

זְמָרִינָה חֲרוֹנִיקָה

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΘ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 143 • ΜΑΤΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1996 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ 5756

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΩΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ

Του κ. NIKΟΥ ΔΗΜΟΥ

OΛΟΙ ΘΑ ΣΥΜΦΩΝΟΥΣΑΝ πως το Ολοκαύτωμα ήταν ένα αποκαλυπτικό γεγονός. Με την έννοια μίας κοσμογονικής καταστροφής, σαν αυτές που περιγράφει η «Αποκάλυψη» του Ιωάννου.

ΟΜΩΣ ΘΕΩΡΩ πως το Ολοκαύτωμα ήταν αποκαλυπτικό και με την καθημερινή σημασία της λέξης. Μας αποκάλυψε - και μιας αποκαλύπτει ακόμα - αλήθειες.

ΔΕΝ ΑΡΚΕΙ να ολοφυρόμαστε για το Ολοκαύτωμα. Δεν αρκεί να πενθούμε και να μνημονεύουμε τα θύματά του. Πάνω από όλα πρέπει να διαβάζουμε το Ολοκαύτωμα σαν ιστορικό γεγονός.

ΤΙ ΜΑΣ αποκαλύπτει το Ολοκαύτωμα;

ΑΣ ΠΩ ΠΡΩΤΑ πως λανθασμένα το Ολοκαύτωμα αναφέρεται σαν ένα γεγονός της εβραϊκής ιστορίας - σαν κάτι που αφορά μόνο τους Εβραίους, σαν η κατάληξη και η κορύφωση μιας προαιώνιας παράδοσης διωγμών. Μία τέτοια θεώρηση μπορεί να βολεύει εμάς τους Μη - εβραίους, που καταδικάζοντας γενικά τον αντισημιτισμό και τον φασισμό, νιώθουμε πως κάναμε το καθήκον μας και κλείνουμε το θέμα.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ αφορά όλους. Είναι ένα κορυφαίο γεγονός στην ιστορία της ανθρωπότητας. Στην «μαύρη» ιστορία, την εξιστόρηση των αρνητικών συμβάντων, των απανθρωπιστικών εξελίξεων - είναι το σημαντικότερο γεγονός που δημιούργησε ο άνθρωπος. Χειρότερο κι από την Ιερά Εξέταση, τη Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου, τη γενοκτονία των Αρμενίων, την εξολόθρευση δεκάδων εκατομμυρίων από τον Στάλιν. Θα

μπορούσαμε να πούμε πως είναι ο Παρθενώνας της απανθρωπιάς.

ΚΑΙ ΟΠΩΣ ο Παρθενώνας ανήκει σε όλη την ανθρωπότητα - έτσι και το Ολοκαύτωμα. Μας αφορά όλους.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΡΑΓΜΑ που αποκαλύπτει το Ολοκαύτωμα είναι πως δεν υπάρχουν όρια στην ανθρώπινη θηριωδία. Προσοχή: είπα την ανθρώπινη, όχι τη γερμανική. Εξίσου λάθος είναι να θεωρούμε το ολοκαύτωμα σαν γεγονός της γερμανικής ιστορίας. Πάλι βγάζουμε τον εαυτό μας απέξω, δηλώνοντας πως δεν μας αφορά, αφού δεν ανήκουμε σε αυτό το λαό.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ δεν έγινε από τους Γερμανούς επειδή είναι - ειδικά αυτοί - λαός επιδρεπής σε εγκληματικές πράξεις. Αν το ισχυρισθούμε αυτό, γινόμαστε κι εμείς Ναζί - δηλαδή ζατιστές. Έγινε επειδή οι συγκυρίες βοήθησαν την θηριωδία των λίγων και την αδιαφορία των πολλών να συνεργήσουν. Αυτό δεν απαλλάσσει τους Γερμανούς από την τεράστια ηθική τους ευθύνη. Άλλα δεν απαλλάσσει κι εμάς από την ανθρώπινη συνυπευθυνότητα.

ΙΣΑ - ΙΣΑ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ότι το Ολοκαύτωμα έγινε από ένα λαό πολιτισμένο με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, σημαντική καλλιέργεια - ένα λαό που θα τον κατατάσσει ανάμεσα στους πιο προοδευμένους - πρέπει να μας βάλει σε σκέψεις. Μπορεί λοιπόν να συμβεί σε όλους; Δεν προφυλάσσει η παρονοία ενός Beethoven, ενός Goethe, ενός Kant - από ένα παρόμοιο εκτροχιασμό;

ΦΑΙΝΕΤΑΙ πως ο πολιτισμός δεν ακυρώνει την βαρβαρότητα - καμιά φορά την επιτείνει.

Συνέχεια στη σελ. 33

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Θεσσαλονίκη - Βίλλα Μορδόχ (Βασ. Όλγας 162): Έργο των αρχιτέκτονα Ξενοφώντα Παιονίδη. Χτίστηκε το 1905. Το 1923 αγοράστηκε από την εβραϊκή οικογένεια Σιαλώμ και το 1930 από την επίσης εβραϊκή οικογένεια Μορδόχ. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στέγασε διαδοχικά υπηρεσίες του Γ' Σώματος Στρατού, του ΝΑΤΟ, του ΙΚΑ, ενώ σήμερα αποτελεί το κτίριο υποδοχής και συσκέψεων του Δήμου Θεσσαλονίκης.
(Από το βιβλίο «Θεσσαλονίκη - 2300 χρόνια», σελ. 142-143)

ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΕΩΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

(Εξ αφορμής ανανεώσεως ναζιστικών διωγμών
των Εβραίων εν Γερμανία και αλλαχού)

Του Καθηγητού ΑΜΙΛΚΑ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, Ακαδημαϊκού

ΠΛΕΙΣΤΑ ΟΣΑ ΣΗΜΕΙΑ των πολυπλόκων λειτουργικών μας βιβλίων έχουν ανάγκην αναθεωρήσεως και διορθώσεως. Τούτο απαιτεί προηγουμένην εμπεριστατωμένην μελέτην και αντιπαραβολήν με τους σχετικούς κώδικας κ.λπ. Είναι δε έργον επιτροπής λειτουργιολόγων, οι οποίοι θα ημιπορούσαν να εκλέξουν και άλλους ωραίους ύμνους αδημοσιεύτους προς καταρτισμόν, εν συνδυασμώ με την ανάγκην επιβραχύνσεως των ιερών τελετών (μόνον διά τας ενοριακάς Εκκλησίας και επ' ουδενί λόγω διά τας μοναστηριακάς), νέας σειράς ευχολήστου διά το κοινόν, εκδόσεως των λειτουργικών βιβλίων, τα οποία θα ηδύναντο να δημιουργήσουν νέαν ζωήν εις την Εκκλησίαν μας.

Δυστυχώς, ως γνωρίζω, η τοιαύτη επιτακτική ανάγκη ουδένα απασχολεί προς το παρόν εκ των αρμοδίων και υπευθύνων της εκκλησιαστικής διοικήσεως, ούτε δε και ικανός αριθμός λειτουργιολόγων υπάρχει, οι οποίοι να αναλάβουν το αληθώς μέγα τούτο έργον· και μόνον διορθόδοξος επιτροπή θα ήτο δυνατόν να ασχοληθῇ με το δυσκολότατον τούτο και μακράς χρονικής πνοής ζήτημα.

Η σημερινή υπόδειξης δεν αναφέρεται εις το ζήτημα τούτο, αλλά εις την ανάγκην δύναμης περιωρισμένης φύσεως αμέσου δε και ευχερούς σχετικής διορθώσεως και αναθεωρήσεως ωρισμένων ιερών ακολουθιών, (ιδία της Μεγάλης Εβδομάδος), με χαρακτήρα συγχρονιστικού πνεύματος, επίδειξιν καλής και τούτ' αυτό χριστιανικής διαθέσεως, και χαρακτήρος διεθνούς αλληλεγγύης. Η υποδεικνυμένη διόρθωσις έχει σχέσιν με την επί των ημερών μας εξέλιξιν των διεθνών πολιτικών ζητημάτων και την αναγνώρισιν της εθνικής και κρατικής ανεξαρτησίας των ισραηλητικού λαού και την πολιτικήν αυτού αποκατάστασιν.

Αυτή επιβάλλει αναθεωρήσιν και διόρθωσιν ωρισμένων λειτουργικών μας κειμένων, ιδία της Μ. Εβδομάδος, θιγόντων την υπόληψιν και την αξιοπρέπειαν του ισραηλιτικού λαού και έθνους, χωρίς διά της διορθώσεως αυτής να θίγεται κατά τι η ιερότης των κειμένων και η διά τούτων εκφανομένη μεταγενεστέρα λειτουργική παράδοσις. Ε. υφ' ολοκλήρου του πολιτισμένου κόσμου μετά αιώνας

αναγνώρισις της σκληράς και αντιχριστιανικής διαγωγής του χριστιανικού κόσμου έναντι των Ιουδαίων, ης το κορύφωμα αποτελεί η απάνθρωπος εξοντωτική πολιτική του αντιχριστού γερμανικού ναζισμού, εναντίον του εβραϊκού έθνους και η οποία προσήρψεν αιώνιον και ανέξαλητον στίγμα επαισχυντίας εις τον χριστιανισμόν της εποχής μας, επιβάλλει αναθεώρησιν κειμένων τινών επηρεασμένων από την αποζούντην πλέον κακούργον συμπεριφοράν εναντίον των Εβραίων. Δινοτυχώς και όλως αποδότως, κατά τας τελευταίας ταύτας ημέρας αποτολμάται από τους αμετανοητούς ναζιστάς η απειλή νέων διωγμών του εβραϊκού στοιχείου επί περαιτέρω κατασχύνη του συγχρόνου πολιτισμού, αραιώς όμως διά τούτο επιβάλλεται οθεναρά αντίδρασις ολοκλήρου του χριστιανικού κόσμου, προς απόπλυσιν του αισχούς της επιδειχθείσης επί αιώνας σκληρότητος προς το έθνος, από το οποίον επί τέλονς κατ' ανθρωπον προέρχεται ο Αρχηγός της θρησκείας μας και αι μεγάλαι αυτής προσωπικότητες ως η του μεγάλου Παύλου.

Βεβαίως, η απιστία του Ιουδαϊκού λαού, ο οποίος ουχί άπαι ηπίστησεν εις τον ένα Θεόν του και ο οποίος εγένετο ένοχος της σταυρώσεως του Κυρίου της Δόξης και η κατά καιρούς επίμεμπτος διαγωγή αναξίων επαρδούσπων του ιδίου ισραηλιτικού λαού προσκάλεσαν την μήνιν και το μίσος των χριστιανών. Αζόμη δε και εις σύγχρονον εποχήν δεν έλειψαν Ιουδαίοι, δίδοντες αιφορμήν αδικαιολόγητων βέβαια δικαιολογιών των εις βάρος των Ιουδαίων διαπραττόμενων σκληροτήτων. Ταύτα όμως ουδέποτε εδικαιολόγησαν εις τας αληθινάς χριστιανικάς συνειδήσεις την έναντι των Ιουδαίων επιδεικνυμένην σκληρότητα, η οποία και κατά φυσικόν εξ αντιδράσεως λόγον επέτεινε το σκληροτράχηλον αυτών. Τούτο εδημούνγησεν, ως μη ώφειλε, παραδοσιν απολύτως κατεδικασμένον μίσον εναντίον των Εβραίων, το οποίον εις παλαιοτέραν εποχήν και εν τινι μέτων και μέχρις ημών, συντελούσης και της μεσαιωνικής καταστάσεως των λαών, απετέλει και τον κύριον παράγοντα των σκληρών διωγμών, των γκέτο, των πογκρόμ, των συκοφαντικών κακουργιών και τέλος των επισήμων και ερχλημα-

ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΕΩΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

τικών ενεργειών εξοντώσεως υπό των Γερμανών ναζιστών.

Καθ' όλην την μακράν περίοδον της χριστιανικής ιστορίας επί δύο χιλιάδας περίπου έτη επεβλήθη αδίκως και ανοήτως η αδιάκοπος αυτή δοκιμασία εις το ιουδαϊκόν έθνος, το οποίον μικρόν και απομειονωμένον εν μέσω των χριστιανικών λαών, εγένετο στόχος εκδικήσεως, δήθεν διά την απιστίαν του εις τον Χριστόν.

Και ναι μεν πολλοί πολλάκις χριστιανοί εξηγέρθησαν εναντίον των τοιούτων δοκιμασιών και διώξεων και ουχί σπανίως χριστιανικά έθνη εδέχθησαν διακριθείσας ιουδαϊκάς προσωπικότητας εις την υπηρεσίαν των (δ' Israeli κ.λπ.), εις δε την μετά τους δύο παγκοσμίους πολέμους επιβολήν της φωνής του δικαίου και της ελευθερίας των λαών, οφείλεται η επί των ημερών μιας αναγνώρισης του νέου ιουδαϊκού κράτους· και είναι επί πλέον γνωστόν ότι οι Εβραίοι εύρον άσυλον και καταφύγιον και τόπους εμπορικής, οικονομικής, επιστημονικής και κοινωνικής των εξελίξεως εις διαφόρους φιλέλευθεροτέρας γύρων και κατ' εξοχήν εις την Ελλάδα, όπου διά το απολύτως ανεξίθισκον του ελληνικού λαού έτυχον τοίτ' αυτό αδελφικής μεταχειρίσεως κατά την σκοτεινήν ιδία και κακούργον περίοδον της χιτλερικής ύβρεως εναντίον της Ελλάδος και ολοκλήρου της ανθρωπότητος, αλλ' η γενικαίς γραμμαίς δημιουργηθείσα παράδοσις ουσιαστικώς παραμένει, και οι χριστιανικότεροι των χριστιανικών και οι ελευθεριώτεροι των πολιτισμένον ανθρώπων αισθάνονται κατά βάθος εισέτι υφιστάμενα κάποια υπολείμματα αποστροφής και αντιπαθείας προς ό,τι ιουδαϊκόν, και υπάρχει το αόριστον και ακαθόριστον συνάσθημα ανοχής των Ιουδαίων, ως αν τα ανθρώπινα δικαιώματα δι' αυτούς ήσαν δευτερευόύστης ποιότητος. Η ελεεινή αυτή στάσις των χριστιανών εφαίνετο δικαιολογημένη και μάλιστα επιβαλλομένη προς επίδειξην οιονεί της εκπληρώσεως της αυτοκατάρας των απαιτησάντων την σταύρωσην του Χριστού διά του «το αίμα αυτού εφ' ημάς και επί τα τέκνα ημών»· είχεν όμως παρά την ευρυτέρας μορφής εθνικήν αυτήν ενοχήν, τον λόγον της εις το κρατούν μεσαίωνικόν και στενόχαρδον φανατικόν πείσμα των χριστιανών της Δύσεως, το οποίον ουδεμίαν έχει σχέσιν με τον φιλέλευθερον χριστιανισμόν και του οποίου, συμφύτου προς το υπανάπτυκτον των λαών της Δύσεως μέχρι και πέραν των ορίων της Αναγεννήσεως, ελάβομεν και ημείς πείραν παρά των περιφήμων πειρατών της Δύσεως των γνωστών εις την ιστορίαν με το όνομα των σταυροφόρων. Δυστυχώς την τάσιν αυτήν του φανατισμού αυτού υιοθέτησε επηρεασθείσα εκ του τότε κρατούντος πνεύματος και η Εκκλησία αυτή, και ου μόνον ηνέχθη αδιαμαρτυρήτως αδίκους νόμους εναντίον των Ιουδαίων και τα απάνθρωπα

και βάρβαρα μέτρα κατ' αυτών, ιδία κατά την Μεγάλην Εβδομάδα, αλλά και εξέδωκε διαιρέσους κανόνας εναντίον των Ιουδαίων, περιέλαβε δε εις την υμνογραφίαν της, ιδία της Μ. Εβδομάδος, και εκφράσεις βαρείας και ήκιστα εκδηλωτικάς των καθαρών χριστιανικών διαθέσεων και αισθημάτων έναντι των σταυρωτών του Χριστού, τους οποίους επί τέλους ο ίδιος συνεχώρησεν επί του σταυρού διά του περιφήμου λόγου «πάτερ ἀφες αυτοῖς, ου γαρ οἶδασι τι ποιούσι!». Άλλ' ενώ επί τέλους η μεσαιωνική εποχή και το πνεύμα της εδικαιολόγουν πως την οικτράν διαγωγήν των χριστιανών εναντίον του επιωμισθέντος την ευθύνην της ενοχής των κακών Γραμματέων και Φαρισαίων της εποχής εκείνης ιουδαϊκού λαού, σήμερον, μετά την επίσημον μάλιστα αναγνώρισην της αδικίας αυτής και την ανακήρυξην του ισραηλιτικού έθνους, εις ανεξάρτητον κράτος, ουδαμώς δικαιολογούνται παρόμοιαι διαθέσεις εναντίον των σημερινών Ισραηλιτών. Ακόμη και αι υφιστάμεναι πολιτικαὶ αντιρρήσεις διά την τοιαύτην κρατικήν αποκατάστασιν των Ιουδαίων και αυτό το διά ταύτης δημιουργήθεν τραγικόν προσφυγικόν των Αράβων ζήτημα, (το οποίον εδημιουργήθη διά τῆς επιπολαίας αγγλοαμερικανικής πολιτικής κατά την διευθέτησιν του νέου κράτους ενώ όλως ασυνεπώς ετηρήθη αντίθετος ταύτης πολιτικής, διά ταπεινά συμφέροντα, κατά την διευθέτησιν του Κυπριακού) δεν δικαιολογούν την διατήρησην αντιχριστιανικών διαθέσεων και εκδηλώσεων επί των ημερών μας.

Εντυχώς εναντίον των ατίμων ναζιστικών τάσεων των τελευταίων ημερών (αποτελουσών ίσως και προειδοποίησιν νέας μελλοντικής ύβρεως κατά του συγχρόνου πολιτισμού) εξηγέρθη ολόκληρος ο πεπολιτισμένος κόσμος, και, κατά τας ειδήσεις του τύπου απ' αυτής της οπωσδήποτε υπευθύνου Γερμανίας, λαμβάνονται δρακόντεια μέτρα αντιρρήσεως κατά των δολοφόνων, όχι τόσον των Εβραίων, αλλά της χριστιανικής τιμής των χριστιανών και πεπολιτισμένων λαών. Εις την στάσιν αυτήν εναντίον του ναζισμού - όπου χωρεί η αρμοδιότης της - πρέπει να λάβῃ την πρόπουσαν θέσιν της και η Εκκλησία και όλως ιδιαίτερως η μεγάλη Ορθόδοξης Εκκλησία, και να μη υστερήσῃ εις την δικαίαν και αυτή αποκατάστασιν, της τιμής του ισραηλιτικού λαού, η οποία διά πολλών λειτουργικών εκφράσεων θίγεται εις τα καίρια, παρό το γεγονός ότι ουχί σπανίως εκκλησιαστικά προσωπικότητες ευρίσκονται εις φιλικάς μετά εβραϊκών προσωπικοτήτων σχέσεις. Αι επίσημοι εις την υμνογραφίαν ύβρεις εναντίον των Ιουδαίων πρέπει να εκλείψουν και ως εις τούτο αξέπαινον πρωτοβουλίαν έδειξεν ήδη η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, η οποία προέβη από του παρελθόντος έτους εις την διόρθωσιν ενίων ύμνων αυτής τοιούτου περιεχομένου εκ της μάλλον πτωχής αυτής υμνογραφίας.

ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΕΩΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Δεν νομίζω ότι η ημετέρα Εκκλησία, συμφώνως προς το φιλελεύθερον και απολύτως χριστιανικόν πνεύμα το οποίον την διακρίνει, θα εδυσκολεύετο να ακολουθήσῃ το καλόν παράδειγμα και μετά κατάλληλον μελέτην υπό σχετικής επιτροπής να διορθώσῃ και τροποποιήσῃ μερικάς φράσεις ύμνων και τροπαρίων προσβλητικών κατά βαρύν μάλιστα τρόπον διά το Ιουδαϊκόν έθνος.

Ως γνωστόν η υμνογραφία της ημετέρας Εκκλησίας είναι πλουσιωτάτη, όπως πλουσιωτάτη είναι και η προσβλητική φρασεολογία εναντίον των Εβραίων, ιδία κατά την Μ. Εβδομάδα και ήτις φρασεολογία εξάπτει κατά πολύ παρά τοις χριστιανοίς την διάθεσιν του μίσους κατά των Ιουδαίων, και μάλιστα κατ' αυτήν την εβδομάδα της εκδηλώσεως και εφαρμογής, διά της σταυρώσεως του Χριστού, του υψίστου νόμου της αγάπης.

Δεν νομίζω δε ότι είναι ανάγκη να αντικατασταθούν οι ύμνοι και τα τροπάρια τα περιέχοντα υβριστικάς κατά των Ιουδαίων εκφράσεις δι' άλλων, αλλ' απλώς να διορθωθούν αι κακάι εν αυτοίς εκφράσεις δι' άλλων ηπιωτέρων, του χαρακτήρος και τύπου του ωραίου τροπαρίου «λαός μου τι εποίησά σοι και τι μου ανταπέδωκας», το οποίον έχει και άριστον ιεραποστολικόν διά τους Ιουδαίους χαρακτήρα, ανωτέρας μορφής.

Και επειδή ο λόγος περί ιεραποστολικής ειδικώς διά τους Ιουδαίους ενεργείας, η οποία θα μας απασχολήσῃ προσεχώς, δεν παραλείπομεν από του να σημειώσωμεν από τούδε, ότι εις εκ των λόγων του σκληροτραχήλου των Ιουδαίων, εις το να αποδεχθούν την θείαν διά του Κυρίου Ιησού Χριστού αποκάλυψιν οφείλεται, πλην της κατά τα άλλα θαυμαστής εμπιονής εις την πάτριον θρησκείαν και εις την έμπιεσον υπαιτιότητα αυτής της χριστιανικής Εκκλησίας.

Αύτη δηλ. προκατειλημμένη διά τους ως άνω λόγους εναντίον των Ιουδαίων και υπό στενού πνεύματος κατεχομένη κατά την ιεραποστολικήν της δράσιν προς τους Εβραίους, εφήμορος και δυστυχώς εφαρμόζει κατά γράμμα το υπό του Αποστόλου Παύλου λεγόμενον, ότι μετά την εις Χριστόν πίστιν δεν υπάρχει πλέον Ιουδαίος ή Έλλην ή ότι δήποτε άλλο, διότι η χριστιανική ιδιότης εξαλείφει την προτέραν εθνικήν υπόστασιν.

Ενώ όμως τούτο, φυσικήν προκαλούν την των Ιουδαίων αντίδρασιν και βασιζόμενον αποκλειστικώς εις στενήν εμπινείαν των σχετικών χωρίων του Παύλου (αφού ο ίδιος περί πολλού εποιείτο της Ιουδαϊκής του και δη της φαρισαϊκής του καταγωγής και εθνότητος) εξητείτο και ζητείται παρά των Ιουδαίων, δεν εξητείτο και δεν ζητείται παρά άλλων λαών και εθνοτήτων προσερχομένων εις την χριστιανικήν θρησκεία, διά την εθνικότητα των οποίων

τηρείται απόλυτος σεβασμός. Έτσι ενώ έχομεν Έλληνας, Γερμανούς, Γάλλους κ.λ.π. χριστιανούς δεν έχομεν Ιουδαίους χριστιανούς, διότι απλούστατα κατά την βάπτισιν, προχωρούμεν εις την αλλαγήν και του οικογενειακού ακόμη ονόματος, προς εξάλειψιν κάθε Ιουδαϊκού ίχνους, πράγματος ανηρούστου.

Τούτο προκάλεσε και προκαλεί αντίδρασιν, η οποία εν περιπτώσει βίας και ανάγκης εξεδηλώύτο ως υποκριτική προσχώρησις εις τον χριστιανισμόν, τούθ' όπερ προκάλεσε και σχετικούς νόμους των βιζαντινών αυτοκρατόρων και ιδία του Ιουστιανινού. Αν ο Ιουδαίος γενόμενος χριστιανός έμενεν Ιουδαίος την εθνότητα, πολλοί Ιουδαίοι, ιδία σήμερον, με όλον τον εθνικόν των φανατισμόν, ο οποίος δεν θα ήτο δυνατόν να είναι περισσότερος του Παύλου, θα εγίνοντο χριστιανοί, εκτιμώντες την αξίαν της χριστιανικής αποκαλύψεως της εχούσης ως προπαρασκευαστικόν τημάτη την θεολογίαν της εβραϊκής Π.Δ. Και θα ήτο μάλιστα πολύ σπουδαίον, αν μαζί με τους Έλληνας, Γάλλους, Αγγλους κ.λ.π. χριστιανούς υπήρχον και Ιουδαίοι χριστιανοί, οι οποίοι και τότε θα εθεωρούντο και πράγματι θα ήσαν έναντι των άλλων προνομιούχοι, διότι εκ του έθνους των προηήθεν ο Χριστός και ο χριστιανισμός. Ιουδαίος κατ' άνθρωπον ήτο και ο Ιησούς Χριστός και εις το έθνος των ανήκει ο πρώτος μετά τον Χριστόν, ο Παύλος.

Θα ερώτεινον λοιπόν, με πρωτοβουλίαν του Οικουμενικού Πατριαρχείου να κατητίζετο διορθόδοξος επιτροπή, η οποία μετά προσοής να προβῇ εις την διόρθωσιν και αντικατάστασιν ωρισμένων φράσεων αντιχριστιανικών και υβριστικών διά το ιστορικόν Ιουδαϊκόν έθνος. Και ευχής μάλιστα έργον θα ήτο, αν η πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως προς τούτο ελαμβάνετο κάτιος επειγόντως, διά την μετ' ολίγον επερχομένην Μ. Εβδομάδα, ήτις απ' αυτού του έτους καλόν θα ήτο να είναι απηλλαγμένη των αντιχριστιανικών αυτών εκδηλώσεων.

Το μέχρι τότε χρονικόν διάστημα, επαρχεί διά την μετά την διά αλληλογραφίας συνεννόησιν, αλλαγήν και τροποποίησιν ωρισμένων μόνον φράσεων εις τους σχετικούς ύμνους. Τούτο γινόμενον θα ανεγράφετο εις το ενεργητικόν της Εκκλησίας μας, ον μόνον παρά των Ισραηλιτών, αλλά και ολοκλήρου του πεπολιτισμένου και φιλελεύθερου κόσμου, ακόμη και ως εκδήλωσις αντιδράσεως κατά των εξαγγελιούμενων νέων ναζιστικών διωγμών κατά των Ιουδαίων.

[Πο παραπάνω άθρο του αειμνήστον σοφού καθηγητού - ακαδημαϊκού Αμύλλα Σ. Αλμπιζάτου δημοσιεύεται στο δεκαπενθήμερο περιοδικό Ορθόδοξος Σαργις (έτος Γ', αριθ. 1, Αθήναι 15 Ιανουαρίου 1960)]

Η Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης μέσα από ελληνικές εκθέσεις

1913-1923*

Του κ. ΣΠΥΡΟΥ Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ, Ιστορικού

EΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ των ιστορικών γεγονότων και των συνναφασμένων με αυτά διεθνών σύνθηκών και συμβάσεων της δεκαετίας, η οποία έχει αφετηρία τη συνθήκη του Βουλουόπεστιον, 28 Ιουλίου / 10

Αναγούστον 1913, με την οποία τερματίζονταν οι δύο βαλκανικοί πόλεμοι και τέρμα τη Συνθήκη της Λωζάνης, 24 Ιουλίου 1923, με την οποία ρυθμίζονταν οι εκκρεμότητες, που δημιουργήθηκαν μετά το τέλος του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και ειδικότερα για τη χώρα μας με τη μικρασιατική καταστροφή, υπήρξε η πληθυσμιακή από εθνολογική

άποψη άμπωτις και παλίρροια, η οποία σημειώθηκε στον ελλαδικό γενικά χώρο και, επί του προκειμένου, στον βροτειοελλαδικό με επίκεντρο τη Θεσσαλονίκη, την πρωτεύουσα της ελληνικής Μακεδονίας. Οι πληθυσμιακές, τότε, στον χώρο αυτό δημιουργικές διαφοροποιήσεις εθνολογικού χαρακτήρα επέφεραν ιστορικές αλλαγές στη σύνθεση των εγκατεστημένων είτε μεταναστευόντων σ' αυτόν πληθυσμόν, που άρχισαν με το τέλος των δύο βαλκανικών πολέμων, ενδυναμώθηκαν κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου και κορυφώθηκαν με την μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή.

SΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ γενικά και ειδικά στην πρωτεύουσά της, τη Θεσσαλονίκη, κατά τη δεκαετία 1913 - 1923 ο πληθυσμός απαρτιζόταν από πλήθος διάφορων εθνικών στοιχείων, εγκατεστημένων σ' αυτήν από πολύ καιρό, το οποίο επανέγινθηκε κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου από τα ισχυρά στρατιωτικά τμήματα της Entente, τα οποία αποβιβάστηκαν εκεί, έτσι που η Θεσσαλονίκη είχε πάρει, τότε, κοσμοπολιτικό χαρακτήρα! Όλος αυτός ο πληθυσμός υπέστη έντονα τις επιδράσεις των γεγονότων, που συντελούνταν στην ελληνική Μακεδονία, με επίκεντρο πάντοτε τη Θεσσαλονίκη καθώς και όλα τα διάφορα εθνικά στοιχεία που τον απάρτιζαν και ανάμεσα σ' αυτά και το εβραϊκό, το οποίο μάζι με το ελληνικό και το μουσουλμανικό στοιχείο συνιστούσαν τα τρία κυρίαρχα εθνικά στοιχεία την εποχή εκείνη στη μακεδονική πρωτεύουσα.

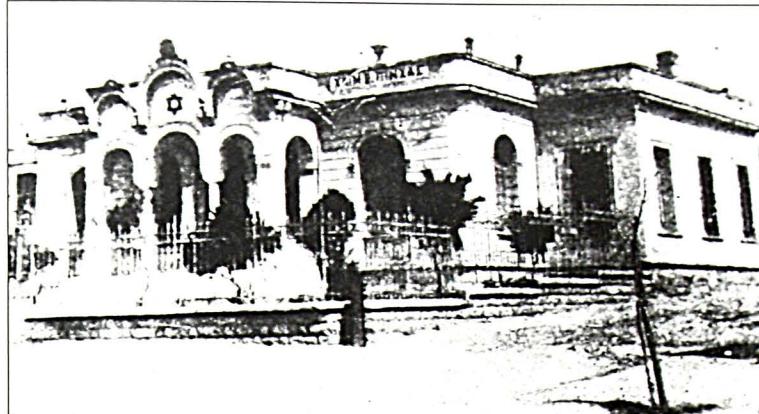
Σταθμοί, κατά την κοίση μας, για την ιστόρηση, κατά το θέμα μας, της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μετά την απελευθέρωσή της από τον οθωμανικό ζυγό και κατά τη δεκαετία 1913 - 1923 συνιστούν: το μέσον του πρώτου παγκόσμιου πολέμου και συγκεκριμένα το έτος 1916² σε συνδυασμό με το έτος 1917³, έπειτα δε το έτος 1923, όταν μετά τη μικρασιατική καταστροφή και την ανταλλαγή πληθυσμών ελληνικών με βουλγαρικούς και μουσουλμανικούς, η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης ξεπερνώντας τις οδινηρές γι' αυτήν επιπτώσεις από τα προγενέστερα γεγονότα στη δομή, τη λειτουργικότητα και τις δραστηριότητές της, σημείωσε σταδιακά σημαντική σε όλους τους τομείς ανάκαμψη με συνεχή την ανά-

πτυξή και πρόοδό της μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο όταν συντελέστηκε το εξολοθρευτικό της ολοκαύτωμα στα χιτλερικά κρεματόρια από τους Γερμανούς ναζί.

Προς τους σταθμούς αυτούς οι οποίοι χρονολογικά εντάσσονται στα 1916 - 1917 και στα 1923 στραφήκε η έρευνά μας με αποτέλεσμα την επισήμανση στο αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών, στην Αθήνα, Α.Υ.Ε., σχετικών με το υπό εξέταση θέμα μας εκθέσεων ανώτερων Ελλήνων κρατικών λειτουργών προς τις προϊστάμενές τους αρχές. Από την επισταμένη μελέτη αυτών των εκθέσεων, ανέκδοτων μέχρι σήμερα, εκτός από άλλα πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία ιστορικά, αντλούνται και σημαντικότατες μαρτυρίες για το εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης και μερικώς και άλλων μακεδονικών πόλεων και για τις επιδόσεις και δραστηριότητές του σε διάφορους τομείς. Αυτές, επίσης, οι εκθέσεις επιτεκμηριώνουν είτε συμπληρώνουν και ελέγχουν αντιτιθέμενες προς άλλες πηγές και βοηθήματα των οποίων τα στοιχεία συγκριτικά παρατίθενται κατά το διάγραμμα που ακολουθεί.

Πληθυσμιακά μεγέθη της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης, 1913 - 1923

KΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1913 - 1923 τα πληθυσμιακά μεγέθη της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης υπέστησαν αυξομειώσεις οι οποίες οφείλονταν είτε στις πολεμικές συγκυρίες της περιόδου αυτής στην ελληνική Μακεδονία και την πρωτεύουσά της, είτε σε άλλα γεγονότα και δοκιμασίες της κοινότητας, όπως ξεχωριστά

Το Θεραπευτήριο «Πίνχας».

κατά την πυρκαγιά που ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη κατά τον Αύγουστο 1917 και κατά τα γεγονότα που ακολούθησαν το τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου και για τη χώρα μας τη μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή. Κατά κύριους χρονολογικούς σταθμούς τα πληθυσμιακά μεγέθη της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο 1913 - 1923 και οι αυξομειώσεις τους είναι τα ακόλουθα:

1. Έτη 1913 - 1916. Μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, 28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου 1913, με την οποία τερματίζονται οι δύο βαλκανικοί πόλεμοι, 1912 - 1913, ο ελεύθερος ελληνικός μακεδονικός χώρος με πρωτεύοντα τη Θεσσαλονίκη διαχωρίστηκε σε πέντε νομούς, από τους οποίους ο νομός της Θεσσαλονίκης είχε τη μεγαλύτερη από τους άλλους 4 νομούς εδαφική έκταση⁴. Αυτός ο νομός, της Θεσσαλονίκης, διαχωρίζοταν σε οκτώ υποδιοικήσεις, από τις οποίες η σημαντικότερη ήταν η υποδιοίκηση της Θεσσαλονίκης⁵. Κατά την εποχή αυτή, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από τον οθωμανικό ζυγό, σύμφωνα με πληροφορίες της Ισραηλιτικής Κοινότητας στην πόλη ο εβραϊκός πληθυσμός σ' αυτήν ανερχόταν σε 76.000 άτομα κατά την ίδια δε πηγή ο αριθμός των Εβραίων που έφυγαν από τη Θεσσαλονίκη μετά το 1912 και πριν από το 1917 ανερχόταν σε 1.600 άτομα⁶: εξάλλου κατά την ίδια πάντοτε πηγή, οι Ισραηλίτες που μετανάστευσαν από τη Θεσσαλονίκη κατά την έτη 1913 - 1914 ανέρχονταν σε 2.000 άτομα περίπου⁶. Σύμφωνα με άλλη μαρτυρία οι Εβραίοι στη Θεσσαλονίκη μετά το 1912 - 1913 μαρτυρούνται 70.000 άτομα⁷, ενώ κατ' άλλες μαρτυρίες μαρτυρούνται 61.850 άτομα⁸, είτε 70.000 - 80.000 άτομα⁹. Κατά ταύτα το πληθυσμιακό μέγεθος του εβραϊκού στοιχείου της Θεσσαλονίκης αμέσως μετά την απελευθέρωση της ελληνικής Μακεδονίας και της πρωτεύουσάς της από τον οθωμανικό ζυγό, σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες ανερχόταν σε 70.000 - 75.000 άτομων.

2. Έτος 1916. Κατά το έτος αυτό, μέσον του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, και έως τα μέσα του 1917 το εβραϊκό στοιχείο στην πόλη της Θεσσαλονίκης ήταν ισχυρότατο και συμπαγέστατο παρά τη μαρτυρούμενη,

κατά τα αμέσως προηγούμενα έτη, σχετική πληθυσμιακή του μείωση. Με βάση τα στοιχεία που αντλούνται από τις στατιστικές πληροφορίες της Μακεδονίας¹⁰ κατά τον Μάρτη 1916 το εβραϊκό στοιχείο στην πόλη της Θεσσαλονίκης από την άποψη του αριθμητικού του μεγέθους κατείχε σε μικρή απόσταση τη δεύτερη θέση από το ελληνικό στοιχείο και σε πολύ μεγάλη απόσταση από το μουσουλμανικό στοιχείο της πόλης, το οποίο κατείχε την τρίτη θέση. Τότε κατά τις ίδιες στατιστικές το εθνικό εβραϊκό στοιχείο στην πόλη της Θεσσαλονίκης εκάλυπτε 37 εκατοστιαίες μονάδες επί του συνόλου του πληθυσμού της¹¹.

Εκτός από την πόλη της Θεσσαλονίκης κατά τον Μάρτη 1916, κατά τις ίδιες στατιστικές πληροφορίες της ελληνικής Μακεδονίας μαρτυρούνται Εβραίοι και στη Βέροια, 630 άτομα, ποσοστό 4,62% επί του συνόλου του πληθυσμού της, που ανερχόταν σε 13.642 άτομα: στο νομό Δράμας 2.900 άτομα, ποσοστό 1,22% πληθυσμού επί 237.765 ατόμων και στο νομό Σερρών, 1.500 άτομα, ποσοστό 1,02% σε πληθυσμό 147.240 άτομα¹². Σύμφωνα με άλλη μαρτυρία, κατά την ίδια εποχή, 1916 έως το μέσο του 1917 οι Εβραίοι, οι εργατεστημένοι στην πόλη της Θεσσαλονίκης «απετέλουν συμπαταγή μάζαν φανατικώς ηγωμένην με μόνην εξαιρέσειν την βιαίαν αποστασίαν των Ντολμέδων ή γνωμέδων, δηλαδή των Εβραίων οι οποίοι βίασα είχαν ασπαστεί τον ισλαμισμό¹³. Η ίδια μαρτυρία προσθέτει ότι τότε η κοινότης (σ.ο. των Εβραίων) ήτοι ισχυρός οργανωμένη με τους ναούς και τα σχολεία της, με ειδικούς φόρους τους οποίους εισέπραττον οι ίδιοι, με ευρυτάτην δικαιοδοσίαν του Μεγάλου Ραβίνου, απηλαζόμενοι από κάθε στρατιωτικήν υπηρεσίαν. Την διατηρησιν της ευρυτάτης αυτής δικαιοδοσίας επεδίωκον οι Εβραίοι «αδιαφορώντας» αν ο κιριαρχός θα ήτοι Τούρκος, Έλλην ή Αντοτιακός, φθάνει η κοινότης να διατηρούσε τα προνόμια της¹⁴. Κατά τη μαρτυρία, επίσης, του Nehama Joseph, κατά την ίδια εποχή, 1916 έως το μέσο του 1917, οι Εβραίοι στην πόλη της Θεσσαλονίκης διατηρούσαν 32 συναγωγές, 35 προσευχήτραια, σεμινάρια και 12 σχολεία με 10.000 μαθητές από τα οποία 2 ήσαν της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ένα για τα αγόρια και ένα για τα κορίτσια, 8 της πρωτοβάθμιας, 1 επαγγελματικό και 1 νηπιαγωγείο¹⁵.

3. Έτος 1917. Η πυρκαγιά. Η Εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης, η οποία κατά το 1916 έως το μέσο του 1917, παρά τις εξαιρετικά πολύτικες πολέμιες συγκρούσεις, στις οποίες η μακεδονική πρωτεύοντα είχε εμπλακεί, συνιστούσε και με τα πληθυσμιακά της μεγέθη που της προσπόριζαν κατά τα αριθμητικά ποσοστά τη δεύτερη μετά το ελληνικό στοιχείο θέση, ένα από τους βασικούς, αν μη των βασικότερο παράγοντα και της εμπορο-

οικονομικής ζωής της, υπέστη κατά τον Αύγουστο 1917 μία από τις μεγαλύτερες, μέχρι τότε, δοκιμασίες στη διαχρονική της παρουσία στην πρωτεύουσα της ελληνικής Μακεδονίας και τη μεγαλύτερη κατά το πενταετές διάστημα από την απελευθέρωση της πόλης από τον οθωμανικό ζυγό. Αιτία της σκληρής, επίπονης και δραματικής στις λεπτομερείες της δοκιμασίας γι' αυτή την κοινότητα υπήρξε η πυρκαγιά που ξέσπασε στην πόλη στις 5/17 Αυγούστου 1917, η οποία κατά σχετική μαρτυρία της εποχής, μετέβαλε «την τέως αινιστηράν και σφύζουσαν πρωτεύουσαν της Μακεδονίας κατά τα 2/3 εις σωρόν ερεπίον»¹⁶. Η πυρκαγιά αυτή πήρε ταχύτατα από την πρώτη αφετηρία της πολὺ μεγάλες διαστάσεις, κάλυψε με τέφρα και ερεύπια το εμπορικό κέντρο της πόλης καταστρέφοντας ακμάζουσες εμπορο - οικονομικές και άλλες επιχειρήσεις και μεταβάλλοντάς την σε νεκρόπολη επέφερε μεγάλες δημιογραφικές, οικοδομικές - πολεοδομικές και οικονομικές δυσμενέστατες επιπτώσεις. Τις επιπτώσεις αυτές υπέστη όλος ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης, μάλιστα τα τοία κυρίωσαχα σ' αυτή εθνικά στοιχεία, το ελληνικό, το εβραϊκό και το μουσουλμανικό, κατ' εξοχήν ήμως και σε υπερέχοντα ποσοστά συγκριτικά με τα δύο άλλα στοιχεία τις δυσμενέστατες από την πυρκαγιά επιπτώσεις υπέστη το εβραϊκό στοιχείο της πόλης.

Σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες, ελληνικές και ισραηλιτικές, ο συνολικός αριθμός των αστέγων από την πυρκαγιά, με μικρές αποκλίσεις από μαρτυρία σε μαρτυρία, ανερχόταν σε 70.000 - 75.000 άτομα¹⁷.

'Όλες επίσης, οι μαρτυρίες ελληνικές και ισραηλιτικές, συμπίπτουν στη διαπίστωση ότι ο μεγαλύτερος αριθμός αστέγων πυροπαθών αφορούσε, κατά κύριο λόγο, στους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι κατά κοινή ομολογία, επλήγησαν περισσότερο και σοβαρότερα από κάθε άλλο εθνικό στοιχείο της πόλης. Έτσι, κατά τις ίδιες μαρτυρίες από τις 70.000 - 75.000 αστέγους συνολικά πυροπαθείς της Θεσσαλονίκης, οι Εβραίοι αστέγοι πυροπαθείς της μακεδονικής πρωτεύουσας ανέρχονταν σε πάνω από 50.000 - 54.000 άτομα, ενώ όλοι οι υπόλοιποι ανέρχονταν σε 20.000 - 25.000 άτομα¹⁸. Αποτεφρώνοντας η πυρκαγιά το μεγαλύτερο μέρος του εμπορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης «την καρδίαν της πόλεως, εξ ής απέρρεον όλαι αι αρτηρίαι πάσης ζωῆς αυτῆς»¹⁹, προκάλεσε ανιπολόγιστες απώλειες, καταστροφές και ζημιές μάλιστα στο εβραϊκό στοιχείο της πόλης, το οποίο από την εμποροικονομική άποψη ήταν το κυρίαρχο του εμπορίου και της αγοράς της Θεσσαλονίκης αφού η πόλη, κατά μαρτυρία της επο-

Το σχολείο «Καζές».

χής «ως εμπορικόν κέντρον ήτο σχεδόν αποκλειστικώς εις εβραϊκάς χείρας, από την Θεσσαλονίκην εφοδιάζοντο τα δευτερεύοντα κέντρα και εκείνα ετροφοδότουν την ύπαιθρο»²⁰. Σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες της εποχής, ελληνικές και ισραηλιτικές, καταστράφηκαν από την πυρκαγιά: το σπίτι που στεγάζόταν η ισραηλιτική κοινότητα τα γραφεία και τα τυπογραφεία των ισραηλιτικών εφημερίδων της Θεσσαλονίκης **ΕΙ Avenir** και **Esperanza**: οι εμπορικοί ισραηλιτικοί οίκοι Ερρέα και Ορόσδη Βακ και κατά το ήμισυ οίκοι στις στοές Σαούλ Μοδιάνο και Μπενσούναν: η αρχιορθινεία ή το μεγάλο φαβνάτο με τα αρχεία του 16 συναγωγές από τις 34 και 5 σχολεία²¹. Από τις ισραηλιτικές μαρτυρίες οι οποίες αναφέρονται στις εβραϊκές καταστροφές από την πυρκαγιά επισημαίνουμε ιδιαίτερα: τη μαρτυρία του Abastado Léon σύμφωνα με την οποία οι Ισραηλίτες απώλεσαν 36 δημόσια κτίρια λατρείας και εκπαίδευσης²²: τη μαρτυρία του Ναο Αλμπέρτου, σύμφωνα με την οποία χάθηκαν όλες σχεδόν οι συναγωγές, 80 προσευχήτρια, τα διοικητικά κτίρια της κοινότητας και της αρχιορθινίας, οι εγκαταστάσεις των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, τα διδακτήρια της Alliance Israélite Universelle des filles et des garçons και 10 σχολεία²³ και τη μαρτυρία του Nehama Joseph, σύμφωνα με την οποία καταστράφηκαν από την πυρκαγιά 34 από τις 37 συναγωγές, 80 προσευχήτρια, όλες οι βιβλιοθήκες, δημόσιες και ιδιωτικές, 10 από τα 13 σχολεία, η κοινοτική καγκελαρία με όλα τα αρχεία και όλες οι λέσχες²⁴.

4. **Έτη 1919 - 1920.** Μέσα στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν στη Θεσσαλονίκη κατά και μετά την πυρκαγιά του 1917 η εβραϊκή κοινότητα στην πόλη, με τη θετική ενίσχυση και συνδρομή τόσο της κυβέρνησης του Ελευθ. Βενιζέλου με πρωτεργάτη της ανοικοδόμησης του εμποροικονομικού της κέντρου Αλέξ. Παπαναστασίου, όσο και με τις πλουσιόταροχες ενισχύσεις και επιδοτήσεις της σε οικονομικό, αλλά και σε πολιτικό επίπεδο

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 1913-1923

των εβραϊκών κοινοτήτων και προσωπικοτήτων των άλλων χωρών, μπόρεσε σταδιακά μεν, αλλά σταθερά να σημειώσει ανάκαμψη των ποικιλών δραστηριοτήτων των μελών της, τα οποία κατά τη μεγίστη πλειοψηφία τους παρέμειναν πιστά στη γη της «μητέρας πατρίδας», όπως αποκαλούσαν οι Εβραίοι τη Θεσσαλονίκη. Διό επί του προκειμένου σημαντικά γεγονότα επιτεκμηριώνουν την ανάκαμψη αυτή σε σύντομο από την πυρκαγιά χρονικό διάστημα. Το πρώτο είναι η διοργάνωση και πρωινατοποίηση στη Θεσσαλονίκη με πρωτοβουλία της εβραϊκής κοινότητας της πόλης του Α' Πανελλήνιου Σιωνιστικού Συνεδρίου τον Μάρτη 1919. Σ' αυτό παραβρέθηκαν 80 αντιπρόσωποι των 15 από τις 24 συνολικά εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας, ανάμεσα στις οποίες οι

εβραϊκές κοινότητες της Καβάλας, στην οποία μαρτυρείται η μεγάλη σιωνιστική οργάνωση Or Zion, της Δράμας, των Σερρών, της Φλώρινας, της Καστοριάς και του Λαγκαδά²⁵. Το δεύτερο γεγονός το οποίο τεκμηριώνει την ανάκαμψη της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917, είναι η απογραφή που πραγματοποίησε για τα μέλη της η ιδρυμένη κοινότητα της πόλης στα 1919 και με την οποία καταδείχτηκε ότι παρά τη μεταναστευση ικανών εβραϊκών οικογενειών μετά την πυρκαγιά, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης αριθμήθηκαν 74.000 άτομα²⁶. Άλλη, εξάλλου, σχετική μαρτυρία υπόλογιζει τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης σε 70.000 κατά το 1920, από τους οποίους καταγράφονται 4.000 κατνεογάτες, 120 καθηγητές, 18 γιατροί, 30 δικηγόροι, 15 δημιοσιογράφοι και μαρτυρεί επίσης, την ίδια εποχή 9 σχολεία της Alliance Israélite Universelle με 3.500 μαθητές, δραστηριότητες στο εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο, εμπορική και θαλάσσια αντιπροσώπηση, ασφαλίσεις, υπαλληλικές υπηρεσίες στη διοίκηση και επενδύσεις ξένων κεφαλαίων²⁷. Η ανάκαμψη αυτή της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης συνεχίστηκε και κατά το 1920 παρά τα δραματικά γεγονότα που συντελέστηκαν στην Ελλάδα, απότοκα της μικρασιατικής εκστρατείας και καταστροφής και την προσφριγική πλημμυρίδα, που κατέκλυσε όλο τον βορειοελλαδικό και τον λοιπό ελληνικό χώρο και τη Θεσσαλονίκη.

5. Έτος 1923. Κατά το μέσο του 1923, σύμφωνα με επί-

Η σχολή «Γιοσέφ Νισιμ» για την εκπαίδευση δασκάλων και φαβίνων.

σημητική ελληνική έκθεση της εποχής, οι Ισραηλίτες στην πόλη της Θεσσαλονίκης ανέρχονταν σε 70.000 άτομα επί του συνολικού πληθυσμού της πόλης που ανερχόταν σε 201.000 άτομα, καλύπτοντας το 34,82% αυτού του συνόλου και διατηρώντας και κατά την εποχή αυτή τη δεύτερη θέση από αριθμητική άποψη μετά το εθνικό ελληνικό στοιχείο²⁸. Στην έκθεση αυτή, η οποία ανήγε στον Γενικό Διοικητή της Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου, ο συντάκτης της σημείωνε χαρακτηριστικά προς το Υπουργείο των Εσωτερικών ότι οι στατιστικές πληροφορίες για τον πληθυσμό που αναφέρονταν σ' αυτην έγιναν «επί τη βάσει εξηρμηνεύματος εθνολογικής στατιστικής γενομένης χάριν του τηγ αφομοιωτισμή των ξενοφωνών εργασιών από του 1920 και εντεύθεν παραχολούμενης

τος Υπουργείου των Εσωτερικών και εν συγκρισει διά την κεντρική Μακεδονίαν με την γενομένην κατά το 1920 απογραφήν και τας πληροφορίας των καθ' ημές υποδιοικήσεων. Άλλη, εξάλλου μαρτυρία, κατά την ίδια εποχή, του νομαρχούντος Θεσσαλονίκης Ιο. Λαζαρού προς το Υπουργείο των Εσωτερικών²⁹ μαρτυρεί ότι αντιθέτα με τον Γενικό Διοικητή Α. Λάμπρου, ο συνολικός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης ανέρχοταν τότε σε 266.679 άτομα και από αυτά καταγράφονταν μόνον 47.289 Εβραίοι που εκάλυπταν ποσοστό 17,73% του συνολικού πληθυσμού και πάντα από αριθμητική άποψη κατείχαν τη δεύτερη μετά το εθνικό ελληνικό στοιχείο θέση στην πόλη της Θεσσαλονίκης³⁰.

Εκτός ούτως από την πόλη και τα περιχώρα της Νομαρχίας της Θεσσαλονίκης, κατά την ίδια εποχή, μαρτυρούνται, επίσης, Ισραηλίτες και σε άλλες πόλεις του βορειοελλαδικού χώρου: στην Καστοριά 1211 άτομα επί πληθυσμού 68.245, ποσοστό 1,74%, και Έλληνες και ελληνόφρονες 22.768 άτομα, ποσοστό 33,36% στη Φλώρινα 433 άτομα επί πληθυσμού 82.408, ποσοστό 0,52%, και Έλληνες και ελληνόφρονες 5.212 γηγενείς και 3.839 πρόσφυγες, συνολικά ποσοστό επί του πληθυσμού 10,98% στο Λαγκαδά 435 Εβραίοι επί πληθυσμού 55.896 άτομα, ποσοστό 0,79% και Έλληνες 18.664 και 13.342 πρόσφυγες, συνολικά ποσοστό 57,26% στη Βέροια, τέλος, μαρτυρούνται 376 Εβραίοι επί πληθυσμού 54.255 άτομων, ποσοστό 0,69% και Έλληνες γηγενείς 37.000 και πρόσφυ-

Το ορφανοτροφείο «Μαΐρ Αμποάβ».

γες 5.761 άτομα, συνολικά ποσοστό 78,79%³¹. Έτσι συνολικά στη Γενική Διοίκηση της Θεσσαλονίκης³² κατά το μέσον του 1923 μαρτυρούνται συνολικά 72.455 Εβραίοι επί συνολικού πληθυσμού 987.724 ατόμων, ποσοστό 7,34% με προέρχοντα την πόλη της Θεσσαλονίκης. Συμπερασματικά η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, η οποία κατά το μέσον του 1923 αριθμούσε κατά την έκθεση του Γενικού Διοικητή της Θεσσαλονίκης. Α. Λάμπρου 70.000 Εβραίους την οποία έκθεση θεωρούμε και ακριβέστερη αφού έγινε «επί τη βάσει εξηκοριβωμένης εθνολογικής στατιστικής»³³, δεν παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις αριθμητικού χαρακτήρα των μελών της από προηγούμενο αριθμό τους, κατά μεν το 1916 - 1917 όπου μαρτυρείται ότι αριθμούσε 61.400 άτομα επί συνολικού πληθυσμού 165.704 ατόμων και κατά το 1919 - 1920, όταν μαρτυρείται ότι αριθμούσε 74.000 άτομα³⁴ και κατ' άλλη μαρτυρία 70.000³⁵ κατέχοντας, πάντοτε, τη δεύτερη θέση στην πόλη από πληθυσμιακή άποψη μετά το ελληνικό στουχείο.

Η ισραηλιτική εκπαίδευση - σχολεία - διδακτικό και μαθητικό δυναμικό στην πόλη της Θεσσαλονίκης 1913 - 1923

ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, βασικά και κατά κύριο λόγο στην πόλη της Θεσσαλονίκης τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε κατά την επί του προκειμένου έρευνά μας είναι μεν περιορισμένα για τη δεκαετία του 1910 με εντοπισμό μόνον κατά την περίοδο 1916 - 1917, είναι όμως πλούσιοπάροχα και σημαντικότατα για το 1923. Έτσι με βάση ορισμένες καταγραφές, μάλιστα ελληνικές, αλλά και ισραηλιτικές, συνάγονται τα στοιχεία τα οποία ακολουθούν.

Κατά τον Οκτώβρη 1916, όταν γενικά σημειώθηκε μεγάλη ανάπτυξη της εκπαίδευσης στην πόλη της Θεσσαλονίκης, η οποία εκφράζοταν και από το μεγάλο αριθμό των ελληνικών και ξένων σχολείων, της στοιχειώδους

και μέσης εκπαίδευσης, δημιόσιας και ιδιωτικής, στην ισραηλιτική εκπαίδευση, κατά σχετική μαρτυρία της εποχής³⁶, καταγόφεται: η σχολή Αλλιάνς Αλλατίνι αρρένων· η κοινοτική σχολή Alliance Allatini Θηλέων· η κοινοτική σχολή θηλέων· η μεγάλη σχολή Ταλμούδ Τορά αρρένων· η μεικτή σχολή «Εσδρα»· η επαγγελματική σχολή· το νηπιαγωγείο· η σχολή αρρένων Βαρδαρίου· η σχολή αρρένων Καλαμαριάς· και η σχολή θηλέων Καλαμαριάς.

Η πυρκαγιά που ξέσπασε τον Αύγουστο 1917, κοντά στις άλλες μεγάλες καταστροφές, μάλιστα στο εβραϊκό στοιχείο της πόλης, προξένησε και μεγάλες καταστροφές στα ισραηλιτικά σχολεία της με δυσμενέστατες τις επιπτώσεις και στην ισραηλιτική γενική εκπαίδευση. Σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες της εποχής, καταστράφηκαν μεν κατά έκθεση Πάλλη 5 σχολεία, κατά μαρτυρία Nehama 10 από τα 13 συνολικά ισραηλιτικά σχολεία της πόλης· εξαφανίστηκε ολοκληρωτικά από την πυρκαγιά ο ναός Ταλμούδ Τορά με την ομώνυμη σχολή, πραγματικό πανεπιστήμιο εβραϊσμού· καταστράφηκαν τα διδακτήρια της Alliance και οι βιβλιοθήκες, δημόσιες και ιδιωτικές³⁷.

Παρά ταύτα σε σύντομο χρονικό διάστημα η ισραηλιτική εκπαίδευση στην πόλη της Θεσσαλονίκης παρουσίασε εκπληκτική πρόοδο και άνοδο σε μεγέθη και σε ποσοστά, σύμφωνα πάντοτε με ενδιαφέρουσες σχετικές ελληνικές εκθέσεις³⁸. Αυτή η πρόοδος σημειώθηκε τόσο στα σχολεία της νηπιαγωγικής, δημοτικής, αλλά και μέσης εκπαίδευσης, δημόσιας και ιδιωτικής, όσο και σε διδακτικό, αλλά προπαντώς σε μαθητικό δυναμικό και των δύο φύλων, αρρένων και θηλέων. Με βάση τα πολλά στοιχεία τα οποία αντλούνται, επί του προκειμένου, από τις ελληνικές εκθέσεις της εποχής συνάγονται τα ακόλουθα:

Νηπιαγωγεία. Σύμφωνα με σχετικό στατιστικό πίνακα και πληροφορίες, που αφορούν στα ξενόφωνα σχολεία της υποδιοίκησης της Θεσσαλονίκης³⁹ στο σύνολο των 44 νηπιαγωγείων, που λειτουργούσαν τότε σ' αυτήν τα 33 ήσαν ισραηλιτικά και από αυτά τα 29 λειτουργούσαν στην πόλη της Θεσσαλονίκης και τα 4 στην περιφέρειά της: εξάλλου από τα 33 ισραηλιτικά νηπιαγωγεία 2 ήσαν της Alliance Israélite Universelle, 9 ήσαν κοινοτικά και 22 ιδιωτικά· από τα 22 ιδιωτικά 10 λειτουργούσαν ως καθαρά νηπιαγωγεία και 12 ήσαν μεικτά, νηπιαγωγεία και δημοτικά. Στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης από τα 4 ισραηλιτικά νηπιαγωγεία που λειτουργούσαν, 1 της Alliance Israélite λειτουργούσε στην εξοχή και τα άλλα τρία ήσαν κοινοτικά, ανά 1 στο Καραγάτς, στην Καλαμαριά και στην Αγ. Παρασκευή. Στην πόλη της Θεσσαλονίκης από τα 29 ισραηλιτικά σχολεία που λει-

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 1913-1923

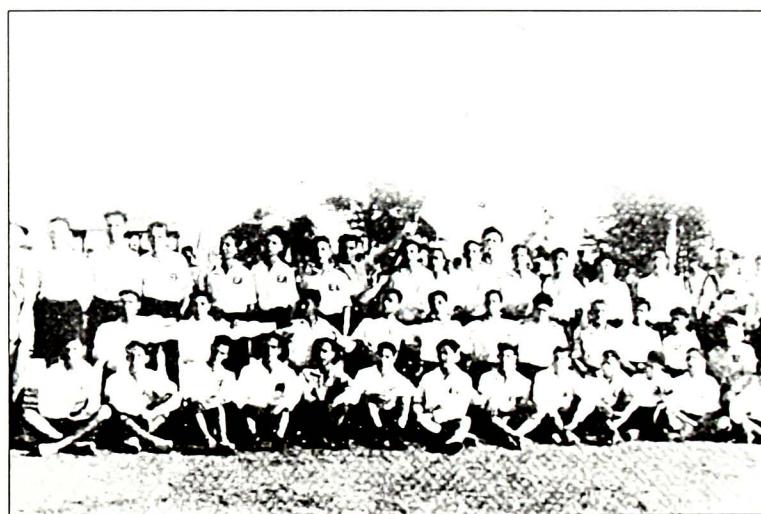
τουργούσαν το 1 ήταν της Alliance Israélite, τα 6 ήσαν κοινοτικά⁴⁰ και τα 22 ήσαν ιδιωτικά, από τα οποία τα 10 λειτουργούσαν ως καθαρά νηπιαγωγεία⁴¹ όπως ηδη αναφέθηκε, και τα 12 ήσαν ταυτόχρονα νηπιαγωγεία και δημοτικά⁴². Με βάση αυτά τα στοιχεία των ελληνικών εκθέσεων και στατιστικών πινάκων οι Ισραηλίτες στην πόλη της Θεσσαλονίκης, αλλά προφανώς και σ' όλη τη Μακεδονία, στις πόλεις που μαρτυρούνται υπερτερούσαν κάθε άλλου εθνικού στοιχείου σ' ό,τι αφορούσε στη νηπιαγωγική εκπαίδευση, ενώ η ελληνική νηπιαγωγική εκπαίδευση και ακόμη περισσότερο η τουρκική⁴³ υπερτερούσαν με πολύ μεγάλη απόσταση από την παρόμοια ισραηλίτικη.

Δημοτικά σχολεία. Σύμφωνα με τις στατιστικές πληροφορίες και τα στοιχεία των στατιστικών εκθέσεων⁴⁴ αναφορών⁴⁵ τα ισραηλίτικά δημοτικά σχολεία τα οποία κατά τα μέσα του 1923, λειτουργούσαν στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης ήσαν συνολικά 27. Το μέγιστο ποσό στό από αυτά, 24, λειτουργούσε στην πόλη και 3 μόνον στην περιφέρεια. Από τα 27 δημοτικά της περιφέρειας 5

ελληνικά. Σύμφωνα με σχετική μαρτυρία⁴⁶ ισραηλίτικά σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης μαρτυρούνται 2 στην πόλη της Θεσσαλονίκης από τα οποία 1 διτάξιο αρρένων γυμνάσιο ήταν της Alliance Israélite και το Λύκειο Αλλατίνη⁴⁸.

Σε γενική επιλογική επισκόπηση των σχολείων της ισραηλίτικής εκπαίδευσης κατά τα μέσα του 1923 στην υποδοικήση της Θεσσαλονίκης με κύριο κέντρο της την πόλη, σε όλα τα σχολεία όλων των βαθμίδων, αυτή την εκπαίδευση κατείχε από αριθμητική άποψη τη δεύτερη θέση μετά την αντίστοιχη ελληνική η ισραηλίτική εκπαίδευση υπερτερούσε κατά τον ιδιωτικό χαρακτήρα, ενώ η ελληνική αποκλειστικά κατά το δημόσιο στην ισραηλίτική εκπαίδευση σημαντικό ποσοστό, εκτός από την ιδιωτική, κατείχε και η κοινοτική τα ισραηλίτικά νηπιαγωγεία δεν καταγράφονται με ιδιαίτερο χαρακτηρισμό ως προς το φύλο αυτών που φοιτούσαν σ' αυτά, όμως φαίνεται ότι ήσαν μεικτά, αρρένων - θηλέων από τα δημοτικά με τα οποία συνυπήρχαν· τα ισραηλίτικά ιδιωτικά σχολεία υπερτερούσαν των κοινοτικών, η δε μεικτή

εκπαίδευση σ' αυτά υπερτερούσε από την εκπαίδευση κατά φύλο, αρρένων ή θηλέων· τα ισραηλίτικά δημοτικά σχολεία θηλέων μαρτυρούνται σε ενδιαφέροντα αριθμό· γενικότερα η φοίτηση σ' αυτά είτε μεικτά είτε χωριστά θηλέων φανερώνει ότι από τους Ισραηλίτες είχαν ξεπεραστεί τα στεγανά της φοίτησης θηλέων σε σχολεία, αφού άλλωστε καταφαίνεται αυτό από την ισόποση σχεδόν συμμετοχή στην εκπαίδευση αρρένων και θηλέων· τέλος η Μέση Ισραηλίτικη Εκπαίδευση φαίνεται ότι ανήκε μόνον στα αγόρια αφού το μεν διτάξιο γυμνασίο της Alliance Israélite καταγράφεται αρρένων ενώ δεν χαρακτηρίζεται από την άποψη φύλου αυτών, που φοιτούσαν στο Λύκειο Αλλατίνη.

Μαθητές του σχολείου «Άλταέχ».

ήσαν της Alliance Israélite Universelle, 8 ήσαν κοινοτικά και 14 ιδιωτικά⁴⁵. Από τα 5 της Alliance Israélite 2 ήσαν αρρένων και 1 στην εξοχή και 3 θηλέων· από τα 8 κοινοτικά 5 ήσαν μεικτά· από τα 14 ιδιωτικά, 12 ήσαν μεικτά, νηπιαγωγεία και δημοτικά. Τα ισραηλίτικά δημοτικά σχολεία μαρτυρούνται σε μεγάλη απόσταση από τα κατά πολύ περισσότερα ελληνικά και υπερτερούν σε ικανό αριθμό, διπλάσιο από τα τουρκικά δημοτικά σχολεία, ενώ μαρτυρούνται στην πόλη της Θεσσαλονίκης ακόμη 1 ρουμανικό, 3 γαλλικά, 2 ιταλικά και 1 αμερικανικό δημοτικό σχολείο⁴⁶.

Σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης. Στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης οι Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης παρουσάζουν περιορισμένο αριθμό συγκριτικά με τα αντίστοιχα

Διδακτικό προσωπικό των σχολείων της Ισραηλίτικής Εκπαίδευσης

Στις στατιστικές πληροφορίες και στα στοιχεία⁴⁹ δεν υπάρχει μαρτυρία για διδακτικό ισραηλίτικό προσωπικό στα ισραηλίτικά σχολεία της Θεσσαλονίκης τόσο σ' αυτά της Alliance Israélite Universelle, όσο και στα κοινοτικά και τα ιδιωτικά. Μαρτυρία υπάρχει για το ελληνικό διδακτικό προσωπικό σ' αυτά που απαριζόταν από δασκάλους και δασκάλες οι οποίοι προσφανώς δίδασκαν την ελληνική γλώσσα. Με βάση τους σχετικούς πίνακες οι οποίοι αναφέρονται στο ελληνικό διδακτικό προσωπικό των ισραηλίτικων σχολείων της Θεσσαλονίκης, των νηπιαγωγείων και των δημοτικών ως διδακτικό ελληνικό προσωπικό καταγράφονται συνολικά 49 Έλληνες και Ελληνίδες από τους οποίους 5 μαρτυρούνται δάσκαλοι

και 44 δασκάλες. Από τους 'Ελληνες δασκάλους και τις Ελληνίδες δασκάλες 18 υπηρετούσαν στα σχολεία της Alliance Israélite⁵⁰ και 31 στα κοινοτικά ισραηλιτικά σχολεία⁵¹, ενώ δεν μαρτυρούνται 'Ελληνες δάσκαλοι και Ελληνίδες δασκάλες στα ιδιωτικά ισραηλιτικά σχολεία. Τέλος ένας 'Ελληνας δάσκαλος μαρτυρείται στο διτάξιο γυμνασίο αρρένων της Alliance Israélite.

Συμπερασματικά το ελληνικό διδακτικό προσωπικό στα ισραηλιτικά σχολεία της Θεσσαλονίκης πόλης και περιφέρειας για το οποίο και μόνον η έρευνά μας επεσήμανε τα σχετικά στοιχεία απαρτιζόταν περισσότερο από δασκάλες και σε πολύ μικρή αναλογία από δασκάλους, αφού επί 40 συνολικά δάσκαλων και δασκαλισσών οι 6 μόνον καταχράφονται δάσκαλοι και 44 δασκάλες, των οποίων σημειώνεται σημαντική συσσώρευση στην πόλη.

Μαθητικό δυναμικό των ισραηλιτικών σχολείων

της Θεσσαλονίκης

Τα στοιχεία που αντλούνται από τους σχετικούς στατιστικούς πίνακες και άλλα σχετικά έγγραφα των ελληνικών κρατικών υπηρεσιών⁵², όπου κοντά στα άλλα καταχράφονται σε ειδικές στήλες ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών των ισραηλιτικών σχολείων της Θεσσαλονίκης, μάλιστα της πόλης, ούλα και της περιφέρειας, χωριστά κατά φύλο, αλλά και ο ολικός αριθμός τους από κοινού μαθητών και μαθητριών, καταδεικνύουν από τη μελέτη τους: α) ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών στα ισραηλιτικά νηπιαγωγεία της Θεσσαλονίκης, πόλης και περιφέρειας τόσο της Alliance Israélite όσο και των κοινοτικών και των

ιδιωτικών ανερχόταν κατά τα μέσα του 1923 συνολικά σε 1986 άτομα⁵³, β) ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών στα ισραηλιτικά δημοτικά σχολεία της Θεσσαλονίκης, πόλης και περιφέρειας, τόσο της Alliance Israélite όσο και των κοινοτικών και των ιδιωτικών ανερχόταν κατά τα μέσα του 1923, συνολικά σε 2.727 άτομα⁵⁴, γ) ο αριθμός των μαθητών των ισραηλιτικών νηπιαγωγείων της Θεσσαλονίκης, πόλης και περιφέρειας ανερχόταν συνολικά σε 1147 άτομα και ο αριθμός μαθητριών στα ίδια νηπιαγωγικά σχολεία ανερχόταν σε 839 άτομα⁵⁵, δ) ο αριθμός των μαθητών των ισραηλιτικών δημοτικών σχολείων της Θεσσαλονίκης, πόλης και περιφέρειας, κατά τα μέσα του 1923, ανερχόταν σε 1615 άτομα χωρίς σ' αυτό τον αριθμό να συνυπολογίζονται και δοσί φοιτούσαν σε νηπιαγωγεία μαζί με δημοτικά ο αριθμός των μαθητριών στα ίδια ισραηλιτικά σχολεία ανερχόταν κατά την ίδια εποχή, σε 1112 άτομα⁵⁶ και ε) στο διτάξιο γυμνασίο αρρένων της Alliance Israélite μαρτυρούνται 51 μαθητές⁵⁷.

Συμπερασματικά: στην πόλη της Θεσσαλονίκης, κατά

τα μέσα του 1923, μαρτυρείται πολύ ισχυρή και συμπαγής η παρούσια ισραηλιτών, μαθητών και μαθητριών, οι οποίοι καλύπτουν 33.5 ποσοστιαίες μονάδες επί του συνόλου των μαθητών και μαθητριών όλων των εκεί εθνοτήτων. Η πλειοψηφία των μαθητών και μαθητριών ανήκει στα ελληνόπαιδα: ικανή ήταν η παρούσια των Τούρκων μαθητών και μαθητριών: ασήμαντη ήταν η παρούσια των στο δουκιανικό σχολείο: δεν υπάρχει μαρτυρία για τους μαθητές και μαθητριες ξεχωριστά, 'Ελληνες ή ξενόφωνους, στο αμερικανικό σχολείο: κατά σχετικές μαρτυρίες στα γαλλικά και ιταλικά σχολεία της πόλης φοιτούσαν μαθητές Ελληνόπαιδες και προπαντός ισραηλιτόπαιδες, οι τελευταίοι μάλιστα στα ιταλικά σχολεία⁵⁸.

Κατά τους στατιστικούς πίνακες και κατά την έκθεση Α. Λάμπρου: στην πόλη της Θεσσαλονίκης, κατά τα μέσα

Οι μαθητές του σχολείου της Alliance.

τον 1923, το σύνολο των μαθητών και μαθητριών όλων των βαθμίδων, ελληνικών και ξενόφωνων ανερχόταν σε 19.770 άτομα. α) Από αυτά 11.398 ήσαν 'Ελληνες και ειδικότερα 215 μαθητές και 152 μαθητριες στα ελληνικά νηπιαγωγεία: 362 μαθητές και 188 μαθητριες στα ιδιωτικά δημοτικά: 4656 μαθητές και 4043 μαθητριες στα δημόσια δημοτικά: και 1096 μαθητές και 686 μαθητριες στα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης, β) από το σύνολο των 19.770 μαθητών και μαθητριών όλων των βαθμίδων ελληνικών και ξενόφωνων οι 6661 ήσαν Ισραηλίτες και από αυτούς οι 1147 μαθητές και οι 839 μαθητριες φοιτούσαν στα ισραηλιτικά νηπιαγωγεία: οι 1615 μαθητές και οι 1112 μαθητριες στα ισραηλιτικά δημοτικά: οι 1897 μαθητές - μαθητριες στα μεικτά δημοτικά μαζί και νηπιαγωγεία: και οι 51 μαθητές στο διτάξιο γυμνασίο αρρένων της Alliance, γ) από το σύνολο των 19.770 μαθητών και μαθητριών οι 1560 ήσαν Τούρκοι και από αυτούς 46 μαθητές και 69 μαθητριες φοιτούσαν στα νηπιαγωγεία: 865 μαθητές και 560 μαθητριες στα τουρκικά δημοτικά, δ) από το σύνολο των 19.770 μαθητών και μαθητριών οι

39 μαρτυρούνται ρουμιανίζοντες και από αυτούς οι 21 ήσαν μαθητές και οι 18 μαθητριες και ε) στο αμερικάνικο σχολείο μαρτυρούνται 112 μαθητές στο σύνολο των 19.770 μαθητών και μαθητριών των σχολείων όλων των βαθμίδων, ελληνικών και ξενοφώνων.

Με βάση αυτά τα ποσοτικά μεγέθη των μαθητών και μαθητριών όλων ανεξάρτητα των σχολείων της Θεσσαλονίκης, πόλης και περιφέρειας, είναι δυνατή η προσδέγηση και στα ποσοτικά μεγέθη των κυρίαρχων εθνικών στοιχείων σ' αυτής, ελληνικού μάλιστα - ισραηλιτικού - και τούρκικου, τα οποία και επιτεκμηρώνουν, κατά την κρίση μας, και τα πληθυνμακά στοιχεία αυτών των κυρίαρχων εθνικών στοιχείων στη Θεσσαλονίκη, πόλη και περιφέρεια κατά τα μέσα του 1923, τα οποία μαρτυρούνται στην έκθεση του Α. Λάμπρου, γενικού, τότε, Διοικητή Θεσσαλονίκης.

Επαγγελματικές ασχολίες και επιδόσεις - Οικονομική κατάσταση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης 1923

Αποτεφρώνοντας η πυργαϊά του Αιγαίου του 1917 το μεγαλύτερο μέρος του εμπορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης ευλόγο ήταν να προσκαλέσει ανυπολόγιστες ζημιές και καταστροφές στο εβραϊκό στοιχείο της πόλης, το οποίο από την εμπορο - οικονομική άποψη ήταν το κυρίαρχο στοιχείο του εμπορίου εκεί και της αρχαίας⁵⁹. Οι δυμηνέστατες επιπτώσεις από την πυργαϊά ξεχωρίστηκαν στο εβραϊκό στοιχείο υπήρξαν απροσμετόχητες, υλικές και θητικές έτοι μότε η εβραϊκή οικονομία στη Θεσσαλονίκη να αποδιαρθρωθεί και να αποδιοργανωθεί με ταυτόχρονη αποσύνθεση και του κοινωνικού εβραϊκού ιστού της πόλης. Έπειτα όμως από τη δοκιμασία του εβραϊκού στοιχείου από την πυργαϊά και έπειτα από το τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου στην εμποροοικονομική εβραϊκή δραστηριότητα στην πόλη σημειεύθηκε σοβαρή σταδιακά ανάκαμψη.

Κατά τα μέσα του 1923, σύμφωνα με σχετική ελληνική μαρτυρία της εποχής⁶⁰ το ισραηλιτικό στοιχείο εξακολουθούσε να παραμένει συγκεντρωμένο και συμπαρέστατο στην πόλη της Θεσσαλονίκης, να επιδίδεται ιδιαίτερα στο εμπόριο και να κατέχει κατά την εποχή αυτή τα σκηνή πτρα και την πρώτη θέση στις εμπορικές επιχειρήσεις και τα καταστήματα στη μακεδονική πρωτεύουσα των οποίων κατά τα 3/4 κατείχε την ιδιοκτησία και την εξιετάλλευση. Η αυτή μαρτυρία σημειώνει ότι το εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης κατά την ίδια εποχή, μέσα του 1923, ασχολούταν ελάχιστα με την καλλιέργεια των επιστημών ενώ το μέγια ενδιαφέρον του προσείλκυε αντίθετα κάθε κερδοφόρα επιχείρηση. Πάντοτε κατά την αυτή μαρτυρία, την έκθεση του νομαρχούντος Θεσσαλονίκης Ιω. Λαζάρου, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, τότε είχαν να επιδείξουν αρκετούς δασκάλους απαραίτητους για την απρόσκοπτη λειτουργία των σχολείων τους αλλά μικρό αριθμό γιατρών και δικολάβων. Στον τομέα, εξάλλου, των οικονομικών συναλλαγών οι Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης κατά τα μέσα του 1923, μαρτυρού-

νται ελάχιστοι, ενώ μαρτυρούνται πολλοί οι αργυρομαρτυρούσι. Τέλος στη Θεσσαλονίκη κατά την ίδια εποχή μαρτυρούνται Εβραίοι μεσίτες, φανοποιοί, ελάχιστοι εργάτες, αγροφόροι και λειβιστών. Σύμφωνα με άλλη, επίσης, μαρτυρία της εποχής⁶¹, το ισραηλιτικό στοιχείο της Θεσσαλονίκης, κατά τα μέσα του 1923, «έχει επιστήμονας κατ' αναλογίαν, επιδίδεται όμως γενικώς εις το εμπόριον και εις πάσαν προσδοκόφορον επιχείρησην. Δύναται τις να είπει ότι εν τη Θεσσαλονίκη κατέχει τα σημεία του εμπορίου, σχεδόν 75% των εμπορικών καταστημάτων ευρίσκεται εις χείρας Εβραίων».

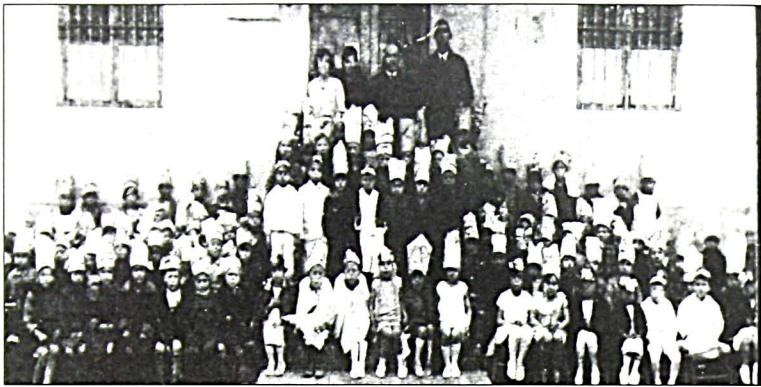
Από την άποψη των επαγγελματικών ασχολιών και οικονομικών επιδόσεων το εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης κατά τα μέσα του 1923 δεν παριστάζει σημαντική απόκλιση από τις επαγγελματικές ασχολίες του και τις οικονομικές επιδόσεις του, οι οποίες μαρτυρούνται κατά τον Μάιο 1913, αμέσως σχεδόν μετά την απελευθέρωση της μακεδονικής πρωτεύουσας από τον οθωμανικό ζυγό⁶². Εξάλλου κατά την αυτή μαρτυρία⁶³, η οικονομική κατάσταση του εβραϊκού στοιχείου της Θεσσαλονίκης κατά τα μέσα του 1923 καθοδίζοταν και από το γεγονός ότι αυτό κατέχει την πρώτη θέση στη μακεδονική πρωτεύουσα από την άποψη της κατοχής γενιστού χρήματος, γ' αυτό και οι Εβραίοι σ' αυτήν αποτελούσαν την πλειονότητα των πλούσιών της πόλης, ενώ σημειεύονταν ανυπαρξία τους στην άπανθρη της περιφέρειας της Θεσσαλονίκης.

Τυπογραφία - εφημεριδογραφία. Στον τομέα της τυπογραφίας και της εφημεριδογραφίας, σύμφωνα με τις σχετικές ελληνικές μαρτυρίες τις οποίες ερευνήσαμε κατά το 1917 στη Θεσσαλονίκη επδίδονταν πολλές εφημερίδες, ελληνικές και ξενόγλωσσες ανάμεσα στις τελευταίες, κατά τη μαρτυρία της εποχής⁶⁴, συγκαταριθμούνται και οι ισραηλιτικές εφημερίδες: *El Avenir*, της οποίας διευθυντής μαρτυρείται ο Δανιδ Φλωρεντίν⁶⁵ και της οποίας τα γραφεία και τυπογραφεία καταστράφηκαν κατά την πυργαϊά του Αιγαίου του 1917 και *Esperanza*, της οποίας διευθυντής μαρτυρείται ο Ουζέλ και της οποίας, επίσης, τα γραφεία και τυπογραφεία καταστράφηκαν κατά την πυργαϊά. Τέλος, μαρτυρείται στη Θεσσαλονίκη και η έκδοση της εφημερίδας *Indépendant*, της οποίας φέρεται ιδιοκτησία των Ισραηλιτών Νεφούση και Ματαράσσο⁶⁶.

Πολιτικές βλέψεις των Εβραίων. Ενδιαφέρον παρουσίαζε το τμήμα της έκθεσης του νομαρχούντος Θεσσαλονίκης Ιω. Λαζάρου⁶⁷, το οποίο αναφέρεται στις πολιτικές βλέψεις των Εβραίων της Θεσσαλονίκης μετά την απελευθέρωση της από τον οθωμανικό ζυγό και κατά τα μέσα του 1923. Χαρακτηριστικά σ' αυτή την έκθεση του ο Ιω. Λαζάρου ομιλούγει ότι τις πολιτικές τους βλέψεις οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης τις συναπτούσαν άμεσα με τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και επιδόσεις. Έτοι προτιμούνταν την κυριαρχία στη Θεσσαλονίκη εθνών, που δεν διακρίνονταν για εμπορικο - οικονομικές δραστηριότητες για να αποφεύγουν οξύτατο, πιθανόν, ανταγωνισμό προς αυτά, τα οποία θα μπορούνταν να τους αμφισβητή-

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 1913-1923

σουν την πρωτεύουσα και κυριάρχη εμποροικονομική θέση την οποία αδιαμφισβήτητα κατείχαν στη μακεδονική πρωτεύουσα. Από την προτίμο τους αυτή καθορίζόταν κατά την έκθεση του Ιω. Λαζάρου, νομαρχούντος στη Θεσσαλονίκη και η συμπεριφορά των Εβραίων της Θεσσαλονίκης προς το ελληνικό στοιχείο της πόλης και τις ελληνικές εκεί αρχές προς τις οποίες η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται, πάντοτε κατά τον Ιω. Λαζάρου, «νομοτελής και πειθαρχική».

* Για τη σύνταξη αυτού του μικρού **Το εβραϊκό σχολείο στην Καλαμαριά.**
πονηματος μελετήθηκαν οι παρακάτω πηγές και τα παρακάτω βιοηθήματα:

1. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.).

α. Αρχείο Θεσσαλονίκης, έτος 1912 - 1917, στοιχ. κατάτ. B/55. **Στατιστικές πληροφορίες της ελληνικής Μακεδονίας**, συμπεριλαμβανομένης και της Ηπείρου, προσαρτημένης και βροείου δίφυλλο χειρόγραφο έγγραφο με στοιχεία «Υπουργείον επί των Εξωτερικών, Β' πολιτικών τμήμα, αριθ. πρωτ. 5610, εν Αθήναις τη 12 Μαρτίου 1916, Légation Grèce Paris: με αυτό συνάπτεται ἄλλο δίφυλλο χειρόγραφο έγγραφο με τα αυτά στοιχεία, αριθ. πρωτ. 654, εν Αθήναις τη 20 Μαρτίου 1916: δίφυλλο χειρόγραφο έγγραφο, το οποίο συνάπτεται με το προηγούμενο, αριθ. πρωτ. 5610, εν Αθήναις τη 12 Μαρτίου 1916: δίφυλλο χειρόγραφο έγγραφο, αριθ. πρωτ. 6541, εν Αθήναις τη 15 Μαρτίου 1916, Β' Προεσβείαν Παρισίων.

β. Ερυθρός Σταυρός - Πυρκαϊά Θεσσαλονίκης έτος 1917, στοιχ. κατάτ. α/17. **'Εκθεση του Γραφείου Τύπου του Υπουργείου των Εξωτερικών** στη Θεσσαλονίκη Στυλ. Β. Πρωτονοτάριου προς τον Μ. Φραγκίσταν, τηματάρχην Α' τάξεως Υπουργείου των Εξωτερικών κ.τ.λ., αριθ. 75, εν Θεσσαλονίκη τη 7 Αυγούστου 1917. **'Εκθεση του Οικονομικού Εφόρου Θεσσαλονίκης** προς το Υπουργείον των Οικονομικών, διεύθυνσις αμέσων φόρων, αρ. πρωτ. 5633, εν Θεσσαλονίκη τη 22 Αυγούστου 1917.

Αμφότερες οι εκθέσεις αυτές έχουν δημοσιευτεί εις Σπύρου Δ. Λουκάτου. Η πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης, Αύγουστος 1917. Δύο ανέκδοτες εκθέσεις εις **Επετηρίς «Θεσσαλονίκη»** του Κέντρου Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 331 - 346.

γ. Ερυθρός Σταυρός - Πυρκαϊά Θεσσαλονίκης, έτος 1917, στοιχ. κατάτ. α/17. **Δίφυλλο δακτυλογραφημένο έγγραφο του Γραφείου Τύπου** της Θεσσαλονίκης, αρ. πρωτ. 220, 26 Δεκεμβρίου 1917, εμπιστευτικό του Μ. Φραγκίστα προς τον υπουργό των Εξωτερικών Ν. Πολλήτη **Δίφυλλο έγγραφο**, αριθ. πρωτ. 290, 11 Μαΐου 1918.

δ. «Μακεδονία» ειδικός φάκελλος, έτος 1923, στοιχ. κατάτ. K.T.E. 39. **'Εκθεση τετράφυλλη δακτυλογραφημένη** του νομαρχούντος Θεσσαλονίκης Ιω. Λαζάρου προς το

Υπουργείον των Εσωτερικών, Αθήνας, αριθ. πρωτ. 44 Ε.Π. εν Θεσσαλονίκη τη 7.7.23 περιλαμβάνουσα στατιστική του πληθυσμού του νομού Θεσσαλονίκης κατά εθνολογική σύνθεση, επαγγέλματα, οικονομική κατάσταση κ.λπ.

ε. Στατιστικοί πίνακες, έτος 1920-1923, στοιχ. κατάτ. B/45. **'Εκθεση εξάφυλλη δακτυλογραφημένη «Ξένες Μειονότητες στη Μακεδονία»**. Παιδεία Σλαβοφώνων, Ρουμανιζόντων, Ισραηλιτών, στατιστικοί πίνακες του Γενικού Διοικητού Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου, αριθ. πρωτ. 542, εμπιστευτικόν, αντίγραφον, προς το επί των Εσωτερικών Υπουργείον. Αθήνας, εν Θεσσαλονίκη τη 31 Μαΐου 1923. **Πίναξ** εμφαίνων στατιστικά πληροφορίας περί των εν τη περιφερεία δημοτικής εκπαίδευσεως Θεσσαλονίκης ελληνικών δημοτικών σχολείων ως επιξενοφώνων αλλοδαπών τοιούτων: Δημόσια ελληνικά δημοτικά σχολεία - ξενόφωνα, εν Θεσσαλονίκη τη 31 Μαΐου 1923, επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Θεσσαλονίκης Μπατσούτας - **Πίναξ** εμφαίνων στατιστικά πληροφορίας περί των εν τη περιφερεία Θεσσαλονίκης σχολείων Μέσης Εκπαίδευσεως, εν Θεσσαλονίκη τη 14 Μαρτίου 1923, ο αναπληρωτής του Γενικού Επιθεωρητού Α. Α. Αργυρόπουλος. **Άναφορά** του Γενικού Διοικητού Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου προς το επί των εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαίδευσεως Υπουργείον, Αθήνας, αντίγραφον - εμπιστευτικόν, αριθ. πρωτ. 16.910, εν Θεσσαλονίκη τη 8 (σ. διάβαζε 18) Μαΐου 1923 με την οποία γνωστοποιεί αντίγραφον των σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης του Α.Α. Αργυροπούλου με ανάλυση των στατιστικών στοιχείων κατά σχολεία και είδος τους, διδακτικό και μαθητικό δυναμικό και τις ξένες σχολές. **'Εκθεση** λεπτομερής πεντάφυλλη του Γενικού Διοικητού Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου προς το επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαίδευσεως Υπουργείον, Αθήνας, αντίγραφον - εμπιστευτικόν, αριθ. πρωτ. 16.598, εν Θεσσαλονίκη τη 25 Μαΐου 1923 με ανάλυση των στατιστικών πληροφοριών για τα σχολεία της Δημοτικής Εκπαίδευσης περιφέρειας Θεσσαλονίκης, των ελληνικών, ισραηλιτικών, τούρκικων, ξένων και για το διδακτικό και μαθητικό δυναμικό τους. **Στατιστική** εμφαίνουσα τον αριθμό των διδασκάλων και μαθητών τας ανάγκας

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 1913-1923

εις κτίρια και διδακτικό προσωπικό κ.τ.λ.. των ελληνικών δημοτικών σχολείων της εκπαιδευτικής περιφέρειας Βέροιας και των ξενοφώνων α. υποδιοίκησης Βεροίας β. υποδιοίκησης Κατερίνης. Διαβιβαστικόν αντίγραφον στατιστικής των αναγκών των δημοτικών σχολείων της περιφέρειας Βέροιας του Γενικού Διοικητού Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου προς το επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Υπουργείον, εις Αθήνας, αριθ. - πρωτ. 22070, εν Θεσσαλονίκη τη 18 Ιουλίου 1923. **Περιλήψεις και παρατηρήσεις** εκ των γενικών εκθέσεων των α.κ. επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, της ελληνικής Μακεδονίας, 30 Νοεμβρίου 1923, σσ. 9 - 16 εκπαιδευτική περιφέρεια Θεσσαλονίκης, σσ. 16 - 19 εκπαιδευτική περιφέρεια Βέροιας.

Σχετικά με όλα αυτά τα έγγραφα και ιδιαίτερα την ιστορική ανάλυση και παρουσίασή τους βλ. Σπύρος Δημ. Λουκάτος, **Πολιτειογραφία της νομαρχιακής περιφέρειας της Θεσσαλονίκης κατά την ανγή της δεύτερης δεκαετίας από την απελευθέρωσή της, 1923**, μέρος Α' υποδιοίκησης Βέροιας - Θεσσαλονίκης - Κατερίνης, έκδοση Ελληνικής Επιτροπής Σπουδών Ν.Α. Ευρωπότης, Αθήνα 1987, σσ. 9 - 136 στις σσ. 96 - 136 έγγραφα.

στ' **Δίφυλλο έγγραφο**, έτος 1920 - 1923, στοιχ. κατάτ. 1942/B/37 (2), του επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων Θεσσαλονίκης, αντίγραφο - δακτύλιογραφημένο εν Θεσσαλονίκη 4 Δεκεμβρίου 1923. Αυτό διαβιβάζεται προς τον Γενικό Διοικητή Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου προς το Υπουργείο επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως αριθ. πρωτ. 1469, 10 Δεκεμβρίου 1923.

Εφημερίς της προσωρινής κυβερνήσεως του βασιλείου της Ελλάδος (σ.σ. της τριμδόμιας Ελευθ. Βενιζέλου, Παύλου Κουντουριώτου, Παν. Δαγκλή) από Σεπτεμβρίου 1996 έως 15 Ιουνίου 1917, τευχ. α' και τευχ. β'.

Abastado Léon, **L' orient qui meurt** (Salonique ce quelle est) 1918 Αργυρόπολος Περικλής, **Απομνημονεύματα από 1885 έως 1936**, Αθήνα 1970, σσ. 108 - 109 και 247 - 249, Ναό Αλμπέρτος. **Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης, τα τραγούδια μας**, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 76 - 82, Nehama Joseph, θ.π., σημ. 1, σσ. 764 - 770, 774, 786 - 801, Παπαστάθης Χαράλ.. Κ, ενα υπόμνημα για την πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης στα 1917 και την περιθάλψη των θυμάτων, στο περ. σύγχρονα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών **Μακεδονικά**, τομ. 18ος, 1978, Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 143 - 171.

Λουκάτος Σπύρος. Η πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης, Αύγουστος 1917, δύο ανέκδοτες εκθέσεις εις **Επετηρίς Θεσσαλονίκη**, του Κέντρου Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 331 - 346.

Ναό Αλμπέρτος, **Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης. Τα τραγούδια μας**, έκδοση Ισραηλιτικής Κοινότητος, Θεσσαλονίκη 1985.

Nehama Joseph, **Histoire des Israélites de Salonique**, Thessalonique 1978.

Πάλλης Αλέξ. Α, **Υπόμνημα** του Γενικού Γραμματέα της Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας και πρώτην προϊστάμενου της Διεύθυνσης θυμάτων πυρκαϊάς προς Α. Αθοσίθην, Γενικόν Διοικητήν Θεσσαλονίκης, 1/14 Φεβρουαρίου 1919. Δημοσιεύεται από Χαράλ. Κ. Παπαστάθη: 'Ένα υπόμνημα για την πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης στα 1917 και την περιθάλψη των θυμάτων, στο παρ. σύγχρονα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών **Μακεδονικά**, τομ. 18ος, 1978, Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 143 - 171.

του αυτού, **Στατιστική μελέτη περί των φυλετικών**

μεταναστεύσεων Μακεδονίας - Θράκης κατά την περίοδο 1912 - 1924, Αθήνα 1925.

Υποσημειώσεις

1. Χαρακτηριστικά ο Nehama Joseph στην **Histoire des Israélites de Salonique**, Thessalonique 1978 p. 763 μαρτυρεί ότι κατά το πρώτο παγκόσμιο πόλεμο η «Salonique a un caractère de cosmopolitisme effrené. C'est la foire des nations. Toutes les races venues de tous les climats s'y mêlent. Tous les parlers y claironnent. Juifs, Grecs, Turcs, Soldats Français, Anglais, russes, Italiens, Canadiens, Australiens, Hindous, Nègres, Sénégalais, Marocains, Turcos, Algériens, Japonnais, réfugiés de Serbie et de toutes les nations des Balkans s'agissent dans un va - et - vient pittoresque».

2. Τη χρονιά αυτή και ειδικότερα κατά τον Αύγουστο, ξέσπασε, ως γνωστόν, στη Θεσσαλονίκη το κίνημα της Εθνικής Αρμανίας με αποτέλεσμα τη δημιουργία του ομώνυμου προς τη μακεδονική πρωτεύουσα κράτους και την κυβέρνηση της τριανδρίας Ελευθ. Βενιζέλου - Παύλον Κουντουριώτη - Παν. Δαγκλή, ενώ ήδη στη Θεσσαλονίκη είχαν αποβιβαστεί ισχυρά στρατιωτικά σώματα των δυνάμεων της Entente και είχε δημιουργηθεί το μακεδονικό πόλεμο μέτωπο.

3. Τη χρονιά αυτή και συγχρεόμενα στις 5/18 Αιγυπτίου ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη, ως γνωστόν, η πυρκαϊά, η οποία, κοντά σε πλήθος άλλες δύσμενέστατες επιττώσεις για όλα τα εθνικά στοιχεία της πόλης και κατ' εξοχήν στο εβραϊκό, επεφερε σ' αυτό και την αποσυνθετική του κοινωνικού ιστού της κοινότητάς του δοκιμασία. Για την πυρκαϊά βλ.. Λουκάτος Δ. Σπύρος, Η πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης, Αύγουστος 1917. Δύο ανέκδοτες εκθέσεις στην **Επετηρίδα Θεσσαλονίκης** του Κέντρου Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1990 σσ. 331 - 346, βλ. επίσης Abastado Léon, **L' orient qui meurt**, (Salonique ce quelle est), 1918, pp. 3 - 16, Αργυρόπολος Περικλής Αλ.., **Απομνημονεύματα από 1885 έως 1936**, Αθήνα 1970, σσ. 108 - 109 και 247 - 249, Ναό Αλμπέρτος. **Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης, τα τραγούδια μας**, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 76 - 82, Nehama Joseph, θ.π., σημ. 1, σσ. 764 - 770, 774, 786 - 801, Παπαστάθης Χαράλ.. Κ, ενα υπόμνημα για την πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης στα 1917 και την περιθάλψη των θυμάτων, στο περ. σύγχρονα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών **Μακεδονικά**, τομ. 18ος, 1978, Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 143 - 171.

4. Οι άλλοι τέσσαρες νομοί ήσαν: της Κοζάνης, της Φλώρινας, των Σερρών και της Δράμας. βλ.. Χοντλαράκης Μιχ., **Γεωγραφία διοικητική και πληθυσμική εξέλιξης της Ελλάδος 1821 - 1971**, τομ. 2ος, Αθήνα 1975, σελ. 80 κ.ε., Απαριθμησις των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913, ελληνικά και γαλλικά, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Διεύθυνσης Στατιστικής, εν Αθήναις 1915.

5. Οι άλλες 7 υποδιοικήσεις ήσαν: της Βέροιας, της Κατερίνης, του Κιλκίσιου, του Λαγκαδά, της Χαλκιδικής - Αγ. Ορούς, της Έδεσσας και των Γενιτάων. Οι δύο τελευταίες υποδιοικήσεις, Έδεσσας και Γενιτάων μαζί με την υποδιοικήση Ενωτίας συγχρότησαν αργότερα το νομό Πέλλας με έδρα την πόλη των Γενιτάων. βλ.. **Εφημερίς της Προσωρινής Κιβερνήσεως των βασιλείου της Ελλάδος**, αρ. φύλ.. 69, εν Θεσσαλονίκη τη 31 Μαρτίου 1917, τευχ. β, σελ. 177 και τευχ. α', αρ. φύλ.. 64, 6 Απριλίου 1917. βλ.. και Λουκάτος Στυρούς Δημ., **Πολιτειογραφία της νομαρχιακής περιφέρειας της Θεσσαλονίκης** κατά την ανγή της δεύτερης δεκαετίας από την απελευθέρωση

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 1913-1923

της, 1923, μέρος α, **Υποδιοικήσεις: Βέροιας, Θεσσαλονίκης, Κατερίνης**, Αθήνα 1987.

6. Βλ. Πάλλης Αλ., Α, **Στατιστική μελέτη περί των φύλετων μεταναστεύσεων Μακεδονίας - Θράκης κατά την περίοδο 1912 - 1914**, Αθήναι 1925, σελ. 14 και σελ. 14 σημ. 1 και στουγ. 8.

7. Βλ. Μόλχο Ρένα, Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης και η ένταξή της στο ελληνικό κράτος, 1912 - 1919 στα **Πρακτικά** του συμποσίου «Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912», Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 287.

8. Βλ. **ό.π.**, σημ. 7 Μόλχο Ρένα, σελ. 285, υποσ. 1 κατά τη στατιστική Ραχτιβάν.

9. Βλ. Μόλχο Ρένα, **ό.π.**, σημ. 7, σελ. 285, υποσ. 1 κατά τις πηγές του Σιωνιστικού Αρχείου Ιερουσαλήμ και της Alliance Istraélite Universelle, και σελ. 287, υποσ. 8, όπου σημειώνεται ότι σύμφωνα με ομοιολογία σε επιστολή του J. Nehama στις 28.5.1913 προς τον πρόεδρο της Association Istaélite Universelle στο Παρίσι, και λοφοφορύσαν, τότε, φήμες σχετικά με την ύπαρξη απογοιαρής Ραχτιβάν, σύμφωνα με την οποία στην πόλη της Θεσσαλονίκης κατά τον Μάη 1913 υπήρχαν 85.000 - 92.000 άτομα, με την πιθανότητα όμως στον αριθμό αυτό να περιλαμβάνονται και 15.000 περίπου ντολιμέδες, που ήσαν εξιδιαμισθέντες Ισραηλίτες.

10. Βλ. **Στατιστικές πληροφορίες της ελληνικής Μακεδονίας, έτος 1912 - 1917 διφύλλα έγγραφα, εν Αθήναις τη 12 Μαρτίου 1912, τη 20 Μαρτίου 1916, τη 15 Μαρτίου 1916 στο Α.Υ.Ε. και στη σχετική βιβλιογραφία, που ακολουθεί στο πόνημα αυτό.**

11. Σύμφωνα με τις στατιστικές πληροφορίες της ελληνικής Μακεδονίας **ό.π.**, σημ. 10, τον Μάρτιο 1916 ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης ανερχόταν σε 165.704 άτομα από τα οποία 68.704 άτομα καταγόρωνταν 'Ελληνες, ποσοστό 41,16% επί του συνόλου του πληθυσμού της: 61.400 Εβραίοι, ποσοστό 37,05%: μουσουνιμάνοι 30.000, ποσοστό 18,10%: ξένοι 4.300, ποσοστό 2,59% και Βούλγαροι 1.800, ποσοστό 1,08% επί του συνόλου του πληθυσμού της.

12. Ο Nehama Joseph, **ό.π.**, σημ. 1 μαρτυρεί στη σελ. 800 ότι στις Σέρρες γινόταν τότε μία από τις σπουδαιότερες εμποροπανηγύρεις ολής της Μακεδονίας και ότι εκεί οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, αλλά και άλλων πόλεων, όπως της Κωνσταντινούπολης, έσπειδαν να πάρουν δραστήριο μέρος σ' αυτήν.

Εξάλλου κατά τις στατιστικές πληροφορίες της ελληνικής Μακεδονίας, **ό.π.**, σημ. 10, στο νομό Δράμας, την ίδια εποχή, σε πληθυσμό 237.765 κατοίκων 'Ελληνες ήσαν 96.062, ποσοστό 40%, μουσουνιμάνοι 125.532, ποσοστό 57,70% και στο νομό Σερρών σε πληθυσμό 147.240 κατοίκων 'Ελληνες ήσαν 107.431, ποσοστό 72,90%, και μουσουνιμάνοι 20.335, ποσοστό 13,81%.

13. Βλ. Αργυρόπουλος Περ., **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 107.

14. **βλ.., ο.π.**, σημ. 13.

15. Βλ. Nehama Joseph, **ό.π.**, σημ. 1, σελ. 762

16. Τελ., **ό.π.**, σημ. 3 επί πλέον την εφημ. *L'echo de France, Journal Français de Salonique*, No 102 - 106, 21 αούτ 1917 «L'incendie Saloniqne 18 αούτ 6 h. soir.

17. Τελ. **A.Y.E.**, έτος 1917, στοιχ. κατάτ *a/17* Εργθός Σταυρός, πυρκαγιά Θεσσαλονίκης, Έκθεσις Στυλ. Β. Πρωτονοτάριον προς τον M. Φραγκίσταν εν Θεσσαλονίκη τη 7 Αυγούστου 1917. Δημοσιεύονται εις Λουζάτου Σπύρου, Δ. Η πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης, **ό.π.**, σημ. 3, όπου ο αριθμός των πυροπαθών μαρτυρείται σε 70.000 περίπου. Ο Αργυρόπουλος Περ., **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 248 μαρτυρεί τους αστέγους πυροπαθείς σε 73.438 άτομα. Ο Ναό Αλμπέρτος, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 76 τους

μαρτυρεί σε 75.438. Ο Nehama Joseph, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 766 τους μαρτυρεί, επίσης, σε 75.438 άτομα. Τέλος ο Πάλλης Αλέξ., στο υπόμνημα προς A. Αδοκίδην, που δημοσιεύεται από Παπαστάθη Χαφλάμπη, **ό.π.**, σημ. 3, τους μαρτυρεί «άνω των 70.000». Τέλος ο Abastado Léon, **ό.π.**, σημ. 3, με σημαντική απόκλιση από τις άλλες μαρτυρίες τους καταγράφει σε 90.000 άτομα.

18. Ο Αργυρόπουλος Περ., **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 248 με βάση έκθεση 6 Σεπτεμβρίου 1917, που αναφερόταν σε απογραφή πυροπαθών με βάση τα δελτία άρτου, που διενεμήθηκαν για τον Σεπτέμβρη μαρτυρεί τους Εβραίους άστεγους πυροπαθείς σε 52.00 άτομα, τους χριστιανούς σε 10.000 περίπου και τους μουσουνιμάνους σε 11.00 άτομα. Ο Abastado Léon, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 6 αναβιβάζει τους Εβραίους άστεγους πυροπαθείς στο 80% του συνόλου των αστέγων πυροπαθών. Ο Ναό Αλμπέρτος, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 76 τους αναβιβάζει σε 53.737. Ο Nehama Joseph, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 766, επίσης τους αναβιβάζει σε 53.737, τους χριστιανούς σε 10.334 και τους μουσουνιμάνους σε 11.637. Ο Πάλλης Αλέξ., **ό.π.**, σημ. 17, σελ. 156 τους μαρτυρεί. πάνω από 50.000 Τέλος ο Ναό Αλμπέρτος σε μια ανέκδοτη έκθεση του 1942 για τη δομή της ισραηλιτικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης στην περίοδο 1912 - 1940 στα **Πρακτικά** του συμποσίου, Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 309 μαρτυρεί τις άστεγες πυροπαθείς εβραϊκές οικογένειες σε 5.500 και η Μόλχο Ρένα, **ό.π.**, σημ. 7 μαρτυρεί σε 40.000 τους Εβραίους, θύματα της πυρκαγιάς.

19. Βλ. Έκθεση Πρωτονοτάριου, **ό.π.**, σημ. 17.

20. Βλ. Αργυρόπουλος Περ., **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 108 κ.ά.

21. Βλ. **Σχετικά Έκθεση Πρωτονοτάριου, ο.π.**, σημ. 17, Πάλλης Αλέξ., **ό.π.**, σημ. 17, σε 156, Abastado Léon, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 7, Ναό Αλμπέρτος. Ο συναγωγής στη Θεσσαλονίκη, **ό.π..**, σημ. 3 από τις οποίες επισημαίνουμε ιδιαίτερα τα όσα ιστορούνται για την συναγωγή Ταλμούδ Τορά, η οποία υπήρξε η κεντρική συναγωγή της Θεσσαλονίκης, ιδρύθηκε στα 1520, στο κτίριο της λειτούργησε ομώνυμη σχολή, πραγματικό Πανεπιστήμιο Εβραϊσμού και η οποία ήταν το σύμβολο της εβραϊκής ενότητας, εφού σ' αυτήν κτυπούσε η καρδιά της ισραηλιτικής κοινότητας και στον περιβολό της, κατά τη μαρτυρία Nehama Joseph, **ό.π..**, σημ. 3, σελ. 651, υπήρχε ο Tamud Tora, ο πιο μεγάλος και ιωραίος ναός, που είχαν ποτέ οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης και ο οποίος καταστράφηκε με την πυρκαγιά.

22. Βλ. Abastado Léon, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 7.

23. Βλ. Ναό Αλμπέρτος, **ό.π.**, σημ. 3, σελ. 78.

24. Βλ. Nehama Joseph, **ό.π..**, σημ. 3, σελ. 766.

25. Βλ. Μόλχο Ρένα, **ό.π..**, σημ. 7, σελ. 297, υποσ. 44, όπου μαρτυρείται ότι πήραν αιώνιη, μέρος στο συνέδριο αντιπροσώπων και των εβραϊκών κοινοτήτων της Λευκάδας, του Βόλου, της Λάρισας, της Αθήνας, της Λαμίας, της Χίου, της Αρτας, της Πρέβεζας, της Χαλκίδας και της Κέρκυρας καθώς καταγράφηκε σε επιστολή στις 18.3.1919 της Fédération Sioniste de Salonique προς το London Sionist Bureau.

26. Βλ. Ναό Αλμπέρτος, **ό.π..**, σημ. 3, ανέκδοτη έκθεση, σελ. 320 - 321.

27. Βλ. Nehama Joseph, **ό.π..**, σημ. 3, σελ. 773.

28. Βλ. **A.Y.E.**, έτος 1920 - 1923, στοιχ. κατάτ *B/45* στατιστικοί πίνακες. Έκθεση εξαφάνιλη δακτυλογραφημένη «Ξένες μειονότητες στη Μακεδονία κ.λ.π. Στατιστικοί πίνακες του Γενικού Διοικητή Θεσσαλονίκης A. Λάμπρου, αρ. πρωτ. 542, εμπιστευτική, προς το Υπουργείο των Εσωτερικών στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη 31 Μαΐου 1923.

29. Βλ. **A.Y.E.**, έτος 1923, στοιχ. κατάτ *K.T.E.* 39, ειδικός

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 1913-1923

φάκελος «Μαζεδονία» έκθεση τετράφυλλη δακτυλογραφημένη του νομάρχου της Θεσσαλονίκης Ιω. Λαζάρου προς το Υπουργείο των Εσωτερικών αρ. πρωτ. 44 Ε.Π., Θεσσαλονίκη 7.7.23.

30. Η διαφορά η οποία υπάρχει ανάμεσα στην έκθεση του Γενικού Διοικητή Α. Λάμπρου, που μαρτυρεί κατά το μέσον του 1923, 70.000 τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης επί συνολικού πληθυσμού της πόλης 190.000 άτομα και στην έκθεση του νομαρχούντος Θεσσαλονίκης Ιω. Λαζάρου ο οποίος μαρτυρεί 47.289 Εβραίους επί συνολικού πληθυσμού 266.679 άτομα φρονώντες ότι οφείλεται στον ίδιατερο παραλήπτη καθεμάς από τις δύο εκθέσεις. Η έκθεση Λάμπρου απευθυνόταν προς το Υπουργείο των Εσωτερικών και με τα διαλαμβανόμενα σ' αυτήν φρονούμεν ότι είναι η αριθμητική, ενώ η έκθεση Λαζάρου απευθυνόταν μεν και αυτή προς το Υπουργείο των Εσωτερικών, αλλά για χοήση της Κοινωνίας των Εθνών και εύλογη, εκ τούτου, ήταν η μεγιστοποίηση του ελληνικού εθνικού στοιχείου και ελαχιστοποίηση των άλλων εθνικών στοιχείων της Θεσσαλονίκης και, κατ' ακολουθίαν και του ισαρμητικού. Κατά τα άλλα, σύμφωνα με την έκθεση Λάμπρου, το ελληνικό στοιχείο, τότε, στην πόλη και στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης ανερχόταν σε 96.410 Έλληνες και Ελληνόφωνοι - Βλαχόφωνοι και Αλβανόφωνοι, ενώ κατά την έκθεση του Λαζάρου μόνον στην πόλη της Θεσσαλονίκης οι Έλληνες γενικά και χωρίς διάκριση ανέρχονταν σε 107.090 άτομα με καταγραφή και 86.684 προσφύγων, ενώ ο Λάμπρου δεν αναφέρει πρόσφυγες. Ήτοντας κατά τον Λαζάρου οι Έλληνες μιαζί με τους πρόσφυγες στην πόλη της Θεσσαλονίκης ανέρχονταν σε 193.774 άτομα, στην δε περιφέρεια της κατέχομενης 36.320 γηγενείς Έλληνες και 55.014 πρόσφυγες. Τοίτο, μετά το ελληνικό και εβραϊκό στοιχείο, καταγράφεται το μουσουνιμανικό, το οποίο κατά μεν τον Λάμπρου αριθμούσε στην πόλη μιαζί και στα περίχωρα 26.466 άτομα, ενώ κατά τον Λαζάρου αριθμούσε στην μεν πόλη 18.740 άτομα, στην δε υποδιοικήση της Θεσσαλονίκης 7.726 άτομα. Εξάλλου σ' λαβήσθωνος ο μεν Λάμπρου μαρτυρεί συνολικά 4.000 άτομα, ο δε Λαζάρου 2.000 στην πόλη και 500 στην υποδιοικήση της Θεσσαλονίκης.

31. Βλ. Έκθεση νομαρχούντος Θεσσαλονίκης Λαζάρου, ο.π. σημ. 29 και Έκθεση Γεν. Διοικητή Θεσσαλονίκης Λάμπρου, ο.π., σημ. 28.

32. Αυτήν απάρτιζαν οι υποδιοικήσεις Καστοριάς, Φλωρίνης, Καρατζόβας (Ενωτίας), Πέλλης, Γενιτάων, Γουμενίστης, Κιλκίς, Χαλκιδικής, Λαγκαδά, Θεσσαλονίκης, Αιγαίου, Βεροίας, Γρεβενών, Ανασσόπολης, Κοζάνης και Καΐλαριων.

33. Βλ. ο.π., σημ. 30.

34. Βλ. Ναό Αλμπέρτος, ο.π., σημ. 3 ανέκδοτη έκθεση σ. 320-32.

35. Βλ. Nehama Joseph, ο.π., σημ. 3 σελ. 773.

36. Βλ. Εγκυρείς Προσωπικής Κυβερνήσεως του βασιλείου της Ελλάδος, τεύχ. Β', αρ. φύλ. 6, 19 Οκτωβρίου 1916, σελ. 19. Ανωτάτη Διεύθυνσις Θρησκευμάτων και της Παιδείας, Διορισμός διδασκάλων και νηπιαγωγών της ελληνικής γλώσσης εις τα εν Θεσσαλονίκη κοινοτικά ισαρμητικά σχολεία, ο σύμβουλος Γ. Αβέρωφ.

37. Βλ. Έκθεση Πάλλης Αλέξ., ο.π. σημ. 17, σελ. 156, Ναό Αλμπέρτης, ο.π., σημ. 3 σ. 25, 50 - 54, Nehama Joseph, ο.π., σημ. 3, σελ. 651 και 766 κ.ά.

38. Βλ. αυτές Α.Υ.Ε., έτος 1920 - 1923, στοιχ. κατάτ. 1942/B/27 (2) διέγιναν έγγραφο του Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Θεσσαλονίκης, 4 Δεκεμβρίου 1923.

39. Βλ. Α.Υ.Ε., έτος 1920 - 1923, στοιχ. κατάτ. B/45 Στατιστικοί πίνακες: πίναξ εμφάνων στατιστικά πληροφορίας περί

των εν τη περιφέρεια δημοτικής εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης ελληνικών δημοτικών σχολείων της και ξενοφώνων αλλοδαπών τοιούτων: δημόσια ελληνικά δημοτικά σχολεία - ξενόφωνα, εν Θεσσαλονίκη τη 10 Μαρτίου 1923, επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Θεσσαλονίκης Ματσούτας. Επισης την έκθεση του Γενικού Διοικητή Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου προς το επί των εκπληρωτικών και της Δημοσίου Εκπαίδευσες Υπουργείου αριθ. πρωτ. 16598, εν Θεσσαλονίκη τη 25 Μαΐου 1923 με ανώνυμη των στατιστικών πληροφοριών για τα σχολεία της Δημοτικής Εκπαίδευσης Επιφύλεψες Θεσσαλονίκης, των ελληνικών, ισαρμητικών, τουρκικών, ξένων και για το διδακτικό και μαθητικό δυναμικό τους. Τα στοιχεία των εγγράφων που σημειώνονται, ο.π. σημ. 1, στοιχ. ε. έτος 1920 - 1923 δημοσιεύνονται Λουκάτο Σπύρος Δημ., ο.π., στη σημ. με αριθ. 5.

40. Αυτά ήσαν: 1. νηπιαγωγείο χωρίς χαρακτηρισμό· το ιστ' αριθ. 6· το φραγκούδαρητικό· το Τάμιον Τοφέ του Ρεζή και του Χερτ. ο.π., σημ. 39.

41. Αυτά ήσαν: Αιλίαν Μοραδούντ· Αμάρ· Αλλέγρα Ερρέ· ου· Ιωσήφ Χασήδη· Αβραμί Χεσσί· Ιούδα Μπιτράν· Εβαδία Βαρδάνη· Σαμούηλ· Βαρόνιο· και Ίδα Χεσσί. Βλ.. ο.π., σημ. 39.

42. Αυτά ήσαν: Ματαράσσο, νηπιαγωγείο και διτάξιο δημοτικό· Δανιήλ Βαρδάνη νηπιαγωγείο και διτάξιο δημοτικό· Αμασίδη Αμάρ, νηπιαγωγείο και διτάξιο δημοτικό· Ιανόβη Παλαδίνο, Ελεύθερο Μπαρτζέλι, Μωρούς Ισαάκ Αιλία, Μωρούς Ισαάκ Μπεβίνιστε, που ήσαν νηπιαγωγεία με διτάξια επισης δημοτικά· Ισαάκ Μπεργαδούντ, Ματή Πίνοδο, Μωρούη Μπενεβίστε, Λέοντος Γατένιο, που ήσαν νηπιαγωγείο και τετρατάξια δημοτικά· και τον Ιανόβη Αλτέσχ, που ήταν νηπιαγωγείο με εξατάξιο δημοτικού σχολείο. Βλ.. ο.π., σημ. 39.

43. Με βάση τις στατιστικές πληροφορίες, ο.π., σημ. 39 στην υποδιοίκηση της Θεσσαλονίκης, επτάς από 33 συνολικά τοποθετητικά νηπιαγωγεία λειτουργούσαν και 9 ελληνικά, από τα οποία μόλις 1 λειτουργούσε στην πόλη και τα υπόλοιπα 8 στην περιφέρεια της υποδιοίκησης: εξάλλου τουρκικά νηπιαγωγεία μαρτυρούνται κατά την ίδια εποχή μόνον 2 και αυτά λειτουργούσαν στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Πρέπει, αρότιν να σημειώθει ότι η ισαρμητική νηπιαγωγείη εκπαίδευση κατά μερά ποσότητα ήταν ιδιωτική, ενώ η ελληνική ήταν δημόσια.

44. Βλ., ο.π., σημ. με αριθ. 39.

45. Τα 5 ισαρμητικά δημοτικά σχολεία της Alliance ήταν πεντατάξιο αρρένων· 4τάξιο θηλέων και τα δύο στην πόλη πεντατάξιο αρρένων στην εξοχή μονοτάξιο θηλέων στην εξοχή· τριτάξιο θηλέων στο Πεδίο των Άρεως. Τα 8 κοινοτικά ήσαν: διτάξιο θηλέων Μπιο Ριβάζ· πεντατάξιο μεικτό αριθ. 151· τριτάξιο μεικτό αριθ. 6· πεντατάξιο μεικτό στην Καλλαμπριά· πεντατάξιο μεικτό Ρεζή· και πεντατάξιο αρρένων Χερτ. Τα 14 ιδιωτικά ήσαν: τριτάξια Μπαφούζ και Ιούλιεττας Κουντιάτικα με νηπιαγωγεία ήσαν Ματαράσσο, Δανιήλ Βαρδάνη, Αμασίδη Αμάρ, Ιανόβη Παλαδίνο, Ελεύθερο Μπαρτζέλι, Μωρούη Ισαάκ Αιλία, Μωρούη Μπενεβίνιστε· τετρατάξια μεικτά με νηπιαγωγεία ήσαν Ισαάκ Μπεργαδούντ, Ματή Πίνοδο, Μωρούη Μπενεβίνιστε και Λέοντος Γατένιο· εξατάξιο με νηπιαγωγεία ήταν τον Ιανόβη Αλτέσχ. Βλ.. ο.π., σημ. με αριθ. 39.

46. Συνολικά στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης μαρτυρούνται 90 δημοτικά σχολεία, όλα δημόσια, από τα οποία 32 στην πόλη και 58 στην περιφέρεια και 13 τουρκικά στην πόλη όλα, από τα οποία 12 κοινοτικά και 1 ιδιωτικό. Βλ.. ο.π., σημ. με αριθ. 39.

47. Βλ. Α.Υ.Ε., έτος 1920 - 1923, στοιχ. κατάταξης B/45 στατιστικοί πίνακες: πίνακες εμφάνων στατιστικά πληροφορίας περί των επιφύλεψεων της Θεσσαλονίκης σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης, εν Θεσσαλονίκη τη 14 Μαΐου 1923, ο ανατέλησ-

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 1913-1923

τής του Γενικού Επιθεωρητού Α.Α. Αργυρόπουλος· αναφορά του Γενικού Διοικητού Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου προς το επί των Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Υπουργείου, αριθ. πρωτ. 16.910, εν Θεσσαλονίκη τη 8 (18) Μαΐου 1923 με ανάλυση των στατιστικών στοιχείων κατά τον πίνακα Α.Α. Αργυρόπουλου.

48. Σύμφωνα με τα στοιχεία, ό.π. σημ. 47, τα ελληνικά σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης στην πόλη και στην ύπαιθρο της υποδιοίκησης της Θεσσαλονίκης, κατά τα μέσα του 1923, ανέρχονται σε 14, τα δε ξενόφωνα σε 8, που όλα ήσαν στην πόλη και από αυτά τα 8, τα 3 ήσαν γαλλικά των φρέρηδων, των καλογραών και της Mission Laïque, 2 ήσαν τα ισραηλιτικά, 2 ήσαν τα ιταλικά της Scuole Reale, 1 ουρμανικό και 1 αμερικανικό, όλα ιδιωτικά.

49. Βλ. ό.π., σημ. με αριθμ. 39, ιδιαίτερα Α.Υ.Ε. αναφορά του Γενικού Διοικητού Θεσσαλονίκης Α. Λάμπρου προς το επί των εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Υπουργείου, αριθ. πρωτ. 16.910, εν Θεσσαλονίκη τη 8 (18) Μαΐου 1923, όπου γνωστοποιείται το έγγραφο Α.Α. Αργυρόπουλου με ανάλυση στατιστικών στοιχείων που αφορούν και στο διδακτικό και στο μαθητικό δυναμικό των ξένων σχολείων και των ισραηλιτικών: 'Έκθεση' του αυτού Α. Λάμπρου προς το αυτό Υπουργείον αρ. πρωτ. 16.598, εν Θεσσαλονίκη τη 25 Μαΐου 1923 με ανάλυση στατιστικών πληροφοριών και για το διδακτικό και για το μαθητικό δυναμικό των σχολείων της Θεσσαλονίκης, ανάμεσα στα οποία και των ισραηλιτικών, και πίνακες εμφαίνων στατιστικάς πληροφορίας κ.λ.π., Ξενόφωνα εν Θεσσαλονίκη τη 10 Μαρτίου 1923 επιθεωρητής Μπατούντας κ.α.

50. Αυτοί κατανέμονται από άποψη φύλου 1 δάσκαλος και 17 δασκάλες από τις οποίες 4 καταγράφονται στα ισραηλιτικά νηπιαγωγεία και 13 στα δημοτικά. Βλ. ό.π., σημ. με αριθ. 49.

51. Από αυτούς και από άποψη φύλου καταγράφονται 4 δάσκαλοι και 27 δασκάλες, από τις οποίες 10 μαρτυρούνται στα νηπιαγωγεία κα. 17 στα δημοτικά. Βλ. ό.π., σημ. με αριθ. 49.

52. Βλ. ό.π., σημ. με αριθ. 49.

53. Σύμφωνα με τα στοιχεία, ό.π., στη σημ. με αριθ. 49 το σύνολο των μαθητών και μαθητριών όλων των ξενόφωνων νηπιαγωγείων, που ανερχόταν συνολικά σε 2101 άτομα, τα 1986 ήσαν ισραηλίτες και τα 115 τουρκικά. Εξάλλου, κατά τα ίδια στοιχεία στα ελληνικά νηπιαγωγεία στην πόλη της Θεσσαλονίκης και στην ύπαιθρο φοιτούσαν συνολικά 778 άτομα, από τα οποία 367 αρδούα και 411 κορίτσια.

54. Το σύνολο των μαθητών και μαθητριών όλων των ξενόφωνων σχολείων της Θεσσαλονίκης, πόλης και περιφέρειας, σύμφωνα με τους στατιστικούς πίνακες, ό.π., στη σημ. με αριθ. 49, ανέρχονται, κατά τα μέσα του 1923 σε 3.323 άτομα· από αυτά τα 2.727 ήσαν ισραηλιτόπαιδα, τα 1445 τουρκικά, τα 39 φοιτούσαν στο ουρμανικό δημοτικό σχολείο και 112 στο αμερικανικό δημοτικό σχολείο της πόλης. Στα ελληνικά δημοτικά σχολεία, κατά την ίδια εποχή, φοιτούσαν στην πόλη συνολικά 8.742 άτομα, από τα οποία 5018 ήσαν μαθητές στην πόλη και 3.724 μαθητές στην ύπαιθρο και 6.709 άτομα, από τα οποία 4.231 ήσαν μαθητριές στην πόλη και 2.478 μαθητριές στην ύπαιθρο.

55. Κατά την ίδια εποχή και πάντοτε κατά τους στατιστικούς πίνακες, ό.π. στη σημ. 49, ο αριθμός των μαθητών στα τουρκικά νηπιαγωγεία της Θεσσαλονίκης ανέρχονται σε 46 και των μαθητριών σε 69. Κατά την ίδια, επίσης, εποχή στα ελληνικά νηπιαγωγεία όλης της υποδιοίκησης της Θεσσαλονίκης φοιτούσαν 778 άτομα από τα οποία 433 μαθητές και

345 μαθητριές· από τους 433 μαθητές οι 215 φοιτούσαν στα νηπιαγωγεία της πόλης και οι 218 στα νηπιαγωγεία της υπαίθρου· από τις 345 μαθητριές οι 152 φοιτούσαν στα νηπιαγωγεία της πόλης και οι 193 στα νηπιαγωγεία της υπαίθρου.

56. Σύμφωνα πάντοτε με τους στατιστικούς πίνακες, ό.π. σημ. με αριθ. 49 ο αριθμός των μαθητών στα τουρκικά δημοτικά κατά την ίδια εποχή ανερχόταν σε 885 άτομα του αμερικανικού σε 82 άτομα, και του ουρμανικού σε 21 άτομα. Ο αριθμός των μαθητριών στα τουρκικά δημοτικά ανερχόταν σε 560 άτομα· του αμερικανικού σε 30 άτομα· και του ουρμανικού σε 18 άτομα. Εξάλλου στα ελληνικά δημοτικά της Θεσσαλονίκης, πόλης και περιφέρειας, φοιτούσαν κατά την ίδια εποχή 8.742 μαθητές από τους οποίους οι 5.018 φοιτούσαν στα δημοτικά της πόλης και 3.724 στα δημοτικά της υπαίθρου· από τις 6.709 μαθητριές οι 4.231 φοιτούσαν στα δημοτικά της πόλης και οι 2.478 στα δημοτικά της υπαίθρου.

57. Βλ. Α.Υ.Ε., έτος 1920 - 1923, στοιχ. κατάτ. Β/45, στατιστικοί πίνακες, πίνακες εμφαίνων στατιστικά πληροφορίας περί των εν τη περιφέρεια της Θεσσαλονίκης σχολείων Μέσης Εκπαίδευσεως, εν Θεσσαλονίκη τη 14 Μαΐου 1923, ο αναπληρωτής του Γενικού Επιθεωρητού Α. Α. Αργυρόπουλος.

58. Βλ. ό.π. σημ. με αριθ. 49 και 51.

59. Χαρακτηριστικά ο Περ. Α. Αργυρόπουλος στα Απομνημονεύματά του ό.π., σημ. με αριθ. 3, σελ. 108 μαρτυρεῖ ότι το εμπορικόν κέντρον της Θεσσαλονίκης σχεδόν αποκλειστικώς εις εβραϊκά χείρας.

60. Βλ. 'Έκθεση Νομαρχούντος Θεσσαλονίκης Ιω. Λαζάρου, ό.π., σημ. με αριθ. 29.

61. Βλ. 'Έκθεση Α. Λάμπρου, Γενικού Διοικητή Θεσσαλονίκης, ό.π. στη σημ. με αριθ. 28.

62. Βλ. Μόλχ Ρένα, ό.π., στη σημ. με αριθ. 7, σελ. 287, υποσ. 8, σύμφωνα με τη μαρτυρία της οποίας οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης κατά τον Μάιο 1913, ανέρχονται σε 70.000 και ως επαγγελματικές δραστηριότητες του μεγαλύτερου μέρους της μαρτυρούνται αυτές του λιμανιού, των τραπεζιών, των εμπόρων, των πρακτόρων, των μικροπωλητών, των αχθορόων, των μεταφορέων, των ναυτικών, κ.ά. Κατά τη μαρτυρία εξάλλου, του Nehama Joseph, ό.π. στη σημ. με αριθ. 1, σελ. 773 κατά το 1920 στις 70.000 Εβραίοις της Θεσσαλονίκης μαρτυρούνται 4.000 καπνεργάτες, 120 καθηγητές, 18 γιατροί, 30 δικηγόροι, 15 δημοσιογράφοι, ενώ Εβραίοι ανέπτυσσαν δραστηριότητες στο εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο, στις ασφαλίσεις, στις υπαλληλικές υπηρεσίες, στη διοίκηση, στις επενδύσεις ξένων κεφαλαίων και στην εμπορική και θαλάσσια αντιπροσώπευση.

63. Βλ., ό.π. σημ. με αριθ. 61.

64. Βλ. Α.Υ.Ε., δακτυλογραφημένο έγγραφο του Γραφείου Τύπου της Θεσσαλονίκης αριθ. πρωτ. 220, 26 Δεκεμβρίου 1917, εμπιστευτικό του Μ. Φραγκίστα προς τον υπουργό των Εξωτερικών Ν. Πολίτη. Βλ. και έκθεση Στυλ. Β. Πρωτονοτάριου, ό.π., στη σημ. με αριθ. 17.

65. Για τον D. Florentin, αρχισυντάκτη της εφημερίδας «Εις Ανενίρ» Αλ και Μόλχ Ρένα, ό.π. στη σημ. με αριθ. 7, σελ. 286, υποσ. 6 και αλλαχού.

66. Βλ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 64, 10 έγγραφο Μ. Φραγκίστα.

67. Βλ. την έκθεση ό.π., στη σημ. με αριθ. 29.

(Οι φωτογραφίες είναι από το Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης)

Μερικές σκέψεις για τη μελέτη εβραϊκών ζητημάτων

Του κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗ, Καθηγητή Ε. Μ. Πολυτεχνείου

ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΚΑΙΡΟ, πυκνώνουν οι μελέτες για εβραϊκά ζητημάτα, και ήδη έχουμε στη χώρα μας μόνο την τελευταία πενταετία τρία συνέδρια και ένα αφιέρωμα περιοδικού, καθώς και τουλάχιστον μια δεκάδα εκδόσεων είτε ιστορικών μελετών είτε λευκωμάτων ιστορικού υλικού.

'Ομως, βλέποντας αυτό το υλικό, οδηγείται κανείς σε μερικές σκέψεις, για τον τρόπο και την οπτική μέσα από την οποία (εκτός από περίπου μια δεκάδα εξαιρεσίες όπως της P. Μόλχο, της Φρ. Αμιταζοπούλου, του Α. Ναού, της Μπ. Αξιοπούλου κ.ά.) εξετάζονται τα ζητημάτα από το μεγαλύτερο μέρος αυτών των κατά τα άλλα πολύ αξιόλογων δημοσιευμάτων.

Πολλοί ερευνητές, αντιμετωπίζουν τα θέματά τους μέσα από μια «αποτασιοποιημένη» οπτική, ξεχνώντας δηλαδή τις συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες της εβραϊκής φυλής, και αυτό ισχύει βέβαια και για κάθε φυλή.

Δεν εννοώ μ' αυτό ότι πρέπει να διατενόνται από έναν «θετικό φασισμό» όταν εξετάζουν θέματα τέτοια - φιλοεβραίοι σε εβραϊκά, φιλέλληνες σε ελληνικά, φιλοτιγγάνοι σε τιγγάνικα ή φιλοαρβανίτες σε αρβανίτικα προβλήματα.

'Ομως, η γνώση, η κατανόηση και ίσως η βίωση στοιχείων που συνθέτουν αυτές ακριβώς τις ιδιαιτερότητες, νομίζω ότι είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για να γίνει δυνατή η κατ' ουδίαν αντικειμενική και πλήρης έρευνα σε τέτοια θέματα.

Παρακολούθησα τα προαναφερθέντα συνέδρια, και έχω διαβάσει αρκετά από τα άρθρα που δημοσιεύονται από τότε, και μπορώ να παρατηρήσω ότι μου έκανε εντύπωση για παράδειγμα η αντιμετώπιση της ανάλυσης της αρχιτεκτονικής των συναγωγών, όπου εξετάζονταν το θέμα καθαρά «μορφολογικά» χωρίς η έρευνα να υπεισέρχεται στο «γιατί» να υπάρχει μια τέτοια αρχιτεκτονική μορφολογία και ποιες είναι οι ιστορικές και κοσμοθεωρητικές ρίζες της.

Ανέλυτον τύπο της κάτοψης αναφέροντας τα κτιρολογικά στοιχεία της χωρίς να επεξηγεί την σημασία που έχουν αυτά τα στοιχεία, πέρα από μια τυπική αναφορά λειτουργικότητας: σημασία που πηγάζει από την ιστορία, την ιδεολογία και κοσμοθεωρία αλλά και τις ιδιαιτερότητες της αρχικής γένεσης αυτού του λαού.

Σε άλλες περιπτώσεις, αναλύονταν κάποιες από τις εβραϊκές συνοικίες στον ελλαδικό χώρο, με απαρίθμηση των πολεοδομικών στοιχείων τους, περιγραφή της θέσης τους και του μεγέθους τους, ακόμη και της (περιγραφής

κής) ιστορίας τους, αλλά χωρίς να εμπινεύεται το βασικό φαινόμενο τόσο της «συσπείρωσης» των Εβραίων (όπως φαινομενικά ισχύει το ίδιο και σε άλλες εθνότητες), όσο και της γκετοποίησης, χωρίς να γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα χαρακτηριστικά αυτής της συσπείρωσης (και στις διαφορές της από των άλλων εθνοτήτων), ούτε στην εμημεία του ghetto και μάλιστα στις πολλές πλεινές του και την εξέλιξή του.

'Άλλοι ερευνητές, ξέταζαν τους διωγμούς (σε πολλές και διαφορετικές εποχές και με διάφορα χαρακτηριστικά) χωρίς όμως να υπεισέρχονται ούτε στα ιδεολογικά ούτε στα ιστορικά αίτιά τους, ενώ είναι διαφορετικοί οι διωγμοί στον μεσαίωνα, διαφορετικοί στους βενετσιάνους, άλλα τα ρωσικά πορχόδια, άλλο το Sho'ah.

Τα παραδείγματα είναι πολλά και δεν είναι αντικείμενο της παρούσας να ασκήσει συγκεκριμένη κριτική σε μια σειρά δημοσιεύσεων ή ανακοινώσεων, αλλά να καταδείξει ότι υπάρχει ανάγκη κατανόησης αυτών των ιδιαιτερότητων για να είναι η έρευνα αντικειμενική σφραγίδα.

Ποιες είναι άριστες οι ιδιαιτερότητες και πώς επιδρούν σ' όλες τις εκφάνσεις του βίου τους, από την πολεοδομία και την αρχιτεκτονική μέχρι τη σάση τους σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές; Ας δούμε μερικές απ' αυτές:

1. Η κοσμοθεωρία του Ισραήλ

Μέσα από μια πορεία αιώνων, η κοσμοθεωρία του Ισραήλ ξεπέρασε πολύ σύντομα σχετικά, (οπωδήποτε συντομότερα από τους άλλους λαούς) τόσο τον αγρυπτιακό ζωομορφικό τοτεμισμό όσο και την ασυρδοφεβύλωνακή μυθολογία, ενώ δεν άγριξε καθόλου την ανθρωποφαγή ειδωλολατρεία των αρχαίων Ελλήνων. Αντίθετα, μπορούμε να πούμε ότι ήταν η πρώτη θρησκεία που θεώρησε τον Θεό ως πνεύμα και οικοδόμησε την κοσμοθεωρία του επάνω στην θέση της ύπαρξης μιας υπέρτατης δύναμης που ενυπάρχει στο σύμπαν.

2. Η καταστροφή του Ναού

Η δραματική καταστροφή του Ναού το 70 μ.Χ. από τον Τίτο, διέλυσε και τα τελευταία υπολείμματα μιας τυπικής θρησκευτικής λατρείας, σε συγκεκριμένο τόπο, και δεμένη με υλικά στοιχεία - τον Ναό εν προκειμένῳ. Από τότε ο λαός του Ισραήλ δέθηκε ακόμη περισσότερο με τον άνλο άξονα του Λόγου, της Παράδοσης, της Ιδιαίτερης ιστορίας του, της κοσμοθεωρίας του, που αποτέλεσαν τα μόνα αλλά και τα ισχυρότερα συνδετικά στοιχεία του

ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΕΒΡΑΪΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ

ανά τους αιώνες, πέρα πλέον από Τόπο και Χρόνο.

3. Η Διασπορά

Συνδεδεμένη με την καταστροφή του Ναού, η Διασπορά αναγκάσε τον λαό σε ακόμη ισχυρότερη συσπείρωση και αλληλεγγύη τόσο στην καθημερινή ζωή και πρακτική, όσο και στην ενίσχυση της συνείδησης ότι μόνο με αυτήν την συσπείρωση θα μπορέσει να επιβιώσει ο Εβραίος ως άτομο ή οικογένεια όπως είναι διεσπαρμένος στα πέρατα της γης ανάμεσα σε συνήθως εχθρικό περιβάλλον.

Θα πρέπει να τονιστεί και εδώ, ότι αυτή η συσπείρωση έγινε με άξονα την κοσμοθεωρία που προαναφέρθηκε, και ακόμη περισσότερο όπως αυτή αποκυρωταλλώθηκε μετά την καταστροφή του Ναού.

4. Η παραδοση

Η επόμενη συνέπεια είναι η προσήλωση στην Παραδοση και σ' αυτήν θα πρέπει να έχουμε υπ' οψιν την από έξι χιλιάδες χρόνια συνεχή παρουσία του Ισραήλ στον χώρο της Ιστορίας. Η Παραδοση ξεκινά από την αρχική νομαδική κατάσταση των Εβραίων στις δύο ποώτες χιλιετίες της ιστορίας τους, και φθάνει μέχρι σήμερα. Η προσήλωση αυτή, υπήρξε και η σανίδα σωτηρίας τους χωρίς την οποία θα είχαν σβήσει από την ιστορία ή θα είχαν αφομοιωθεί μετά τους μεγάλους διωγμούς, μετοκεσίες και διασπορές, όπως τόσοι και τόσοι λαοί της αρχαιότητας.

Η Παραδοση εμφανίζεται σε κάθε εκδήλωση, από την διαφύλαξη των κειμένων των Γραφών, την διαφύλαξη του τυπικού, τον σεβασμό και την προστασία των υπεροχλίκων μελών της οικογένειας, την πειθαρχία σε αποφάσεις και εμπηνείες που δόθηκαν εδώ και εκαντονταείς για θέματα της καθημερινής ζωής ή για σοραρά κοσμοθεωρητικά θέματα.

5. Η οικονομία

Μέσα στα πλαίσια της Διασποράς, αλλά και σε απόλυτο συνδυασμό με τους διωγμούς που επακολούθησαν, ο Ιουδαίος αναγκάστηκε τόσο από το ένατικό της αυτοσυντήρησης όσο ακόμη και από τους νόμους των χωρών που διαβιούσε, να μην έχει ακίνητη περιουσία και να μην επιδιώκει την επιβίωσή του από αυτήν. Σε έναν φεούδαλικό μεσαίωνα στον οποίο του απαγορευόταν να έχει αρχοτική γη, αλλά και που θα του ήταν άχρηστη σε περίοδο διωγμού, στράφηκε στο εμπόριο και το χρήμα, αγαθά που μπορούσε να τα διαχειριστεί διακρατικά, πέρα από τα σύνορα, μπορούσε πιθανότατα να τα συναποκομίσει μαζί του στον επόμενο

έριζωμό, και μπορούσε μ' αυτά να ελέγχει τους ισχυρούς, ακόμη και τις κυβερνήσεις των χωρών όπου ζούσε.

6. Οι διωγμοί

Στον Μεσαίωνα, κάθε πολιτικό, οικονομικό ή κοινωνικό κίνημα, προοδευτικό ή αντιδραστικό, επενδύοταν με θρησκευτικό μανδύα. Έτσι «θρησκευτικοί» πόλεμοι ξεσπούσαν στην Ανατολή και τη Δύση, Ορθόδοξοι, Αρειανοί, Νεστοριανοί, Μονοφυσίτες και άλλοι στην Ανατολική Αυτοκρατορία, Καθολικοί, Διαμαρτυρόμενοι, Ουγγενόττοι και άλλοι στη Δύση. Σιίτες και Σουνίτες στο Ισλάμ.

Στους τυφώνες αυτούς, οι «αλλόθροησοι» και οι «αλλόφυλοι» είχαν μια μόνιμη θέση στους διωγμούς. Πέρα από τους εν γένει «περιθωριακούς» Αθιγγάνους που συχνά κατέληγαν στην πυρά ως μάγοι και κυρίως μάγισσες, οι Ιουδαίοι ήταν ο επίσης μόνιμος στόχος μέσω του ιδεολογήματος ότι «σταύρωσαν τον Χριστό» (μερόδιο έπαιρναν και οι γύριτοι επειδή έφτιαζαν τα καρφά).

Δεν είναι της παρούσης να αναλυθούν τα βραχυπρόθεσμα οικονομικά ωφέλη από τις ευκαιριακές λεγλαγές περιουσιών των ισχυρά οικονομικά Ιουδαίων, φαίνεται όμως ότι το γεγονός αυτό μαζί με την επιδιωκόμενη αναγκαστική ιδεολογική και κατά σινέπεια και πρακτική συσπείρωση των πιστών γύρω από τους φεούδαρχες του, ήταν οι κύριοι μη φανεροί άξονες των διωγμάτων.

7. Η Συσπείρωση

Τα παραπάνω γεγονότα όμως, ανάγκαζαν τους διωκόμενους (όπως και τους κάθε διωκόμενους) σε ισχυρότερες συσπείρωσης και ιδιαίτερα χαλιβδωμένη φυλετική - θρησκευτική αλληλεγγύη.

Αυτή, οικοδομείται επάνω στους άξονες που προαναφέρθηκαν: της ιδεολογίας και της κοσμοθεωρίας, της στήριξης στην παραδοση, και της οικοδόμησης αυτής της συσπείρωσης σε όλα τα επίπεδα, της αυστηρής πατρωαρχικής κλειστής και ισχυρά συνεπικής οικογένειας, της πειθαρχίας και αποδοχής της διοικητικής και πνευματικής κυριαρχίας της Κοινότητας και τέλος της αποδοχής της διαλογικής ενότητας του λαού του Ισραήλ, με συνέπεια σε σχέσεις πνευματικές, οικονομικές και διοικητικές να «ρέουν» και να συνδέονται αθόρυβα και σχεδόν άνλα αλλά ισχυρότατα (ταφάληλα με τη φορή του χρήματος) τους Ιουδαίους από την Σαμαράνδη μέχρι τη Βαρκελώνη και από την Αλεξανδρεία μέχρι την Αγία Πετρούπολη.

Επιταγές, συνάλλαγματικές και ρευστό χρήμα για εμπορικές συναλλαγές αλλά και για

ενίσχυση ολόκληρων αναξιοπαθούντων κοινοτήτων ή μεμονωμένων μελών τους, εμπορικά φροτία, από την μια και από την άλλη φρεσκάκες γνωμοδοτήσεις και αποφάσεις, που αφορούσαν κάθε πτυχή του ιδιωτικού, δημόσιου και θρησκευτικού βιου, διέτρεχαν όλο τον χώρο του τότε γνωστού κόσμου, σφυρηλατώντας μια ενότητα πέρα από σύνορα, «εθνικότητα» και γλώσσα ακόμη.

8. Τα Ghetto

Η συγκατοίκηση εθνοτήτων είναι παλαιό φαινόμενο και χαρακτηρίζει ακόμη και την εποχή μας. Αριμένιοι, Έλληνες, Βλάχοι, Αρβανίτες, Τούρκοι και άλλοι είχαν στη μεσαιωνική πόλη τον δικό τους χώρο, και όχι μόνο στην Ανατολή.

Στην οθωμανική πόλη, υπήρχε εβραϊκή συνοικία που όμως ξεχώριζε από τις άλλες. Η συνοική της, η ζωή μέσα σ' αυτήν της έδιναν μια ξεχωριστή σημασία μέσα στην πόλη, ανεξάρτητα αν ήταν στο κέντρο, στην περιφέρεια ή μέσα στο κάστρο, δεν είναι τυχαίο ότι γνωρίζουμε σχεδόν για κάθε πόλη την εβραϊκή της συνοικία ενώ αν και υπήρχαν δεν έχουμε ιδιαίτερα στοιχεία για την ελληνική, την τούρκικη, την αρβανίτικη, την βλάχικη ή άλλες.

Στις βενετοχρατούμενες περιοχές, Επτάνησα και Κρήτη, εφαρμόζεται ο θεσμός του Ghetto (βενετσιάνικη λέξη) όπου οι Ιουδαίοι απομονώνονται διά νόμου και πολλές φορές περιτειχίζονται. Μπορεί αυτός ο θεσμός να τονίζεται από τους ιστορικούς ότι προήλθε έπειτα από αίτημα των ίδιων των Ιουδαίων, και δεν το αμφιστήρει κανείς, αλλά για να φθάσουν στο σημείο αυτό, θα πρέπει να ένιωθαν ιδιαίτερη ανασφάλεια στην βενετοχρατούμενη πόλη, πρόβλημα που δεν υπήρχε στην οθωμανική.

Έτσι θα πρέπει να εξιμεινεθεί διαφορετικά η «εβραϊκή συνοικία» της οθωμανικής πόλης από το ghetto της βενετοχρατούμενης. Διαφορετικοί, οι λόγοι της μιας από την άλλη χωρική συγκέντρωση, διαφορετικές οι συνθήκες συμβίωσης με τους άλλους συμπολίτες τους, διαφορετική η νοοτροπία που αναπτυσσόταν.

9. Ανατολή και Δύση

Και φθάνουμε έτσι σε ένα ακόμη σημείο, στην πολυυσητημένη στάση της Ανατολής και της Δύσης απέναντι στους εβραίους.

Η Δύση υπήρξε γενικώς βαρβαρό όχι μόνο προς τους εβραίους, αλλά και τους χριστιανούς. Ιερά Εξέταση, διωγμοί με βάση όχι μόνο την θρησκευτική καθαρότητα αλλά και την φυλετική (Διάταγμα για την libienza de sagre - καθαρότητα αύματος - το 1531, τετρακόσια

χρόνια πριν τους ναζί), αυτό da fe, σικελικοί εσπερινοί και νήστες του Αγίου Βαφτολομαίου, Σταυροφορίες, και πολλά άλλα γνωστά.

Από την άλλη, η Ανατολή κάλυψε με την Pax Othomana πλήθος λαών και θρησκειών σ' όλο τον Μεσαίωνα και ιδιαίτερα με τους Ιουδαίους υπήρξε γενικώς (πλην μερικών εξαιρέσεων) μια ειρηνική συμβίωση και προστασία τους.

Δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται βέβαια η φιλοσοφική συνάφεια που υπήρχε από την αριμή της αραβικής λαμπτρής εποχής, που μπορεί να χαρακτηριστεί σαν άνθηση ενός ελληνο-αραβιο-ιουνδαϊκού πολιτισμού, που κάλυψε μια ευρύτερη περιοχή και που στηρίχτηκε στην πρωτιανική αναγέννηση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, και ανάπτυξης επιστημών όπως η ιατρική, και η φαρμακολογία, τα μαθηματικά, η αστρονομία, σε εντελώς διαφορετική φιλοσοφική κατεύθυνση από την καρτεσιανή λογική και τον σχολαστικισμό της Δύσης.

10. Η Ενσωμάτωση

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί το πολυυσητημένο πρόβλημα της «ενσωμάτωσης» που έντονα τέθηκε στην Θεσσαλονίκη του 1920.

Έχω την αίσθηση (και φάνηκε και από ορισμένες εισηγήσεις στα συνέδρια που αναφέρθηκαν) ότι το τέλος των διωγμών με την ίδια σημασία του κράτους του Ισραήλ από την μια και η αλληλή των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών στο πέρασμα από μια μεταφεούντικη/προαπιταλιστική κοινωνία σε μια έντονα κατιταλιστική, οδηγεί σε χαλάρωση τόσο της Σιναπειώσης, όσο και της στήριξης στην Παράδοση.

Αυτό θα συνεπάγεται τέτοιες αλλαγές νοοτροπίας που ίσως σε μερικές δεκαετίες η συζήτηση για ενσωμάτωση ή μη μπορεί και να μην έχει πλέον νόημα, εκτός αν οι ιδιαίτεροτέρες που αναφέρθηκαν λειτουργήσουν κάποτε συσωρευτικά και αναστρέψουν σε νέα πλαίσια την κατάσταση.

Η διαλεκτική σύνθεση των παρατάνω σημείων, νομίζω ότι είναι απαραίτητοι άξονες στην μελέτη εβραϊκών θεμάτων. Σε αντίθετη περίπτωση, θα έχουμε μια στεγνή καταγραφή γεγονότων ή υλικών στοιχείων, χωρίς ερμηνεία και χωρίς προοπτική, θα έχουμε απλά μια αντιμετώπιση με βάση την δυτική καρτεσιανή λογική, από την οποία αρκετά έχουμε καταδυναστεύθει από την εποχή του Αγίου Θωμά του Ακονιάτου και την φαλκίδευση του Αριστοτέλη μέσα από τον νεοπλατωνισμό της καθολικής εκκλησίας, φιλοσοφίας που δινοτικώς έχει περάσει στην παιδεία μας και στην επιστήμη μας ιδιαίτερα καταστροφικά και έντονα.

Emmanuel Levinas

MΕΡΙΚΕΣ ΕΒΔΟΜΑΔΕΣ πριν από τον θάνατό του, στις 25 Δεκεμβρίου 1995, ο Emmanuel Levinas επούμαζε τα τρία τελευταία Ταλμουδικά Μαθήματα με τον τίτλο: «Νέα Ταλμουδικά Αναγνώσματα» (εκδόσεις Minuit).

Πρόκειται για τον πέμπτο και τελευταίο τόμο των Ταλμουδικών Αναγνώσμάτων που παραδόθηκε στο κοινό από τον φιλόσοφο πριν από τον θάνατό του. Έχουμε να κάνουμε με ένα βιβλίο μικρών διαστάσεων αλλά περιεκτικό, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι ο Εμμ. Λεβινάς ήταν λάτογς του λιτού λόγου, γνώριζε δε πώς να κινείται, με θαυμαστή δεξιοτεχνία, ανάμεσα στον προφορικό και τον γραπτό λόγο.

Ο Εμμ. Λεβινάς δεν θεωρούσε τον εαυτό του αιθεντία του Ταλμούδικου αλλά περιοριζόταν στο να λέει ότι ήταν ένας απλός «ερασιτέχνης». Εντονότερα από ποτέ, σ' αυτό τον τόνο, βάζει επί σκηνής την συνάντηση της Ελλάδος και της Ιερουσαλήμ που συμβολίζεται με το σχόλιο

του εππληκτικού διαλόγου μεταξύ του Μακεδόνα Μεγάλου Αλεξανδρου (μαθητή του Αριστοτέλη) και των σοφών του Νεγκέβ δηλαδή των οσβίνων. Η «συνάντηση» αυτή αποτελεί την ίδια την φιλοσοφική υπόσταση της σκέψεως του Εμμ. Λεβινάς.

Τα ταλμουδικά μαθήματα, τα οποία με μεγάλη φροντίδα ξαναγράφηκαν από τον φιλόσοφο, έχουν την πηγή τους στα Συνέδρια των Εβραίων Διανοούμενων της γαλλικής γλώσσας.

Το 1974 η φήμη του Εμμ. Λεβινάς μόλις ξεπερνούσε τα σύνορα της εβραϊκής κοινότητας και ορισμένες φιλοσοφικές σφαίρες. Στην παράθεση όμως των τελευταίων κειμένων του (1988-89) αναφέρει πως κάποτε «η Καββαλά, δεν θεωρείτο όπως στο Παρίσι, θέμα που μπορούσε ο καθένας να προσεγγίσει». Εναντίον αυτής της αριστοκρατίας της «αληθινής γνώσης» ο Λεβινάς δεν έπαψε ποτέ να μάχεται. Ο Λεβινάς θέλησε να βγάλει το Ταλμούδικο από τον κλειστό χώρο των εβραϊκών οίκων μελέτης και να το φέρει στον δημόσιο χώρο της σκέψης.

Άπειρο και ηθική στη φιλοσοφία του Emmanuel Levinas

Του κ. NIKOY MAKRH

OΠΡΟΣΦΑΤΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ (25-12-95) του εβραϊκής καταγωγής γνωστού φιλόσοφου Emmanuel Levinas (1905-1995) δημιουργήσε συγκίνηση στη σύγχρονη φιλοσοφική συνείδηση. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί προσπάθεια αναστροφής με τις βασικότερες φιλοσοφικές κατηγορίες του Levinas και ταυτόχρονα, απότομη τιμής και σεβασμού προς τον καθηγητή μου στη Σοφόνη (1974-1976).

Ο Emmanuel Levinas γεννήθηκε στη Λιθουανία το 1905. Εβραϊκής καταγωγής, είχε την ευκαιρία να αναστραφεί με τη Βίβλο αλλά και με την ταλμουδική γραμματεία. Επιπλέον, μελετούσε μεγάλους Ρώσους λογοτέχνες και κυρίως τους Ντοστογιέφσκου και Τολστόι. Μετά την εξέγερση των μπολσεβίκων, παιδί ακόμη, ο Levinas τράπηκε στη σπουδή της φιλοσοφίας στην Ευρώπη. Ήδη το 1930 κυκλοφόρησε η πρώτη διατριβή του διατριβή η οποία φέρει τον τίτλο «Η θεωρία της ενόρθωσης στη φιλονομενολογία του Χούσερλ».

Πρόκειται για το πρώτο ξεκίνημα ενός εκκολαπτόμενου φιλόσοφου ο οποίος αργότερα πήρε τις αποστάσεις του απ' τον πρώτο του δάσκαλο, τον Husserl, υπέρ του Descartes, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Η πραγματική όμως εμφάνιση του Levinas στο φιλοσοφικό χώρο χαιρετίστηκε το 1961, όταν κυκλοφόρησε η μεγάλη του διατριβή (Doctorat d' Etat) που φέρει τον επιβλητικό τίτλο «Ολότιτα και Άπειρο». Ενδιάμεσα όμως ο Levinas είχε δημοσιεύσει σύντομα κυρίως βιβλία στα οποία σκιαγραφούνταν οι προβληματισμοί του και διαφαίνονταν οι θέσεις του. Αναφέρουμε τα κυριότερα: «Απ' την ύπαρξη στον υπάρχοντα» (1947). «Ο χρόνος και ο άλλος» (1948), «Ανακαλύπτοντας την ύπαρξη με τους Husserl και Heidegger» (1949).

Αξιοσημείωτα είναι επίσης και τα μεταγενέστερα της μεγάλης διατριβής του έργα του φιλόσοφου στα οποία μάλιστα παρατηρείται και εξέλιξη των κύριων θέσεών του. Αναφέρουμε ορισμένα: «Δύσκολη ελευθερία. Δοκίμια για τον

Ιουδαιϊσμό» (1963), «Τέσσερις ταλμούδικές αναγνώσεις» (1968), «Ανθρωπιδιός του άλλου ανθρώπου» (1973), «Πέραν της ουσίας» (1974), «Απ' το ιερό στο άγιο: Πέντε νέες ταλμούδικές αναγνώσεις» (1977), «Ηθική και Απειρο» (1982), «Περὶ τοῦ Θεού που ἔρχεται στην ιδέα» (1982), «Υπερβατικότητα και Νοητότητα» (1987), «Ο Θεός, ο θάνατος και ο χρόνος» (1993). Το τελευταίο έργο του φιλοσόφου αποτελεί αναμορφωμένη έκδοση των παραδόσεων του στη Σοφόννη κατά το τελευταίο έτος (1976) της διδασκαλίας του. Και άλλα βιβλία του φιλοσόφου αποτελούν διαλέξεις, παραδόσεις ή και μαθήματα στο σεμινάριο του αείμνηστου Jean Wahl, στο εβραϊκό κολλέγιο, στη συναγωγή, κ.ο.κ.

Σε τι συνίσταται όμως η σκέψη του Levinas η οποία εντυπωσίας και μεγάλους στοχαστές που βρίσκονται στην αντιπέραν όχθη ως φιλικά αντιμεταφυσικοί; Ας προσεργήσουμε.

ΤΟ ΑΠΕΙΡΟ. Ο Levinas ξεκίνησε με τη σπουδή της φαινομενολογίας του Husserl, αλλά αργότερα, στο έργο του «Ολόττα και Απειρο» ομοιογεί την υπεροχή του καρτεσιανισμού έναντι της φαινομενολογίας. Σε τι συνίσταται όμως αυτή η υπεροχή; Ο φιλόσοφος είναι σαφής. Ο Descartes ομοιογεί ευθαδιάσως πως ο άνθρωπος συλλαμβάνει έμφυτα την ιδέα του απείρου, κάτι το οποίο αποσιάζει απ' την ειδητική υπερβατικολογική αναγωγή του Husserl. Ιδού μια πρώτη καταγραφή: «Η ιδέα του απείρου είναι το πνεύμα πρὸν προσφερθεί στη διάκριση εκείνου το οποίο ανακαλύπτει μόνο του και εκείνου το οποίο δέχεται απ' τη δοξασία...»¹. Τί σημαίνει όμως αυτό; Για να κατανοήσουμε την ιδέα του απείρου, οφείλουμε να τη διαχωρίσουμε απ' το άπειρο καθεαντό. Η ιδέα του απείρου είναι διαφορετική απ' το άπειρο το οποίο παραμένει αυστηρά, απολύτως αυστηρά. Βέβαια, παρόμοια διαπίστωση υπάρχει και στον Πλάτωνα και στον Descartes² και σε όλους τους μεγάλους φιλοσόφους. Περιττεύει να αναφέρουμε ονόματα. Ο Levinas όμως καλλιεργεί και αναπτύσσει αυτή την αλήθεια με τρόπο ηρηξικέλευθο. Η φιλοσοφία του βασίζεται σε μια δεδομένη ανταρχή, αλλά στη συνέχεια, αναπτύσσεται δημιουργικά.

Κατά πρώτο λόγο η σχέση με το άπειρο είναι πληρωματική εμπειρική κατάσταση. Πρόκειται για εμπειρία η οποία αντικρούει τον εμπειρισμό, αφού η πρωτόπληροφορία είναι άμεση και διαφάνως αφετηριακή. Το άληττο και το απερινόττο του απείρου ανακλάται στο ίδιο το υποκείμενο και στις σχέσεις του με την εξωτερικότητα. Το υποκείμενο σπέρτεται εξ ορισμού πρὸν δηλαδή προκύψει κάθε εμπειρική γνώση. Αυτό προϋποθέτει τη μεταφυσική επιθυμία η οποία δεν είναι παρά επιθυμία του απολύτως άλλου, φράση η οποία θυμίζει τον Otto και το πολύκροτο έργο του «Το Ιερό». Το Ασφράτο, διαπιστώνει ο Levinas, επιθυμείται απολύτως όχι ως συγκεκριμένο αντικείμενο επιθυμίας και απόκτησης. Ορίζει το ον ως Επιθυμούμενο, ως απόλυτο, ως κατάργηση, ως θάνατος του πεπερασμένου. Αυτό συμβαίνει επειδή το άπειρο διαχέεται χωρίς να περιέχεται στο πεπερασμένο. Είναι η εξωτερικότητα, η κατεξοχήν εξωτερικότητα και αυτό ακριβώς «διασώζει» (;) απ' την πανθεϊστική μείξη. Για τον Levinas η εξωτερικότητα είναι ταυτόσημη με την Ετερότητα, με την απόλυτη ετερότητα του απείρου. Ο φιλόσοφος προσπαθεί να υπερβεί και τον ιδεαλισμό και τον θεαλισμό και τον πανθεϊσμό, επικαλούμενος την εξωτερικότητα με την οποία θα προσεγ-

γίσει την ετερότητα. Ήδη προσεγγίζει, έστω και απροθιγώς, τη θεοσοφία υπό τη σαφή επίδραση της Βίβλου, της ταλμούδικής φραγματείας και των απώτερων επεκτάσεών της οι οποίες οδηγούν στην εβραϊκή Καφβάλα. Ωστόσο, επιστρέφει στον καθαρό φιλοσοφικό χώρο, αφού επιμείνει στον οξύ διαχωρισμό της ταυτότητας απ' την ετερότητα. Πώς όμως; Ο φιλόσοφος διαπιστώνει πως είμαστε το Ταυτό και το Ετερό συγχειτικά και όχι ταυτολογικά ή αθροιστικά³. Το Ταυτό, το συγχεκριμένο υποκείμενο, το εγώ, είναι συνέπεια του Ετερού, του απολύτου, του απείρου απ' το οποίο και καταρρέεται. Γι' αυτό ακριβώς το είναι του υποκείμενου συνίσταται στο λόγο, στην έκφραση, στην ομιλία, κατάσταση που μαρτυρεῖ το πρωτείο του απολύτου έναντι του σχετικού (Πλάτων, Καρτέσιος). Το εγώ επομένως ενηργάζεται δινάμει του απολύτου και εξέρχεται εαυτού. Το ενεργείν είναι ουσιαστικά θεωρείν, το ηθικό συνίστατη την επιφάνεια του οντολογικού, όπως θα έλεγε ο Fichte.

Βρισκόμαστε σε κρίσιμη καμπή της σκέψης του Levinas. Το εγώ ως σκεπτόμενο τρέφεται απ' την Εξωτερικότητα, απ' την Ετερότητα, γνωρίζει πρὸν γνωρίσει εμπειρικά, διατυνέεται απ' την μεταφυσική επιθυμία η οποία όμως δεν οδηγεί στην έκσταση που συνιστά κρύψιο ψηφιακότητο του Εγώ, του Ταυτού πρὸν καταποση του Ετερού, όπως συμβαίνει στην παγανιστική μυστική και στον Heidegger. Το Ταυτό και το Ετερό δεν ταυτίζονται (πανθεϊσμός), ούτε μείνανται όλα διαφωτίζονται υπό το απόλυτο της Ετερότητας, του απείρου. Ήδη, ενώ η έκσταση, αποδοξιμάζεται ως παγανιστική έκρηξη η οποία τείνει να θεοποιεί το Ταυτό, το Εγώ, εις βάρος του Ετερού, του Απείρου, ξείρεται η εσωτερικότητα ως διάλογος με την Εξωτερικότητα, ως λόγος, ως πρόσωπο, ως πράξη. Το πρόπτευτο είναι βαθύτατα μεταφυσικό, καθόσον αποκαλύπτει τις επιλάμψεις του απείρου στο πεπερασμένο. Είναι αποκάλυψη της κρύψιας Αποκάλυψης. Γι' αυτό ακριβώς η προσέγγιση του άλλου-πληροίου (συ., εμείς) διαμέσου του κοινωνικού πεδίου είναι βαθύτατα θηριοκεντρικό γεγονός. Το πεδίο του θηριοκεντρού υποβόσκει και εμπνέει το φιλοσοφικό λόγο ο οποίος αξιώνεται έτοι να προσεγγίζει την αλήθεια ως Αγαθότητα, ως Καύδοσινη, ως Δικαιοσύνη, ως Αγάπη.

Ήδη το υποκείμενο, ο άνθρωπος, ορίζεται ως ον, ως ενεργόντα προσωπικότητα η οποία «δεσμεύεται», αφού είναι δημιουργημένη απ' τον άπειρο Θεό υπαρξή. Βέβαια, υπάρχει κάσμα μεταξύ ανθρώπου και Θεού, μα αυτό το κάσμα που είναι οριστικό και απόλυτο, μαρτυρεῖται θετικά ως τροφή, ως εμπνοή, ως επιθυμία την οποία το απόλυτο εναπέιρει στο πεπερασμένο. Θα κατανοήσουμε καλύτερα την οντική δύνσκολη θέση του φιλοσόφου, αν προσεγγίσουμε με τη μεγαλύτερη δινατή συντομία δύο βασικές κατηγορίες: Το αισθητό και το λογικό-ηθικό.

ΑΠΕΙΡΟ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΟ. Το αισθητό συνδέεται με την αισθητή αλλά και με την αισθαντικότητα ως καταλληλότητα η οποία δημιουργεί τα αισθήματα, με κορυφαίο την απόλυτη, πλατωνικός⁴. Η αισθητή είναι κατά βάση αλογική λειτουργία και τα δεδομένα της δεν είναι πάρα συγχρημένες παραστάσεις που πρὸν καταστούν παραστάσεις-έννοιες, καθίστανται πράξεις απόλαυσης, χρησιμότητας, λιθής του απολύ-

του. «Η γνώση των αισθητού είναι ήδη ευχαρίστηση». Πρόκειται ουσ. ιστικά για ζωώδη κατάσταση απ' την οποία περιέχεται ο άνθρωπος απ' τη στιγμή που συνειδητοποιεί το απόλυτο, την απόλυτη εισβολή του απείδου. Ετοι αποκαθίσταται το αισθητό, η αίσθηση ως λειτουργία η οποία προ σλαμφάνεται απ' το λόγο με το γνωστό καρτεσιανό choc, με την ενδόμυχη προσοχή η οποία αποτρέπεται την παγανιστική τροπή με τις όντως καταστροφικές συνέπειες. Καταστροφικές, γιατί οικοδομούν τη θροκεία της αισθησιακότητας, με κορύφωση την παγανιστική μυθολογία, την κατά βάθος έξαρση του αισθαντικού εγώ στο οποίο ο λόγος υποτάσσεται και μάλιστα εκστασιακά. Οι σχετικές αναλύσεις του Levinas είναι όντως εμφρατείς και οδηγούν στην έννοια του χωρισμού του εγώ και του αισθητίνου γενικότερα απ' τη ζωτική αρχή. Δημιουργούν όμως και προβλήματα συνέχειας συνέπειας και συνάφειας της σκέψης του καθόδου το Άτειρο, ο Άτειρος Θεός της φιλοσοφίας του Levinas έχει κάποια σχέση με το αισθητό. Διυστικά κατάλουπα ή προσπάθεια αποφυγής του πανθεϊσμού:

Οπωδήδητο τη δημιουργείται προσπάθεια ανακαταλήψης του αισθητού, της αίσθησης διαμέσου της νόησης, υπό τη βασική επικουρία της παράστασης και της μνήμης. Βασική επίσης δύναμη αυτής της ανακαταλήπτικής προσπάθειας είναι ό,τι ο φιλόσοφος καλεί εσωτερικότητα που συνειδεί μνήμη, παράσταση και κρίση ως λόγος, ως ανήσυχος και σχέτον αγχώδης λόγος.

Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΗΘΙΚΟ. Δεν πρόκειται για το λόγο του ορθολογισμού αλλά για τον αναδυόμενο απ' την πρωτοπληρωφορία του απόλυτου λόγου ο οποίος καθίσταται λογισμός διαμέσου της γλώσσας, του πλησίου, του προσώπου κυρίως, του αισθητίνου προσώπου. Το πρόσωπο είναι ο πλησίον αλλά και η ετερότητα η οποία δεν είναι δυνατό να ταυτισθεί με την ταυτότητά μοι. Ιδού κάτι το σαργηνευτικό: «Η έκφραση την οποία το πρόσωπο εισάγει στον κόσμο δεν προκαλεί την αδυναμία τε·ν δυνατοτήτων μου αλλά τη δύναμη μου να μπορώ»⁵. Βέβαια, υπάρχει πάντα ο πειρασμός υποταγής ή έξαρσης του πλησίον, των άλλων, υπάρχει η δυνατότητα του πακού και της εγνωστικής πρόσληψης, αφού η ελευθερία μου μπορεί να εκτραπεί. Είναι δύσκολη η ασκήση της και συνισταται ακριβώς στον αισθητικόμο μου δυνάμει της ετερότητας του προσώπου του πλησίον. «Η επιτάσεια του προσώπου είναι ηθική» (Totalité et Infini, σελ. 174). Πώς όμως το πρόσωπο συνδέεται άμεσα με την ηθική; Το πρόσωπο είναι ετερότητα και δεν κοινωνεί, δεν ταυτίζεται, για να κυριολεκτούμε, ποτέ με το συ του πλησίον. Ωστόσο, κάθε πρόσωπο συλλαμβάνει έμφρατα την ίδεα του απείδου, κατέχεται, θα λέγαμε, απ' την απόλυτη επίσκεψη του απόλυτου και γι' αυτό ακριβώς αιτοπροσδιορίζεται, επιφράζεται, λογίζεται. Συναντάται επομένως τον πλησίον ως πρόσωπο, ως έτερο πρόσωπο που είναι ταυτόχρονα αποκάλυψη. Αν την υπερβατικότητα είναι «πρωτογενές δώρο», το «πρώτο ηθικό νεύμα», ο άλλος πλησίον είναι ο τρόπος φανέρωσής της στα πλαίσια της μοναδικότητάς του. Το εγώ βρίσκεται σε αναμφισβήτητη εγγύτητα με το συ του πλησίον, είναι «όμηρος», «υποκειμενικότητα η οποία υποφέρει όλους τους άλλους, αλλά μοναδική, χωρίς δυνατότητα αντικατάστασης...»⁶. Είναι όντως δύσκολη η σύλληψη της ταυτότητας και της ετερότητας στις διαπροσω-

πικές σχέσεις, της εγγύτητας αλλά και της ιδιαίτεροτητας των προσώπων. Προϋποθέτει την κοινή σύλληψη της ιδέας του απέιδου, μια κοινή μοίρα η οποία όμως δεν ταυτίζει ποτέ τα πρόσωπα. Επιβεβαίωνε βέβαια την ελευθερία, την ηθική της ελευθερίας, αφού το πεπερασμένο προσεγγίζει προσωπικά το άτειρο, αλλά προχωρεί περισσότερο, καθόσον, αποκρούντας την ουσιοκρατία, καθιστά την ηθική κύριο κορμό της μεταφυσικής. Υπάρχει συγγένεια μεταξύ των όντων αλλά και «φρική ετερογένεια» και αυτό ακριβώς φωτίζει το έξεταζόμενο πρόβλημα. Το εγώ, το συ, μένουν άθικτα ως εμπνεόμενα απ' το άτειρο, απ' τον άτειρο Δημιουργό, αλλά διαφοροποιούνται ως πεπερασμένες οντότητες. Διαφοροποιούνται δημιουργικά αφού η εσωτερικότητά τους συναντάται με την εξωτερικότητα η οποία είναι «θαυμάσιον» και όχι άρνηση. Προχύπτει, αναδύεται η ηθική επιταγή, το πρωτείο του Νόμου, του Θελήματος (σαφής ιωνδάκη επίδραση) έναντι της ελευθερίας, η φρικέλευθη συνάντηση του πλησίον ως αιμοβικία εξωτερικότητα που οικοδομείται ως διαθεσιμότητα, ως προσφού, ως υπευθυνότητα, ως καλοσύνη. Ο λόγος προσλαμβάνει έτσι συγκεκριμένη μορφή χωρίς ουσιοκρατικές τυποποιήσεις. Πρόκειται για τον ηθικό λόγο ο οποίος είναι μεταφυσικός, ο οποίος κινείται με ηθικές κατηγορίες, με βιβλικές κατηγορίες, για να κυριολεκτούμε. Ήδη όμως οφείλουμε να εξετάσουμε τη σχέση ήθους και χρόνου.

ΗΘΟΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ. Εν χρόνῳ εκφράζονται οι ηθικές κατηγορίες, έστω και αν είναι έκφραση του απείδου. Η χρονικότητα του χρόνου εκφράζεται ως «διαχρονία» η οποία περιγράφει ακριβώς τη σχέση με ό,τι παραμένει απολύτως εκτός⁸. Ο χρόνος είναι υπερβατικός ως βιωμένη κατάσταση και δεν καλεί ούτε στην έκσταση όπου το Ταυτό απορροφάται απ' το Έτερο, ούτε στη γνώση, όπου το Έτερο ανήκει στο Ταυτό. Είναι ακόρεστη επιθυμία ή εγγύτητα του Απείδου (Ibid). Πώς όμως; Η έγχρονη δοκιμασία είναι σκληρή, ο αναδυόμενος, ο συνειδητοποιούμενος λόγος ως έκφραση-γλώσσα συναντά τον πλησίον και εδώ ακριβώς η επιθυμία, η θέληση «σηματοποιείται» υπόστατη στον πειρασμό του εγωιστικού χωρισμού, της άρνησης. Ο υπάρχων συναντά την ύπαρξή του (υπόστασις) ως μόνος που, ωστόσο, δεν οδηγείται στον εγωισμούσμό. Οδηγείται, αντίθετα, στην έγχρονη συνειδητοποιηση της σχέσης του με το άτειρο. Βέβαια οποιαδήποτε συνειδητοποίηση σχετίζεται με το χρόνο. Είναι έγχρονη. «Ο χρόνος δεν είναι ο περιορισμός του όντος αλλά η σχέση του με το άτειρο»⁹. Το άτειρο, η απόλυτη Ετερότητα δε χωρείται στο Ταυτό αλλά το δονεί, το φωτίζει, το ανησυχεί δημιουργικά. Ενα μεταγενέστερο χωρίς του φιλοσόφου είναι χαρακτηριστικό: Ο χρόνος είναι κατά κάποιο τρόπο η έκφραση του πλέον του απείδου στο ολιγότερον, ο τρόπος του είναι του Απείδου. Γι' αυτό το τελευταίο συλλαμβάνεται ως ιδέα. Ήδη το Άτειρο «υπομένει», ο χρόνος είναι τρόπος υπομονής του... Γι' αυτό ο χρόνος διδάσκει την υπομονή, την εγκαρδέρηση, το πάθος του τραυματισμένου απείδου, την έξανάσταση. Υπάρχει στο βάθος των συμβανόντων το άτειρο του χρόνου που είναι και άτειρο της προσωπικής συνείδησης στην πεπερασμένη της κατάσταση. Εισπνέοντας το άτειρο υπάρχουμε ως όντα χωρίς όρια, είμαστε όντες χωρίς πεπερασμένη ουσία. Η εν χρόνῳ σύλληψη του αληθίους υπερβατική τη στατικότητα

της παράμονης ουσίας, είναι υπερούσια. Αυτή η γρονικότητα η οποία εμπνέεται απ' την αιωνιότητα φωτίζεται και πάλι απ' το πρόσωπο, απ' την υποδοχή του πλησίου. Η υποδοχή των άλλων οντοτήτων, των υπαρχουσών οντοτήτων, καθιστά δυνατή τη συνείδηση και το χρόνο. Ήδη ο Levinas προχωρεί περισσότερο όταν υποστηρίζει πως η ανάσταση συνιστά το βασικό γεγονός του χρόνου. Η εξανάσταση, θα λέγαμε, όχι ως κυριλική επανάληψη του ταυτού (παγανισμός) αλλά ως συνυπάρχουν συνέχειας και αισιόνεγκειας. Το συνέχον υφίσταται και στις αισιόνεγκειες, ο «θάνατος και η ανάσταση σινιστούν το χρόνο» (*Totalité et Infini*, σελ. 261), αν θάνατος είναι η διάλειψη του πεπερασμένου ως παραγομένη απ' το όνειρο. Είναι ο χρόνος αισιόνεγκης, όπως προστηρίζει ο φιλόσοφος, υπό την προϋπόθεση της απόλυτης συνέχειας, κάτι το οποίο οώμως δεν σηρίζει οντολογικά. Ο ειπενόμενος απ' τον Ιουδαϊσμό φιλόσοφος οδηγείται στο μεσσιανικό χρόνο ο οποίος τελειώνει το χρόνο και μάλιστα ενάντια στο θάνατο και στο κακό.

Οι ωραιότερες σελίδες του φιλοσόφου βρίσκονται στο τελευταίο μέρος του έργου του «*Totalité et Infini*» (κυρίως στο κεφάλαιο «Φαινομενολογία του έρωτα», σελ. 233-244 κ.λ.ε.), όπου ο Levinas διατρέπει όντως ως μεταφυσικός του άρρενος και του θήλεος. Ως απαιτούνταν πολλές σελίδες για να αποδοθούν οι σχετικές απόφεις του στοχαστή μας. Γι' αυτό αιροβίς σ' αυτή την παράγοντα προβλάνουμε σε ελάχιστες ενδεικτικές επισημάνσεις. Τραφερότητα του θήλεος, στοργικό χάρι που υπερβαίνει το αισθητό, παρθενικότητα που δε βιάζεται ποτέ, άμικη γυναικότητα πέρα απ' τον έρωτα, ιδού το πνεύμα του Αιωνίου Θήλεος. Αξιώματος ωρεανός αρνείς η παρθενός φωτίζει με την αγνή γυναικότητά της το «ονομαστικά κεκρυμμένο το οποίο ρίπτεται στο φως χωρίς να γίνεται κοινοποίηση¹⁰. Σίγουρα στον έρωτα ο άρρενος είναι για τον πλησίον, για την αγαπημένη και η αγαπημένη είναι για τον πλησίον της, το άνοντα είναι αμοιβαίο. Δεν παραδίδονται οώμως ούτε ταυτίζονται. Σίγουρα το πρόσωπο σημαίνει κάτι το σημαντικό. Είναι προσωπικό σημαίνοντας χωρίς συγχρεκμένα σημεία αναφοράς, γιατί κρατάει για πάντα το μυστικό της οντότητάς του. Αυτή η παρούσια στην οποία η «ευτέρεπεια και η αγνότητα του προσώπου» βρίσκονται στα όρια του νοητρού, σημαίνει το αρχέγονο γεγονός της γνωσκείας ωραιότητας την οποία η τέχνη δε σύνταξεινεί ονομαστικά, αφού επιμένει στα φαινόμενα, αφού δεν εισβάλλει στα έγκατα της επιφάνειας. Γι' αυτό αιροβίς ο έρωτας είναι αμφίβολος και καθίσταται αναγκαίος, προσπαθώντας πάντα, ωστόσο, να βρίσκεται στα όρια της προσωπικής ετερότητας - υπερβατότητας. Δεν αποκαλύπτει το ύστατο μυστικό το οποίο οώμως η καθημερινή εμπειρία του αναλώσμου έρωτα βεβηλώνει. Το πρόσωπο, η μορφή, η σωματικότητα, ως επιφάνεια, αποτελεί όντως την αρχή της εξωτερικότητας. Είναι μορφοποίηση της υπερβατότητας. Ως έναρρασή της στον έγχρονο βίο δεν παραδίδεται ποτέ ολοκληρωτικά στον πλησίον, ούτε κατά την ερωτική έκσταση. Συνέχεται στην ταυτότητά του, στο μήλιο κόσμο του. Η ανάλωση, η ερωτική ανάλωση που αρχίζει με το βλέμμα και με το χάρι είναι ονομαστικά αποτυγχημένη επιθυμία, αναζήτηση χωρίς επιτυχία γιατί η Πλησίον, η Κόρη, η Παρθενός χάνεται στον ωρεανό της παρθενικής ταυτότητάς του, δεν αναλώνεται: «Το κεκρυμμένο

δεν φανερώνεται, η νίκητα δε σκορπίζεται» (σελ. 237). Ο έρως οώμως αινιγμένει τη γονιμότητα, φωτίζει την νεκότητα, οδηγεί κυρίως στην αδελφότητα. Σίγουρα το ήθικό υπέρχεται του ερωτικού, φωτίζοντας ανθεντικά το πρόσωπο.

Ας προσεγγίσουμε όμως έναν άλλο σημαντικό πόλο της φιλοσοφίας του Levinas.

ΟΛΟΤΗΤΑ. Την αντίθεσή του στην ιδέα της ολότητας ο Levinas την οφείλει στον Franz Rosenzweig, κάτι το οποίο ομολογεί εινθαρρουμένος. Η αντίθεση του Levinas προς την ολότητα είναι: ζιζηκή και συνιστά την αφετηρία αντίθεσής του προς κύριες θέσεις της ενωταπάγκης παράδοσης, παρά το ό, τι τρέφεται απ' αυτήν. Είναι εντός και εκτός ταυτόχρονα.

Ο φιλόσοφος θεωρεί πως η ολότητα, ο οντολογισμός θα λέγαμε, παρασύρει και οδηγεί ή στη θεοποίηση του Ταυτού ή στην υποταραχή του Ταυτού απ' το Έτερο. Ας προσδιορίσουμε όμως πιο συγκεκριμένα. Το Ταυτό, η ταυτότητα του εγώ έχει δύο «καταγωγές». Τη ματεριαλιστική, οπότε όλα ταυτίζονται στο απρόσωπο υλικό και την πανθεϊστική, όπου τα πάντα είναι ένα υπό την απρόσωπη επιστασία της ολότητας-θείου. Η ετερότητα (θείο), προσδιορίζει ονομαστικά το εγώ, την ταυτότητά μας. Η πραγματικότητα είναι οντολογική και μάλιστα μονοιστική. Βέβαια, ο ιδεαλισμός αποφεύγει οριακά τον θλάχιστον αυτή την «παγίδα». Ο Levinas βρίσκεται εγρής του ιδεαλισμού, το ειδαφεί, αλλά ιωνάδεικά Βέβαια, το γνωρίζουμε πως η ολότητα ως πάγια θέση δημιουργεί τα ολίζοντα και ολοκληρωτικά συντήματα (πορβλ. την εγεινανή διαλεκτική και τις παραδλαχές της) τα οποία τελινούν να καταρρίψουν και την προσωπική αυτονομία και τον πλουφάλισμό. Ετοι η πραγματικότητα είναι μία και όλη, οπότε η απρόσωπα οδηγεί στην ονομαστική κατάρρηση του εγώ, της ελευθερίας, του πλουφαλισμού. Παρόμοιες απόφεις μπορούν εύκολα να διατυπωθούν και ασφαλώς ο Levinas δεν είναι ο πρώτος ο οποίος τις διετύπωσε. Δε μας επιτρέπει ο χώρος να ασχοληθούμε με τα ζενά και με τις δυσκολίες οι οποίες δημιουργούνται με τη ζιζηκή απόρρηψη της ολότητας και της οντολογίας. Κατά βάση ο Levinas απειτίθεται στην καθοντικότητα επικαλούμενος, ωστόσο, το άπειρο το οποίο είναι, ας μην το ξεγνωστεί, ολότητα, καθολικότητα, τελειότητα, άτμητο, αδιάστατο, άχρονο, συνεχές κ.ο.κ. Υπάρχει στα απόλυτα κατηρρόκητα του απείρου μια θετική αρνητικότητα αλλά τίποτε δεν είναι δυνατό να οικοδομηθεί χωρίς αυτή την αρνητικότητα την οποία ο φιλόσοφος δεν επεστήμανε στους μυστικούς αλλά και στους φιλόσοφους. Απορρίτοντας έτοι την ολότητα οικοδομεί το στοχασμό του αντιοντοσιοκρατικά, διατεινόμενος πως το απολύτως άλλο είναι ο Πλησίον. Μη μπορώντας οώμως να αποφύγει τη σχέση του Ταυτού προς το Έτερο προσλαμψκεί ιδεαλιστικά το Εγώ ως κοινωνό της ιδέας του απείρου και ως μοναδικότητα ταυτόχρονα. Το μοναδικό είναι υπερβατικό ως προς το άλλο, το οποίο είναι ο πλησίον. Το εγώ έτοι εγγράται την ετερότητα του άλλου και εδώ αιροβίως η έννοια, η έμφυτη γνώση, προηγείται της εμπειρίας. Προκύπτει πως το πεδίο πλήρωσης και επιφάνειας του αληθινού δεν είναι νοητοαγκάκο-οντολογικό, αλλά ήθικό, αφού η γνωσιολογία είναι δεδομένη. Σ' αυτό αιροβίως το σημείο η ιωνάδεική βιβλική αφετηρία είναι οδηγός. Εδώ αιροβίως οφείλουμε να πούμε πώς βαθιά ο φιλόσοφος-μελετητής της Βίβλου και της ταλμουδικής γραμ-

ματείας κατανόηση τη φιλοσοφική αρχή της «εκ μηδενός» (ex nihilo) δημιουργίας του κόσμου. Η παγανιστική πίστη στην αιωνιότητα του κόσμου οδηγεί στο υπέρτατο είναι ουσία, στην κοινωνία των όντων με την άπειρη ουσία του, στην οντολογική σχέση θείου όντος και όντων. Αυτή η θέση παρέσυρε και τη θεολογία, υποστηρίζει ο φιλόσοφος ο οποίος όμως παραγνωρίζει ουσιώδη χρονία της Γενέσεως. Ωστόσο, καβαλλιστικός και θεοσοφικός μέχρι ένα σημείο και με τον τρόπο του, θεωρεί πως η εκ του μηδενός δημιουργία φωτίζει την ετερότητα των όντων, αφού έχουν κοινή προέλευση, όχι όμως και κοινή και αιώνια καταγωγή στο βάθος της αιωνιότητας. Αντικρούνται έτσι η κοινή οντολογική συνταση και βεβαιώνεται η εγρύπτητα των όντων αλλά και η ωζεινή ετερότητα τους ως «αιμοβιάλια εξωτερικότητα με αφετηρία το μηδέν»¹¹. Το ον είναι η εξωτερικότητα, επανάλαμψάνει ο Levinas, η εξωτερικότητα έχω και απ' το χώρο, θα προσθεσει σε μεταγενέστερο κείμενό του¹², η απόλυτη ετερότητα η οποία, ωστόσο, από άβυσσος απόλυτης αρχηγικότητας εκφράζεται με τον άνθρωπο στον κόσμο ως αγαθότητα, ως αγιότητα¹³, όχι ως ιερότητα της απόσωτης παγανιστικής αρχής. Εκείθεν το νεύμα του ηθικού ως αυθεντική μαρτυρία της ἀλήθειας η οποία δεν είναι παρά ενότητα στο χωρισμό, ταυτότητα στην ετερότητα, άπειρο στο χώρο.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. Ο φιλόσοφος δεν απέκρινε τις επιδράσεις, τις πηγές του. Τις αναφέραμε ήδη. Επιπλέον διαλεγόταν καιροφόρα με τους J. Wahl, G. Marcel, M. Buber¹⁴ και άλλους συγχρόνους του στοχαστές. Γνώριζε επίσης κατά βάθος το έργο μεγάλων ποιητών, δραματουργών, μυθιστοριογράφων όπως και τα ευρύτερα πνευματικά ρεύματα του ευρωπαϊκού χώρου¹⁵.

Πρόκειται ούτως για βαθύ γνώστη των ατραπών του ινεύματος¹⁵, για σημαντικό φιλόσοφο ο οποίος, εντουφώντας στον κόσμο της ευρωπαϊκής φιλοσοφίας, δεχόμενος επιμέρους θέσεις της, τόλμησε να αμφισβήτησε τη γενικότερη δημιουργία της, στηρίζομενος αναδημιουργικά σε κύριες θέσεις της ιουδαϊκής παράδοσης αλλά ως φιλόσοφος, «λαϊκά» κατά κάποιο τρόπο.

• Ισταταί όμως φιλοσοφικά το μήνυμα του Levinas; Είναι ούτως οργικέλευθεροι οι θέσεις του; Ο σημαντικός φιλόσοφος καταξιώνεται αιφετηριακά τουλάχιστον απ' τον τρόπο με τον οποίο αναγνωρίζει και κατανοεί τη φιλοσοφία. Ο Levinas εισέβαλε στον κόσμο της και έτσι οικοδόμησε τη θέση του. Δε θα επανέλθουμε στις κύριες απόψεις του τις οποίες ήδη εκθέσαμε και αξιολογήσαμε εν μέρει. Φρονούμε πως ο Levinas μάς είτε σημαντικά πράγματα με σφρίγος και αξιοπρόσεκτη οξύτητα, διαύγεια και οξύνοια. Ωστόσο, το άπειρο του, η απόλυτη ετερότητά του, η εξωτερικότητά του είναι κατά κάποιο τρόπο μετέωρες καταστάσεις, αθεμελίωτες φιλοσοφικά, αφού απονοίει αναφορά στο χώρο, στη χωρικότητα της αμεσότητας, στη σχέση οντολογικού και ηθικού, στη σχέση νοείν και αισθάνεσθαι. Το άπειρο παρουσιάζεται ως είδος από μηχανής Θεού, ως «όχημα» με το οποίο διοχετεύονται στη φιλοσοφική συνείδηση βιβλικές κατηγορίες και μάλιστα κατά αποκλειστικό τρόπο. Τελικά, είναι αιμφίβολο αν ο Levinas υπερβαίνει την ολότητα και την οντολογία, αφού το ηθικό πορίζει οικουμενικές κατηγορίες οι οποίες διενώνουν τα όντα. Δεν υπάρχει απόλυτη ετερότητα αλλά αντιληπτική

διαφορετικότητα. Το εγώ δεν είναι δυνατό να στηρίζει την ταυτότητα δυνάμει της ίδεας του απέιδου και να εγρυάται την πλήρη ετερότητα του πλησίον, με βάση την ίδια προϋπόθεση. Οι ένδοθεν «αντινομίες» της γηραιάς μεταφυσικής δεν αίρονται με προσφήμη σε θηρικευτική υπηρούτητα, οσοδήποτε δημιουργική. Είναι εξάλλου τόσο δύσκολο να εναρμονίσουμε τον προσωπικό Θεό της Βίβλου με την ίδεα του απειδούν η οποία στο απόλυτό της δε συλλαμβάνεται προσωπικά. Εμπνέει το συγκεκριμένο πρόσωπο. Ο πανθεϊσμός δεν υπερβαίνεται τόσο εύκολα. Κι όμως. Το έργο του Levinas είναι μείζονος σημασίας. Είναι έργο προσωπικής πνοής και φωμαλέα μαρτυρία της φιλοσοφικής συνείδησης η οποία, εις πεισμά των «προφητών» του θανάτου της μεταφυσικής, θα συνεχίζει τη γοητευτική της πορεία.

Σημειώσεις

1. «Totalité et Infini» (Martinus Nijhoff/La Haye, 1974), σελ. XIII.
2. Για την πλατωνική άποψη παραπέμπω στις εκτενείς αναλύσεις του έργου μου «Οι Έλληνες φιλόσοφοι της αρχαιότητας» και «η φιλοσοφία» (Συμπίλας, 1995), τ. Α', σελ. 363-478. Οι θέσεις του Descartes αναπτύσσονται στα διό βασικά του έργα: «Discours de la méthode» και «Méditations philosophiques».
3. «Totalité...», σελ. 9.
4. «Totalité...», σελ. 103, 109.
5. «Totalité...», σελ. 172.
6. Πρβλ. το έργο του φιλοσόφου Difficile liberté. Essais sur le judaïsme (Albin Michel, 1963).
7. «Dieu, la Mort et le Temps» (Figures/Grasset, 1993), σελ. 160.
8. «Le temps et L'autre» (Quadrigé/P.U.F., 1979), σελ. 13.
9. «Dieu, la Mort et le Temps», σελ. 28.
10. «Totalité...», σελ. 234.
11. «Totalité...», σελ. 269.
12. «Dieu, la Mort et le Temps», σελ. 192.
13. «Du sacré au Saint. Cinq nouvelles lectures talmudiques» (Minuit, 1977), σελ. 89 κ.εξ.

14. Πρβλ. τα σύντομα βιβλία του - συλλογές άρθρων - «Noms Propres» (Fata Morgana, 1975) και «Hors Sujet» (Fata Morgana, 1987).

15. Το έργο του Levinas σχολιάστηκε και μελετήθηκε εκτενώς. Ενδεικτικά αναφέρουμε το μεγάλο δοκίμιο του Jacques Derrida «Violence et Métaphysique» (in L'écriture et la différence - Seuil, 1967 - σελ. 117-228) και τις εκτενείς αναφορές του Jean-Luc Marion: «L'Idole et la distance» (Figures/Grasset, 1977).

[Από την Νέα Εστία, 15.2.1996]

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΒΡΙΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουνιμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

50 χρόνια από το Ολοκαύτωμα και την ανασυγκρότηση του Ελληνικού Εβραϊσμού

Απόφεις από την Τελετή στο Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής. Στην πρώτη σειρά (από αριστερά) διακρίνονται: Ο εκπρόσωπος του Αρχιεπισκοπού Αθηνών Επίσκοπος Μαραθώνος κ. Μελίτων, η εκπρόσωπος του Γενικού Διευθυντή της UNESCO και Clara James, ο Πρόεδρος της Ν.Δ. κ. Μιλτ. Έβερτ, ο Πρόεδρος της Βουλής κ. Απ. Κακλαμάνης, ο υπουργός Εξωτερικών κ. Θ. Πάγκαλος, ο πρέσβης κ. Richard Schifter μέλος των Συμβούλων Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ, ο υπουργός Παιδείας κ. Γεωρ. Παπανδρέου, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας κ. Γερ. Αρσένης, η κα Ιωάννα Τσάτσου, ο πρώτης Προθυπουργός κ. κ. Κ. Μητσοτάκης και Ιω. Γρίβας, ο πρέσβης των Ισραήλ κ. D. Sasson και ο πρέσβης των ΗΠΑ κ. Tomas Niles.

TΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ Ελλάδος, σε συνεργασία με το υπουργείο Εξωτερικών και υπό την αιγίδα της UNESCO, οργάνωσε σειρά εκδηλώσεων στη μνήμη του Ολοκαυτώματος και για να εορτάσει τα 50 χρόνια από την αναδιογάνωση του Ελληνικού Εβραϊσμού.

Τη Δευτέρα 27 Μαΐου 1996, στις 7 μ.μ., σε τελετή που έγινε στο Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής ο υπουργός των Εξωτερικών κ. Θ. Πάγκαλος απήγινε χαιρετισμό τονίζοντας μεταξύ άλλων: «Το Ολοκαύτωμα υπήρξε ένα από τα μεγαλύτερα συλλογικά εγκλήματα που σημάδευσαν την ιστορία του κόσμου». Στην τελετή αυτή που έγινε παφούσια της πολιτικής, εκκλησιαστικής και επιστημονικής πρεσσίας της χώρας, παρέστησαν, μεταξύ άλλων, η Κυρία Ιωάννα Τσάτσου, ο Πρόεδρος της Βουλής κ. Απ. Κακλαμάνης, ο Πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας κ. Μιλτ. Έβερτ, οι αντιπρόεδροι της Βουλής κ.κ. Παν. Ζαχολίκος, Παν. Σγουρίδης και Παν. Κρητικός, ο αντιπρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κ. Γ. Αναστασόπουλος, ο υπουργός Παιδείας κ. Γ. Παπανδρέου ο οποίος ήταν και ο κύριος ομιλητής της εκδήλωσης, ο πρώτης πρωθυπουργός κ. κ. Κ. Μητσοτάκης, Γ. Ράλλης και Ιω. Γρίβας, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας κ. Γερ. Αρσένης, ο υπουργός Πολιτισμού κ. Σ. Μπένος, ο υπουργός Δημόσιας Τάξης κ. Κ. Γείτονας, ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών κ. Γ. Ρωμαίος, ο

υφυπουργός Παιδείας κ. Γ. Πασχαλίδης, ο πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών κ. Γ. Πεσμαζόγλου, ο δήμαρχος Αθηναίων κ. Δ. Αβραμόπουλος, ο πρόεδρος του Συναπτισμού κ. Ν. Κωνσταντόπουλος, ο εκπρόσωπος της Πολιτικής Άνοιξης κ. Στ. Στεφανόπουλος, ο πρόεδρος του Συμβουλίου Επιχειρήσεων κ. Β. Μποτόπουλος, ο πρόεδρος του Αρείου Πάγου κ. Β. Κόκκινος, ο πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου κ. Απ. Μπότσος, ο εκπρόσωπος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Επίσκοπος Μαραθώνος κ.κ. Μελίτων, ο Εξαρχος του Παναγίου Τάφου κ.κ. Ειρηναίος, ο Ραββίνος Αθηνών κ. Ιαν. Αράρ, ο Αρχηγός της Ελληνικής Αστυνομίας κ. Αθ. Βασιλόπουλος, ο εκπρόσωπος των Ενόπλων Δυνάμεων υποπτέραρχος κ. Παν. Παπανικολάου, οι πρωτανεῖς του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Αιμ. Μεταξόπουλος, του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ανδρ. Κιντής, του Πανεπιστημίου Πειραιώς κ. Θ. Γκαμάλετσος, οι ακαδημαϊκοί Μητροπολίτης Περιγάμου κ. Ιωάννης, κ.κ. Κ. Δεσποτόπουλος, Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, Π. Σακελλαρίδης, Γρ. Σκαλκέας, οι καθηγητές κ.κ. Σ. Αγουρίδης, Ν. Αλιβιζάτος, Ι. Κονιδάρης, Δ. Μαγγλιβέρας, Γ. Μποζώνης, Ηλ. Οικονόμου, Στ. Ροζάνης, οι βουλευτές κ.κ. Νικ. Γκελεστάθης, Μ. Γιαννάκου-Κουτσίκου, Δ. Δημοσθενόπουλος, Ιω. Κεφαλογιάννης, Επ. Ζαφειρόπουλος, Θ. Κασσίμης, Σωτ. Κούβελας, Αντ. Λιβάνης, Β. Μαγγίνας, Γ.Α. Μαργκάκης,

Στ. Μάνος, Αγγ. Μπρατάκος, η και Φάνη Πάλλη-Πετραλιά, Δημ. Σιούφας και η και Ψαρούδα-Μπενάκη, ο τέως γ.γ. του ΚΚΕ κ. Γοηγ. Φαράκος, οι τέως βουλευτές κ.κ. Γερ. Αποστολάτος, Γρ. Γιάνναρος, Β. Τσουδέρος, ο ευρωβουλευτής κ. Μιχ. Παπαγιαννάκης, ο πρόεδρος της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης κ. Ευ. Κουλουμπής, ο νομάρχης Αττικής κ. Δ. Ευσταθίαδης, ο πρόεδρος της Ενώσεως Ελληνικών Τραπέζων κ. Θ. Καρατζάς, οι πρέσβεις του Ισραήλ D. Sasson, των ΗΠΑ T. Niles, της Γερμανίας Fr. Reiche, του Καναδά D. Fraser και πολλοί δημοσιογράφοι.

Στην τελετή παρέστησαν επίσης οι πρόεδροι και εκπρόσωποι των Εβραϊκών Οργανισμών της Ελλάδος μεταξύ των οποίων οι πρόεδροι των Κοινοτήτων: Αθηνών κ. Βεν. Αλμπάλας, Θεσσαλονίκης κ. Αν. Σεφιχά, ο αντιπρόεδρος της Ι.Κ. Λαζίσης κ. Αλ. Ρούσσος, Βόλου κ. Ραφ. Φρεζής, Κερκύρας κ. Ραφ. Σά. Χαλκίδας κ. Μ. Μάισης και ο εκπρόσωπος της Ι.Κ. Ιωαννίνων κ. Αβρ. Σβώλης. Επίσης, εκ μέρους των Οργανώσεων ο κ. Εδ. Αλλαλούφ πρόεδρος του ΟΠΑΙΕ, η και Μπέρον Ναζιμία πρόεδρος της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος, ο κ. Α. Γαβριηλίδης πρόεδρος του Μπενέ Μπερίτ, η και Φ. Κανέτη πρόεδρος της Μπενώτ Μπερίτ, ο κ. Μ. Μπατής πρόεδρος της ΕΣΕ, ο πρόεδρος του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος κ. Σ. Μπενδουμπή, η και Υβέτ Λεών αντιπρόεδρος της WIZO, η και Εβελυν Λεβή θιάρη διευθύντρια του Εβραϊκού Πρακτορείου στην Αθήνα και του ΕΠΚΕ, ο κ. Μιναέμ Εσκεναζή διευθυντής της Joint για την Ελλάδα, η πρόεδρος του Συλλόγου Θυμάτων Ολοκαυτώματος και Έττι Περέζ, ο εκπρόσωπος της ENE κ. Μ. Σαπόρτα, η πρόεδρος του Συνδέσμου Φιλίας «Ελλάς-Ισραήλ» και Ευ. Πυλαρινού-Γιπεργιά, ο πρόεδρος της Μακαμπή Αθηνών κ. Σ. Μπεναρντούτ, ο πρόεδρος του Σωματείου Ελλήνων Εβραίων Τραπεζιτών Αλβανικού Πολέμου κ. Η. Χατζόπουλος, η πρόεδρος της Μπατ Ελ και Νέλλη Καπόν και άλλοι.

Στην ομιλία του ο υπουργός Εξωτερικών αναφέρθηκε στη μεγάλη και πολύτιμη για την Ελλάδα συμβολή του εβραϊκού στοιχείου και ειδικότερα στην αγαθοποίη του παρουσία στη Θεσσαλονίκη στα χρόνια προ του Ολοκαυτώματος.

Η εκπρόσωπος της UNESCO και Clara James μετέφερε μήνυμα του γενικού διευθυντή της κ. Federico Mayorg ο οποίος τόνισε τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για τη συνεργασία μεταξύ των λαών.

Ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Ν. Μαΐς, στο χαιρετισμό του εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του Ελληνικού Εβραϊσμού προς την Ελληνική Πολιτεία, η οποία σε στιγμές δύσκολες όπως ήταν η περίοδος αμέσως μετά τον Πόλεμο και την Κατοχή μεριμνήσε για την αποκατάσταση της εντελώς κατεστραμμένης εβραϊκής κοινότητος.

Την ανάγκη καταπολέμησης κάθε ένοντας φασισμού, μισαλλοδοξίας και αντισημιτισμού μέσα από την παιδεία εξέφρασε ο υπουργός Παιδείας κ. Γ. Παπανδρέου στην ομιλία του. Ο κ. Παπανδρέου αναφέρθηκε επίσης

στην ιστορία της επί 2.300 χρόνων εβραϊκής παρουσίας στην Ελλάδα.

Τέλος στο μήνυμά του ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κωνστ. Στεφανόπουλος ανέφερε μεταξύ των άλλων ότι «είναι νωπή ακόμα η ανάμνηση του ξεκληρίσματος αυτού σ' εκείνους που έζησαν την τραγική εκείνη στιγμή της πορείας του ανθρωπίνου γένους στη γη. Δυστυχώς εμφανίζονται και πάλι άφονες που αποπειρώνται την αναβίωση πολιτικών ιδεών και δράσεων βασισμένων στη διάκριση ανάμεσα σε φυλές και θρησκείες. Χρέος όλων μας είναι να αναλώσουμε κάθε προσπάθεια για την εναισθητοποίηση των νέων γενεών απέναντι στα κρούσματα του φατσισμού, της ξενοφοβίας και της δράσεως ακραίων ομάδων στο σύγχρονο κόσμο. Το πρόσφατο δραματικό παρελθόν του Ολοκαυτώματος πρέπει να διδάξει ότι οιοσδήποτε διαχωρισμός και διάκριση των ανθρώπων με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους είναι εντελώς απαράδεκτος. Σήμερα κλίνουμε το γόνυ στη μνήμη αυτών που οδηγήθηκαν στην τραγική σφαγή».

Η τελετή έκλεισε με την απονομή αναμνηστικών μεταλλίων για την προσφορά τους στην ανασύγκροτηση των οργάνων του Ελληνικού Εβραϊσμού στην Ελληνική Πολιτεία και σε Εβραϊκούς Οργανισμούς του Εξωτερικού.

Την τελετή ακολούθησε γεύμα στον Αστέρα της Βουλιαριμένης. Κατά τη διάρκεια του γεύματος μίλησαν ο γεν. γραμματέας του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μωύσής Κωνσταντίνης και ο εκπρόσωπος του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου, της Αμερικανικής Εβραϊκής Επιτροπής, του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συνεδρίου, οι οποίοι, μαζί με την αμερικανική φιλανθρωπική οργάνωση JOINT, ήταν εκείνοι που τιμήθηκαν από το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος. Οι ομιλητές αναφέρθηκαν στη δράση και στις πρωτοβουλίες του Κ.Ι.Σ. και ευχαρίστησαν για την τιμή που τους έγινε.

Με την ευκαιρία της Τελετής αυτής ήρθαν από το εξωτερικό πολλές προσωπικότητες, πρόεδροι εβραϊκών οργανώσεων, μεταξύ των οποίων ο πρέσβης κ. Richard Schifter, Σύμβουλος του Προέδρου των ΗΠΑ και μέλος του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, ο κ. Kalman Sultanik, αντιπρόεδρος του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου, ο πρόεδρος της Αμερικανικής Εβραϊκής Επιτροπής κ. Robert Rischkind, ο κ. Eldered Tabachnik, πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συμβουλίου, η κυρία Diane Ohlbaum, Σύμβουλος του Γερουσιαστή Σαρπιάνη σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, ο τέως πρόεδρος της Ισραηλινής Βουλής κ. Shlomo Hillel και άλλοι επίσημοι.

Την Τρίτη 28 Μαΐου, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος οργάνωσε επισκεψη στη Θεσσαλονίκη κατά την οποία οι ένοι η προσκεκλημένοι είχαν συναντήσεις με τις τοπικές αρχές (μεταξύ άλλων με τον υπουργό Μακεδονίας-Θράκης κ. Φ. Πετσάλνικο) κι επισκέφτηκαν μνημεία του Ελληνισμού και του Εβραϊσμού της πόλης.

Απόφεις για τον διάλογο Εβραϊσμού - Ορθοδοξίας

Από την πρόσφατη επίσκεψη του Sir S. Sternberg στην Ελλάδα, όπου συνέργαστηκε με το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, το οποίο παρέθεσε γεύμα σε προσωπικότητες των Χριστιανισμού και των Ιουδαϊσμού. Η φωτογραφία είναι από το γεύμα.

Σ ΕΠΙΣΗΜΗ ΤΕΛΕΤΗ η οποία έγινε στο Ελληνικό Κέντρο του Λονδίνου, ο πρόεδρης της Ελλάδος στη Μεγάλη Βρετανία κ. Ηλίας Γούναρης επέδωσε εκ μέρους του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας το παρασήμιο του Τάγματος της Τιμής στον Sir Sigmund Sternberg, πρόεδρο του Διεθνούς Συμβουλίου Χριστιανών και Εβραίων και ιδρυτή του Κέντρου Στέργιμπεργκ για τον Ιουδαϊσμό με έδρα το Λονδίνο. Ο κ. Στέργιμπεργκ, εξέχουσα προσωπικότητα της Εβραϊκής Κοινότητας του Λονδίνου, έλαβε την τιμητική διάκριση της Ελληνικής Πολιτείας σε αναγνώριση της πολυνετούς προσφοράς του στην αλληλοκατανόηση και το διάλογο μεταξύ των διαφόρων θρησκειών σ' όλο τον κόσμο.

Από τις προσφωνήσεις κι αντιφωνήσεις που ακολούθησαν μεταφέρονται αποσπάσματα τα οποία αναφέρονται στον διάλογο μεταξύ Εβραϊσμού και Ορθοδοξίας:

Επαινώντας το έργο που επιτελεί ο Σερ Στέργιμπεργκ, ο Έλληνας πρόεδρης κ. Γούναρης τόνισε χαρακτηριστικά: «ο τιμώμενος συνεχίζει να εργάζεται ακούγαστα για την προώθηση της κατανόησης μεταξύ των δύο αρχαίων παραδόσεών μας, κατανόηση που δεν μπορεί παρά να συμβάλει στην ανύφωση της ανθρώπινης θέσης και στην παρκόδια ειρήνη. Η Ελλάδα υποστηρίζει πλήρως τον διάλογο μεταξύ Ιουδαϊσμού και της Ελληνικής Χριστιανοθρόδοξης Εκκλησίας, ένας συνεχιζόμενος διάλογος που σημειώνει θαιμαστές πρόοδους τα τελευταία χρόνια. Η πρόσφατη Ακαδημαϊκή Συνάντηση που έγινε στην Αθήνα το 1993 αποτέλεσε ένα ιδιαίτερης σημασίας γεγονός, όχι μόνο σε ό,τι αφορά τις ιστορικές μας σχέσεις, αλλά επειδή άνοιξε νέες και σύγχρονες προοπτικές συνεργασίας μεταξύ των δύο βιβλικών θρησκειών μας».

Ο Αρχιεπίσκοπος Μεγάλης Βρετανίας κ.α. Γρηγόριος

στην ομιλία του αναγνώρισε το έργο των τιμωμένον «υπέρ της καλλιέργειας της φιλίας μεταξύ Ελλήνων Χριστιανών και Εβραίων στην Ελλάδα όπου προτολεμάκι υπήρχαν πολλά θέματα και ανθοίσες Εβραϊκές Κοινότητες», και συνέχισε «... σκοπός της προσφώνησής μου δεν είναι να απαριθμίσω τα επιτεύγματα του Σερ Στέργιμπεργκ που έχουν άλλωστε αναγνωριστεί από πολλούς ανθρώπους, οργανώσεις και κράτη. Επιθυμώ, όμως, να επισημάνω ότι ο τιμώμενος έχει πετύχει πράγματα που θεωρούνταν ασύντητα μέχρι πενήντα - η απόμη μέχρι τούραντα - χρόνια πριν. Με την ιτυμονή και το πνεύμα ανοχής που τον χαρακτηρίζουν, με την κατανόηση και την ικανότητα της εκτίμησης και της γεφυρωσής των πνευματικών ή δογματικών διαφορών που υπάρχουν μεταξύ θρησκειών και εθνών, ο κ. Στέργιμπεργκ καταφέρε να διαληχτεί το μήνυμα της ανάγκης της επιλικής των διαφορών υπό το πνεύμα της αποδοχής των άλλων με αιδελφική αγάπη και αξιοπρέπεια...».

Ο πρόεδρος του Ειρηνοπάτον Εβραϊκού Συνεδρίου κ. Ε. Ταμπάκης επεσήμανε μεταξύ άλλων: «... Το κλειδί για την επιχράτηση της παραχώμας ειρήνης είναι η κατανόηση. Πρέπει να κτίσουμε γέφυρες ανάμεσα στις θρησκείες μας. Πρέπει να εξαλειφούμε την καχυπογία και την έλλειψη εμπιστοσύνης που πηγάζουν από την άγνοια. Και πάνω απ' όλα πρέπει να υπερκερδάσσουμε τους μήθους και τα στερεότυπα που καλλιεργούνται από την αμάθεια. Πρέπει ακόμη να καταλάβουμε ότι διάλογος δεν σημαίνει εκμηδενισμό ή αλλοτρίωση των θρησκευτικών μας πιστεών. Διατηρώντας πάντα την θρησκευτική μας ταυτότητα μπορούμε να μάθωμε για τους άλλους, να προσεγγίσουμε τη θρησκεία τους σε πνεύμα ανοχής, αρμονίας και αλληλοσεβασμού».

Ελληνικές Εκδόσεις

* Εταιρεία Μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού: Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο: Ζητήματα ιστοριώς στη μαρούδιάρχεια. Αθήνα: Γαβριηλίδης, 1995

Στις 23 και 24 Νοεμβρίου του 1991 έγινε στη Θεσσαλονίκη το «Α' Συμπόσιο Ιστορίας» της «Εταιρείας Μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού». Το Νοέμβριο του 1995 κυκλοφόρησαν τα Πρακτικά του Συμποσίου από τις εκδόσεις Γαβριηλίδης.

Το θέμα ήταν ευρύ, τόσο όσο και το αντικείμενο ενδιαφέροντος της Εταιρείας: η εβραϊκή παρουσία στον ελληνικό χώρο, στο σύνολό της και σ' όλο το χρονικό εύρος της. Στόχος ήταν να εντοπιστούν ορισμένα ενδιαφέροντα της επιστημονικής κοινότητας, ελληνικής και ξένης, γύρω από το θέμα, ώστε να αρχίσει να συγχροτείται το ιστοριογραφικό αυτό πεδίο έρευνας και να αναδεικνύεται η προβληματική του.

Τα Πρακτικά του Συμποσίου περιλαμβάνονται σε πέντε ενότητες:

«Οικονομική ζωή»: Επαγγελματα και συντεχνίες: Μερόπη Αναστασιάδην, Εβραίοι βιοτέχνες της Σαλονίκης στα μέσα του 19ου αιώνα: καταχραφές των οθωμανικών βακούφικών καταστίχων. Αίγλη Μπρούσκου, Εβραίες τροφοί στο χριστιανικό βρεφοκομείο «Άγιος Στυλιανός» στις αρχές του 20ού αιώνα.

«Θεσμοί και κοινότητες»: Άννα Λαμπροπούλου, Η εβραϊκή παρουσία στην Πελο-

πόνησο κατά τη βυζαντινή περίοδο. Γιώργος Χανιώτης, Η εβραϊκή κοινότητα Κερκύρας (1860-1939): Εντός και εκτός της Οθωνακής. Αρέντα Μουτζάλη. Η εβραϊκή κοινότητα Πατρών κατά τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Bracha Rivlin, Mutual-aid societies in Greek-Jewish communities. Ρένα Μόλχο, «Le cercle de Salonique» 1873-1958: Λέσχη Θεσσαλονικέων: συμβολή στη μελέτη της αστικής τάξης της Θεσσαλονίκης.

«Πολιτική και ιδεολογίες»:

Paul Dumont, La correspondance de Joseph Nehama avec l' Alliance Israélite Universelle. Σπύρος Μαρκέτος, Η «Φεντερασιόν» και η ερδαίωση του ελληνικού σοσιαλισμού.

«Η γενοκτονία των Εβραίων»: Μπλάμπαρα Σπένγκλερ-Ξιοπούλου, Μεθοδολογικές σκέψεις για μια ιστορική προσέγγιση του Ολοκαυτώματος: η περίπτωση της Θεσσαλονίκης. Hagen Fleischer, Greek Jewry and Nazi Germany: The Holocaust and its antecedents.

«Πολιτισμικές αναφορές»:

Jacqueline Benatar, Le judeoespagnol à travers les Responsa de Manuel de Medina et Isaac Adarbi à Salonique (fin 16e s.). Carlos Mendez Señoradó, Τιαράκια λαϊκά τραγουδιά. Αλεξάνδρα Καραδήμου-Γερολύμπου - Βασίλης Κολώνας, Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά το 1917. Οντέτ Βαρών-Βασάρ, Πορτράίτα Εβραίων στον Σολάρ του Albert Cohen. Φραγκίσκη Αμπατζούπούλου, Η εικόνα του Εβραίου στην ελληνική πεζογραφία: στρεγετικές τεχνικές και λογοτεχνία αποδιοτόμησης.

Οι ανακοινώσεις δημοσιεύονται στη γλώσσα που έγιναν στο Συμπόσιο, ώστε ο τόμος να είναι εν μέρει προσιτός και σε μη ελληνόφωνο κοινό. Οι ξενόγλωσσες ανακοινώσεις

συνοδεύονται από ελληνικές περιλήψεις.

* Φραγκίσκης Αμπατζούπούλου: Η λογοτεχνία ως μαρτυρία - Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων. (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1995)

Στη συλλογή αυτή ανθολογούνται έργα Ελλήνων λογοτεχνών με θέμα τη γενοκτονία των Εβραίων στη διάσκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν με το Ολοκαύτωμα υπήρξε οριακή σύγκρουση μεταξύ του πολιτισμού και της βίας.

* Σάββα Αγουρίδη: Ιστορία της Θρησκείας του Ισραήλ. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1995)

Η ιστορία της Θρησκείας του Ισραήλ είναι τημήμα της ιστορίας του πολιτισμού μας. Ποιον έχει η ευρωπαϊκή πνευματικότητα πατριάρχη, τον Πλάτωνα ή τον Αβραάμ; Καθώς έχει και τους δύο μαζί, ο πρώτος μάς έδεσε με την έννοια της φύσης, με τα όντα και τα φαινόμενα: ο δεύτερος μάς μήποτε στο νόημα της ιστορίας, στο ποια είναι η ουσία της και που η επιφάνειά της.

Το βιβλίο αφηγείται πώς άρχισε, πώς προχώρησε και πώς κατέληξε αυτή η πνευματική περιπέτεια του Αβραάμ με την ιστορία διαμέσου της θρησκείας του Μωυσή, των Χρονικογράφων, των Προφητών, των Βασιλιάδων, των Σοφών, και των Ψαλμωδών του Ισραήλ. Πρόκειται για ένα

δομένο μέσα από σαγηνευτική ποικιλία χωραμάτων από τον Καθηγητή κ. Σ. Αγουρίδη.

Ο συγγραφέας, γνωστός από πληθώρα εργασιών πάνω σε θέματα της φιλοσοφίας των θρησκειών, αφιερώνει το βιβλίο «Στα θύματα του Ολοκαυτώματος - 50 χρόνια μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου».

* Στέφανον Ροζάνη (επιμέλεια): Ο σύγχρονος Ιουδαϊσμός. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1995)

Ο γνώσεις μας για τον Ιουδαϊσμό, τον αρχαιότερο και πιο απόλυτο μονοθεϊσμό, είναι ελλιπείς. Αυτό το κενό επιδιώκει να καλύψει ένα επιτελείο ευδικών (Σάββας Αγουρίδης, Μάριος Μπέγκος, Στέφανος Ροζάκης, Φώτης Τερζάκης, Χρήστος Ιακώβου), άρθρα των οποίων περιλαμβάνονται σ' αυτό το συλλογικό τόμο που επιμελείται ο Στέφανος Ροζάνης. Το αποτέλεσμα των ελλιτών γνώσεων είναι καίριες παρεξηγήσεις, όπως να ταυτίζεται ο σύγχρονος Ιουδαϊσμός με το σιωνισμό.

«Μιλώντας για ιουδαϊσμό αυτοπεριοριζόμαστε στη θρησκεία των Εβραίων απανταχού της γης και διαμέσου των αιώνων», είχηει στον πρόλογο του ο Μάριος Μπέγκος. «Επιμένουμε στη φιλοσοφική εμβέλεια του ιουδαϊσμού, συμπεριλαμβάνοντας το μυστικισμό και αναφερόμαστε στη γλώσσα καθώς και στον πολιτισμό».

Στο βιβλίο «Ο σύγχρονος Ιουδαϊσμός», η φιλοσοφία, ο πολιτισμός, η ιστορία και η γλώσσα διαπλέκονται στον καμβά της θρησκείας του ιουδαϊσμού μαζί με τη μυστικιστική παράδοση της Καθβάλα μέχρι σήμερα ακόμα.

Ξενόγλωσσες Εκδόσεις

* Elie Wiesel: All rivers run to the sea (Εκδότης Alfred A. Knopf)

Στο βιβλίο του αυτό ο Βίζελ (Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας) γράφει: «Η μνήμη είναι ένα πάθος όχι λιγότερο δυνατό διεισδυτικό από την αγάπη» και ωφέλει «τι σημαίνει να θυμόμαστε». Σημαίνει να ζούμε σε περισσότερους από ένα κόσμο, να εμποδίζουμε την λήθη των παρελθόντος και να καλούμε το μέλλον να το φωτίσει...

Για μια φορά ακόμα διαβάζουμε στις γραμμές του βιβλίου για το πώς ο Βίζελ αποχωρίστηκε την μητέρα του και τις αδελφές του, για το πώς παρακολούθησε την ασθένεια του πατέρα του και τον θάνατό του λίγο πριν την απελευθέρωση από το Μπούζενβαλντ. Ο Βίζελ σ' αυτό το βιβλίο δίνει μία εικόνα της ζωής της οικογένειας του στο μικρό ρουμανικό χωρό Sighet, στα Καρπάθια λίγο πριν από την αφίξη των Ναζί.

Δίνει μία λεπτομερή περιγραφή για τις σχέσεις του με τον πατέρα του, με τον οποίο σπάνια συνομιλούσε πριν βρεθεί μαζί του στο στρατόπεδο του Άουσβιτς και για το πώς κατέληξαν να εξαρτώνται ο ένας από τον άλλον τόσο συνασθμητικά όσο και πρακτικά.

* Gabrielle Sed-Rajna/Ziva Amishe-Maisels/Dominique Jarasse/Rudolph Klein και Ronny Reich: L' Art Juif (Εκδοση Citadelle et Mazenod)

Αυτό το βιβλίο δεν είναι ουσίγονα το πρώτο του είδους παρόλο τον εξαιρετικό πλούτο των εικόνων και την ποιότητα των κειμένων του.

Η έκφραση «εβραϊκή τέχνη» - δεν έχει την ίδια απήχηση όπως όταν λέμε «βιζαντινή τέχνη» ή «κινέζικη τέχνη». Το να γίνει οήμερα αποδεκτή η υπαρξή μιας εβραϊκής τέχνης με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έχει διασήσει χιλιετηρίδες ιστορίας έχεται σε αντίθεση με ότι πιστεύεται μέχρι σήμερα δηλ. ότι ο εβραϊκός πολιτισμός δεν έχει την δυνατότητα παραγωγής μιας αυθεντικής τέχνης.

Οι Εβραίοι λόγω της διασποράς τους σε διάφορα σημεία του κόσμου και επειδή στις χώρες όπου κατοικούσαν τους απαγόρευαν μερικές φορές να εξασκούν «ευγενή» επαγγέλματα, τις περισσότερες διακοσμήσεις στις συναγωγές τις έκαναν χριστιανοί τεχνίτες. Το ίδιο συνέβη και με την ανοικοδόμηση

του πρώτου Ναού του Σολομώντος όταν ο ίδιος κάλεσε κτίστες Φοίνικες.

Είναι εύκολο να διασχίνει κανείς πάσι ω από την άρνηση της υπαρξής μιας εβραϊκής τέχνης, τα ίχνη μιας αντισυμιτικής παράδοσης, αυτής που παρουσιάζει τον Εβραίο με «παράσιτο» που τρέφεται σε βάρος της χώρας όπου κατοικεί. Οι προκαταλήψεις αυτές που θέλουν τον Εβραίο ανικανό να κάνει ένα πρωτότυπο έργο χάνουν συνεχώς έδαφος μετά από τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις του τελευταίου αιώνα και την ανάπτυξη της Μουσειολογίας.

Η Gabrielle Sed-Rajna αναφέρεται σε αυτές τις ανακαλύψεις που έγιναν στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και πιο συγκεκριμένα στο ίδιο το Ισραήλ. Εάν οι μαρτυρίες της εποχής του Πρώτου Ναού παραμένουν στην λογοτεχνική σφαίρα, η παρουσία της εβραϊκής τέχνης είναι πραγματικότης: το Ιερό Σκήνωμα και η Κιβωτός της Διαθήκης.

Περιέργως η εβραϊκή τέχνη γνωρίζει μνημειακή μεγαλοπρέπεια στην αρχή της ιστορίας της και κατόπιν κατά την εποχή του Ηρώδη. Αργότερα η απομόνωση στα γκέτο και τα διάφορα εμπόδια που σταματούν την εξέλιξη της (το 545 ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός απαγορεύει την ίδρυση συναγωγών) μεταμορφώνουν αυτή την τέχνη και την καθιστούν εσωτερική και ενδόμυχη και την περιορίζουν κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα στην καλλιγραφία και την επίχρωση.

Η συγχραφέας διαβλέπει μία εικονοκλαστική κρίση, σύγχρονη με την αραβική κατάκτηση, που κατάφερε να στερέψει μία πηγή άφονης έμπνευσης.

Ένα μέρος του βιβλίου είναι αφιερωμένο στις τοιχογραφίες της συναγωγής Doura-Europos που ανακαλύπτεται για δευτερη φορά το 1920 (σε Συριακό έδαφος) και που φερνει στο φως την πρώτη προσπάθεια αναπαράστασης βιβλικών σχημάτων.

Εξάλλου, κατά τις ανασκαφές στην Γαλατία, την ίδια περίοδου εποχή η ανεύρεση των συναγωγών Beth Alpha και Beth Shean, οι οποίες είναι επιστραμμένες με περίφημα μωσαϊκά, αποδεικνύουν ότι οι Εβραίοι δεν δίστασαν ακόμα και σε πλήρη φρινική περίοδο να αντιπαρέχουν την αρχή της μη-απεικόνισης.

Παρ' όλα αυτά, η εμφάνιση του πρώτου μωντέρνου Εβραίου καλλιτέχνη γίνεται στην Γερμανία του 19ου αιώνα: πρόκειται για τον ζωγραφο Moritz Oppenheim.

Ο Εξπρεσιονισμός φαίνεται να προσφέρεται για την αναπαράσταση των ταλαιπωριών και βασανιστηρίων των Εβραίων.

Τα μεγάλα ανατολικά κέντρα που ώθησαν στην πολιτιστική αυτονομία τους ισραηλίτες καλλιτέχνες χάνονται μέσα στην Shoah και οι περισσότεροι από αυτούς εκφράζονται πλέον σε διεθνείς καλλιτεχνικές γλώσσες. Μετά από αυτό το γεγονός η συνέχιση μιας εβραϊκής τέχνης γίνεται αμφιβολή.

● Τι «λησμονεί» ο κ. Έντουαρντ Σάιντ:

✓ Ο κ. Κώστας Χατζη-
αντωνίου γράφει τα
παρακάτω:

«Ο διεθνής αντι-
σημιτισμός ανεύρει νέον,
«επιστήμονα» προπαγαν-
διστή. Το όνομα αυτού
Έντουαρντ Σάιντ, παλαι-
στίνιος προτετάντης που
ζει στις ΗΠΑ. Και διδά-
σκει ως καθηγητής...
Ανθρωπιστικών Σπουδών
στο Πανεπιστήμιο
Columbia. Βεβαίως ήταν
γνωστός και παλιότερα,
αλλά στην Ελλάδα το
όνομά του έλαβε ευρεία
δημοσιότητα μετά την επί-
σκεψή και την ομιλία του
στην «Αμερικανική Ένω-
ση» της οδού Μασσαλίας,
τις αλλεπάλληλες συνε-
ντεύξεις και την έκδοση
ογκώδους βιβλίου υπό τον
χαρακτηριστικό τίτλο
«Οριενταλισμός» (εκδό-
σεις «Νεφέλη»). Το τελευ-
ταίο, το οποίο ασμένως
υποδέχθηκαν οι πολυά-
ριθμοί εν Ελλάδι Ανατο-
λιστές, αναμασά τις γνω-
στές από τον 19ο αι. θεω-
ριες λατρείας της «αγνής
Ανατολής» και καταγγέλει
τον «ρατσιστικό» τρόπο
με τον οποίο προσεγγίζει
πάντοτε η «δυτική» επι-
στήμη την Ανατολή.
Παραδόξως, Έλληνες
πατριώτες δεν ενοχλούνται
από τον ανθελληνικό
πυρήνα αυτής της θεωρίας,
που ακόμη και στην
σύγχρονη Ελλήνων-Περ-
σών (που έχουν την ελευ-
θερία του πνεύματος),
διαβλέπει «ρατσισμό»
στον Αισχύλο διότι τοπο-
θετεί τη σκηνή της τραγω-

δίας του «Πέρσαι» στα
Περσικά Ανάκτορα.
Θυμούματι, παρεπιπτό-
ντως, ότι όμως φιλοπερ-
σικές ιδέες είχε αναπτύξει
ο ρατσισμός του περασμέ-
νου αιώνας, όταν οι ντε
Γρομπινών και Τσάμπερ-
λαιν θεωρούσαν «δυστύ-
χημα» τη νίκη των Ελλή-
νων κατά των... αριών
Περσών.

Στο μέγα πρόβλημα της
Μέσης Ανατολής ο κ.
Σαΐντ δεν διστάζει να στη-
ρίζει την αντιπολίτευση
της «Χαμάς» και να κηρύ-
ξει «προδότη» του λαού
του τον Γιασέρ Αραφάτ.
Βεβαίως, ευφύεστα,
καταδικάζει τις πράξεις
τρομοκρατίας. Όμως αν η
«Χαμάς» έχει δίκαιο και ο
Γιασέρ Αραφάτ είναι προ-
δότης γιατί να μην δικαιώνονται
και οι τρομοκρά-
τες; Η Παλαιστίνη για τον
κ. Σαΐντ είναι η συνείδηση
του αραβικού έθνους, ένα
πρόβλημα Αράβων-Δύσης,
της οποίας το Ισραήλ
είναι απλώς εντολοδόχος.
Λησμονεί όμως ότι οι
Άραβες στην Παλαιστίνη
έφθασαν ως κατακτητές
τον 7ο αι. και επιβλήθη-
καν σφάζοντας και καιγό-
ντας. Μήπως δεν γνωρίζει
ότι εκεί, χίλια χρόνια πρι
Χριστού ζούσε, αγωνιζό-
ταν, εργαζόταν ένας
άλλος λαός, ο λαός του
Ισραήλ και των Πατριαρ-
χών; Η Ιουδαία, η Γαλι-
λαία, η Σαμάρεια δεν
σημαίνουν τίποτε για τον
κύριο καθηγητή.

«Αποκία» ισχυρίζεται,
είναι το Ισραήλ. Οι γενο-
κτονίες, οι διώξεις, τα
ολοκαυτώματα, σύμφωνα
με τη λογική αυτή, δικαιώνονται.
Κατακτούμε μία
περιοχή, την ερημώνυμη
και μετά παριστάνουμε

τους ιδιοκτήτες. «Ατυ-
χώς» όμως ο λαός του
Ισραήλ, με δάκρυ και αίμα
κράτησε τη μνήμη του. Η
ευχή «του χρόνου στην
Ιερουσαλήμ», ο πόνος για
την Αγία Σιών αποδείχθη-
κε πιο δυνατός από τη βία
Ρομαίων, Αράβων, Τούρ-
κων, Αγγλων. Αν το
Ισραήλ νίκησε, το πλήρω-
σε με εκατομμύνια μαρτύ-
ρων και οχι επειδή αυτό
ήθελε ο «δυτικός ψηφια-
λισμός».

Καταπλήσσει η ιστορι-
κή ευρυμάθεια του κ.
Σαΐντ. Ουδέποτε, λέει,
εκτός από 150 χρόνια τον
Ιο αιώνα, η Ιερουσαλήμ
ήταν εβραϊκή! Το τι
σημαίνει Ιερουσαλήμ για
το λαό του Ισραήλ το γνω-
ρίζει και ο μαθητής δημο-
τικού σχολείου. Ο καθηγη-
τής «ανθρωπιστικών
σπουδών» σαφώς το γνω-
ρίζει. Αλλά στην «Ανατο-
λή» φαίνεται ότι γνωρί-
ζουμε ό,τι μας συμφέρει.
Θα μπορούσε κανές να
μην τελειώνει επισημαίνο-
ντας αντιφάσεις και
ψεύδη στον κ. Σαΐντ που
ζει ασφαλής στις ΗΠΑ αν
και θεωρεί ως πιο δημο-
καρική χώρα της Μ. Ανα-
τολής το... Ιράν (Οχι, δεν
κάνει χιούμορ...)

Αυτό που πρέπει να
προσεχθεί είναι η «προο-
δευτική», δήθεν αντιμπε-
ριαλιστική μάσκα αλλά
και η ένταξη αυτών των
ιδεών σε ένα ζεύμα μόδας
για την «αγνή» και «καλή»
Ανατολή αλλά και σε φλη-
ναφήματα ακαδημαϊκών
δασκάλων που αποδίδουν
στην Αφρική και στην
Ασία τον ελληνικό κλασι-
κό πολιτισμό. Αντιημιτι-
σμός, αντιδυτικισμός και
ανθελληνισμός, χέρι-
ζέρι...».

Η Agnes Desarthe γεννήθηκε
το Παρίσι το 1966 από
εβραϊκή οικογένεια.

Για να μπορέσεις να πλησιά-
σεις και να κατανοήσεις αυτό¹
το βιβλίο πρέπει κατ' αρχήν να
αναζητήσεις την εσωτερική
σιωπή: μέσα από τις σελίδες
του, οι λέξεις είναι σαν να
ακούν πισω από τις πόρτες
έναν ψιθύρο, τον πιο κρυφό²
λόγο των ανθρώπων. Λένε πως
η ζωή είναι όμορφη και απο-
κρινούστεκή, ότι ο πόνος είναι
το μεγαλύτερο αίνιγμα αλλά όμως
ότι αρκεί μια απλή ματιά για να
καταργήσει τα τείχη που χωρί-
ζουν τις ανθρώπινες υπάρχεις
που είναι χαμένες μέσα στον
λαβύρινθο της μοναξιάς όπου ο
καθένας μας βρέθηκε από την
γέννησή του. Και σε πείσμα
ορισμένων αστειοτήτων που
υπάρχουν σαν διακωνιστικά
στο έργο αυτό, μας έρχεται στο
νου ο ορισμός της ομορφιάς
που είχε δώσει ένας φιλόσοφος,
ο Francis Bacon: «Η ομορφιά
είναι μία νοσταλγική θλίψη,
διαφροετική από τον πόνο, που
μοιάζει στην λύπη, όπως μοιά-
ζει η ομιζήλη στην βροχή».

Αλβαμε επίσης:

- * Στιλ. Σ. Μπαϊρακτάρη: Οι μετα-
φράσεις της Αγίας Γραφής στην
απλεολληνική κατά τους χρό-
νους της Τουρκοκρατίας
(Αθήνα, 1995).
- * Στελ. Ι. Κοφαζεύλη: Η Μουσική
στην αρχαία Χαλκιδική, Αρι-
στοτέλης και Μουσική (Θεσσα-
λονίκη, 1996).
- * Κώστα Π. Φώτου: Νεανικά κείμε-
να της ξενιτιάς (Nurnberg,
1988). Ήπειρωτόποντα στη
Δυτική Γερμανία γράφουν για
τη ζωή τους.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΩΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ

Συνέχεια από τη σελ. 2

ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ η δεύτερη αλήθεια του Ολοκαυτώματος.

- Τίποτα δεν εγγυάται πως δεν θα ξανασυμβεί οποιδήποτε, αν υπάρξουν ξανά οι κατάλληλες συνθήκες.

ΓΤ ΑΥΤΟ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ μόνιμη και διαρκής

εγρήγορση. Το Ολοκαύτωμα δεν ήταν μία μεμονωμένη υπόθεση μεταξύ Εβραίων και Γερμανών. 'Όταν το αντιμετωπίζουμε ως ιστορικό παράδειγμα θα πρέπει να νιώθουμε όλοι υποψήφιοι Εβραίοι και υποψήφιοι Γερμανοί. Θύματα και θύτες. Αθώοι και ένοχοι.

Η ΤΡΙΤΗ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ είναι ότι το Ολοκαύτωμα αποτελεί την άλλη, την σκοτεινή πλευρά του σύγχρονου τεχνικού πολιτισμού. Δεν θα μπορούσε να έχει γίνει από πρωτόγονους. Δεν είναι θέμα αριθμών. Ισως ο Τιμούρ ή Ταμερλάνος να εξολόθρευε πιο βάφβαρα και ο Στάλιν σίγουρα αφάνισε περισσότερους. Όμως εδώ έχουμε μία διαφορετική λογική της επιλογής (την ρατοιστική) και κυρίως μία μεγάλη διαφορά στη μέθοδο.

ΤΑ ΚΡΕΜΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ AUSCHWITZ είναι η άλλη όψη της επιστημονικής, τεχνολογικής και βιομηχανικής προόδου. Εκεί για πρώτη φορά εφαρμόστηκε η μαζική, οργανωτική άφογη, επιστημονικά μελετημένη και βιομηχανικά μεθοδευμένη δολοφονία ανθρώπων. Η εργασία αυτή προϋποθέτει υψηλό πολιτιστικό επίπεδο. Προϋπόθετει εμπειρία στη βιομηχανική μαζική παραγωγή - διότι οι ίδιες αρχές χρησιμοποιήθηκαν στην μαζική εξόντωση. Προϋποθέτει επιστημονική και τεχνολογική επάρκεια: πρέπει να υπάρχει η I.G. Farben για να παράγει τα κατάλληλα χημικά αέρια σε πρόσφορη μορφή.

ΑΡΑ ΟΣΟ ΠΙΟ ΠΡΟΟΔΕΥΜΕΝΟΣ είναι ένας λαός, τόσο πιο απάνθρωπος μπορεί να γίνει. Ο εικοστός αιώνας μας έχει δώσει εκπληκτικά παραδείγματα γι' αυτή την άλθεια - με κορυφαίο βέβαια το Ολοκαύτωμα.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ δείχνει πως ηθικά η ανθρωπότητα δεν έχει προοδεύσει καθόλου - ίσως μάλιστα να έχει οπισθοδρομήσει σε σχέση με τους πρωτόγονους. Εκείνοι, σαν τα ζώα, σκότωναν για να φάνε, για να επιβιώσουν, για να αιμανθούν. Σκότωναν καμιά φορά κι από καθαρή επιθετικότητα - ωλλά πάντα με πάθος, εν βρασμώ ψυχής, που λένε και οι ποινικολόγοι.

ΨΥΧΡΑ, ΜΕΘΟΔΙΚΑ, γραφειοχρατικά, όπως οι δήμοι του Ολοκαυτώματος, δεν σκότωσε πότε κι ο ποι κτηνώδης άνθρωπος.

ΕΙΝΑΙ Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΑΛΗΘΕΙΑ: Το Ολοκαύτωμα είναι η αποθέωση της γραφειοχρατικής αλλοτρίωσης. Οι θύτες, δεν έβλεπαν τα θύματα σαν ανθρώπους αλλά σαν μονάδες, - σχέτους αριθμούς. Υπηρετούσαν τον θάνατο ως λογιστές. Λίγοι ήταν οι δήμοι και οι εκτελεστές. Οι όλοι, που αποφάσιζαν μέσα στα γραφεία τους, μπορεί να μην ήταν σε θέση να σκοτώσουν με τα χέρια τους ούτε ένα σκυλί. Αλλά να διακινούν φορτία θανάτου, να καταστρώνυνταν καταλόγους, να υπογράφουν εντολές - απόμα και να πατάνε κουμπιά - αυτό γίνεται πολύ πιο εύκολα. Η απανθρωπία ως γραφειοχρατία.

ΠΕΜΠΤΗ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΛΗΘΕΙΑ: το

Ολοκαύτωμα διδάσκει ότι το παραλογό είναι δυνατό - το απίθανο είναι πιθανό. Γι' αυτό και είναι τελικά αδύνατο να συλλαμβάνει το Ολοκαύτωμα. Συλλαμβάνων κάτι που μπορώ να το αναλύσω με γνωστές σε μένα κατηγορίες, με μέτρα που υπάρχουν στο νου μου. Όμως το γεγονός αυτό ξεφεύγει από κάθε μέτρο, από κάθε λογική. Ξεφεύγει ακόμα κι από τους λογισμούς της πιθανότητας. Γι' αυτό και η αληθεια αυτή θα μπορούσε να εκφραστεί με μία άλλη τρομακτική φράση: αν αυτό συνέβη τότε τα πάντα είναι δυνατά.

Η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ οφείλει πολλά στον εβραϊκό λαό για το μαρτυριό του - κι ό,σα κι αν ζάνει δεν θα μπορέσει να ξεπληρώσει την οφεύλη της. Αυτό βέβαια δεν δίνει στους Εβραίους περισσότερα δικαιώματα. Δίνει όμως σε εμάς, τους όλους, περισσότερες υποχρεώσεις.

ΙΣΩΣ ΟΜΩΣ το κυριότερο που οις γρωστάμε είναι πως μιας δείξατε το χρώμα του απόλυτου μαύρου - για να το γνωρίζουμε και να το πολεμάμε.

ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ που προκύπτουν από το Ολοκαύτωμα δεν είναι ενιχάριστα ούτε για μας. Αποτελούν όμως το καλύτερο μνημόσιων γι' αυτούς που χάθηκαν μέσα στις πιο φρικτές και απάνθρωπες συνθήκες στην ιστορία. Γιατί πέρα από να τους θηριονύμε, να τους κλαίμε, να αγανακτούμε για την φοβερή μοιά τους, να νιώθουμε μίσος για τους δήμους - πέρα απ' όλα αυτά, το πιο σημαντικό είναι να καταλαμβάνουμε τι και πως έγινε

MONON Η ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ δίνει την ελπίδα ότι δεν θα υπάρξει επανάληψη. 'Ότι αυτοί που αφανίστηκαν θα ενεργητήσουν τις επόμενες γενιές χρησιμεύοντας σαν φοβερή υπενθύμιση. Τότε η άδικη και παράλογη θυντία τους θα αποκτήσει - εκ των υστέρων - ένα νόημα για την υπόλοτη ανθρωπότητα.

[Ομιλία στην Ημέρα Μνήμης του 1994]

Ceremony of commemoration of the Holocaust and of the 50th anniversary of the reconstruction of the Greek Jewry

The Central Board of Jewish Communities in Greece, in co-operation with the Ministry of Foreign Affairs and under the auspices of UNESCO, organized a series of events to commemorate the Holocaust and to celebrate the 50th Anniversary of the reconstruction of the Greek Jewry.

For the occasion many Jewish personalities from the U.S.A., Europe and Israel visited Greece from May 26th until May 29, in expression of their solidarity to the Jewish Community of Greece. Among them, Ambassador Richard Schifter, Assistant to the U.S. President Bill Clinton and member of the National Security Council, the Vice President of the World Jewish Congress (W.J.C.) Mr. Kalman Sultanik, the President of the American Jewish Committee (A.J.C.) Mr. Robert Rifkind, the President of the European Jewish Congress (E.J.C.) Mr Eldred Tabachnik QC, the E.J.C. Vice President Dr. Michael Kohn, the E.J.C. General Secretary Mr. Serge Cwajgenbaum, the World Chairman of Keren Hayesod and former President of the Knesset Mr. Shlomo Hillel, accompanied by the Keren Hayesod representatives Messrs Jack Levy and Shlomo Toledano, the WIZO President Mrs Michal Modai, the President of the International Council of Jewish Women Mrs June Jacobs, the Senior Assistant for Foreign Policy to Senator Sarbanes Mrs Diane Ohlbaum, Rabbi Leon Feldman from the WJC International Jewish Committee for Inter-religious Consultations, Rabbi Andrew Baker director of the European Affairs Department of the AJC, Mr. D. Akgonul-Arditi Vice President of the Federation of Jewish Communities of Switzerland, Mr Moise Rahmani editor of «Los Muestros» and President of the Belgium B' nai B'rith, Mr David Levy-Bentolila Vice President of the B' nai B'rith -Continental Europe, Mr. Manlio Dell' Ariccia representative of the A.J.D.C., prof. Itamar Kott of the Magen David Adom, Mr Aron Solomon Bali of the «Shalom» Organization of Jewish Communities in Bulgaria, Mr Joel Sprayregen of the A.D.L., the writer and professor at the University of Sussex Mr Mark Mazower and Mr Andrew Manatos from the United Hellenic American Congress.

On Monday morning, May 27, the delegation of the Jewish guests, accompanied by the President of the Central Board of Jewish Communities in Greece Mr. N. Mais, had meetings with the Prime Minister Mr. Kostas Simitis, the Minister of Foreign Affairs Mr. Th. Pangalos and the leader of the Opposition Mr. Miltiades Evert. During these meetings the delegation discussed issues of Greek Jewish concern, as well as of Israel.

In the evening of the same day the official ceremony for the 50th Anniversary of the establishment of the Central Board of Jewish Communities in Greece took place at the Old Parliament House. The ceremony began with a message from the President of the Hellenic Republic Mr. K. Stefanopoulos. The opening address was made by the Minister of Foreign Affairs, Mr. Th. Pangalos. The representative of the Unesco Mrs Clara James delivered a message on behalf of the General Director Federico Mayor. Mr. Mais also addressed the ceremony. The main speaker was the Minister of Education and Religion Mr. George Papandreu. The ceremony ended with the medals which were awarded to the benefactors of the Greek Jewry after the War, to the representatives of those Organisations which significantly contributed to the revival of the Jewish community life in Greece. The recipients of the awards were: the representative of the President of the Republic, the representative of the State of Israel ambassador David Sasson, the WJC Vice President Mr. Sultanik, the AJC President Mr Rifkind, the EJC President Mr Tabachnik and the JOINT representative Mr Dell' Ariccia. The ceremony was followed by a reception hosted by our Board. The ceremony and the dinner, were attended by 400 people, among whom must be mentioned, the presence of Mrs Ioanna Tsatsou (widow of the late President of the Republic K. Tsatsos), the President of the Greek Parliament and three of the Vice Presidents, the leader of the Opposition, the Ministers of Education, National Defence, Public Order, Culture, the deputy Minister of Foreign Affairs, the deputy Minister of Education, the ex Prime Ministers Messrs K. Mitsotakis, G. Rallis, I. Grivas, the Presidents of the Greek political parties, the President of the Academy of Athens accompanied by many members of the Academy, Rectors and University professors, the Mayor of Athens, the Prefect, the President of the Supreme Court, the President of the State Council, the representative of the Archbishop of Athens, the Exarch of the Holy Sepulchre, the Metropolites of Pergamos and of Pisidia, many Members of the Greek Parliament, the ambassadors of Israel D. Sasson, of the U.S.A. T. Niles, of Germany Fr. Reiche, of Canada D. Fraser, the Greek ambassador at Unesco Mr V. Vassilicos, the Chief of Police and the representatives of the eight Jewish Communities and Organisations of Greece.

On Tuesday May 28th, the Jewish delegation flied to Thessaloniki and visited archaeological sites, the Synagogue and attended a luncheon hosted by the local Jewish Community, which was also attended by the Minister of Macedonia-Thrace, representatives of the Mayor, and other dignitaries.

ENGLISH SUMMARY

OF THE CONTENTS OF ISSUE No 143

May - June 1996

✓ In the main article entitled «**The Holocaust as an Apocalypse**» Mr. Nikos Dimou writes among other things the following: «Everyone would agree that the Holocaust was an apocalyptic event, a cosmogonic catastrophe of the kind described in the «Revelation» of St. John. Yet, I consider that the Holocaust was a revelation with the everyday meaning of the word. It revealed to us, and it still reveals, certain truths. It is not sufficient to grieve for the Holocaust. It is not enough to mourn and to commemorate its victims. Above all we must study the Holocaust as an historical event».

✓ Amilkas Alivizatos, of blessed memory, was a wise professor of the University of Athens and member of the Academy of Athens. In an article published in 1960 he had emphasised the need for the **Christian Orthodox Church to eliminate and correct in the various hymns, the liturgical expressions which offend the honour of the Jewish people**. These expressions exist mainly in the hymns of the Good Week, and professor Alivizatos considered them to be contrary to the spirit of Christianity.

✓ The history of the **Jewish Community of Thessaloniki** during the critical period of 1913-1923, is examined by the historian Mr. Sp. Loukatos. This was the time that the area was liberated from the Ottoman Rule and became part of the Greek State. Facts and particulars provided by the greek authorities and by various authors are used to substantiate this study.

✓ Professor Mr. G. Sariyannis explores in his article the way that the **peculiarities of the Greek Jews** influence all the expressions of their life, from town planning and architecture, to their stand in critical historical times.

✓ On the occasion of the recent demise of **Emmanuel Levinas**, the well known author Mr. N. Makris analyses Levinas' s philosophical views. As he comments: «We believe that Levinas has told us significant things, with strength and remarkable acrimony, clarity and insight».

✓ The **inter-religious dialogue between the Greek Orthodox Church and Judaism** was strengthened by the recent decoration by Greece of Sir S. Sternberg of the International Council of Christians and Jews, founder of the Sternberg's Centre for Judaism in London. In this issue we publish parts of the speeches delivered by the Greek Ambassador in Great Britain, Mr. Elias Gounaris, the Archbishop of Great Britain Mgr. Gregorios and the President of the European Jewish Congress, Mr. Eldred Tabachnik.

✓ Last item in this issue is the presentation of publications of Jewish interest, as well as a letter by Mr. K. Hadjiantoniou about **Mr. Edward Said**, professor of Humanistic Studies at the University of Columbia, who during a speech delivered in Greece expressed anti-western, anti-Greek and anti-semitic views.

